

ZAATI

1.- Zarata (“ruido”). “Zarati” ere noiznahi entzun dezakegu. *Gure etxebarrun ume asko bixi giñan, da zaata andixe eotezan; beti euan an zaati te eskandalu: katu zala, arratoi zala, goiko mutu “berbetan”, errixeti ero umin nearra* (Gure auzoan ume ugari bizi ginen, eta zarata handia entzuten zen. Han beti zegoen zarata eta istilua: katua zela, arratoi zela, goian bizi zen mutua “hizketan” (zaratarik handiena berak ateratzen zuen), emakumeen arteko errieta nahiz umearen negarra).

Guk etxin-be ibilltten gendun sarri zaati te eskandalu, bañe, beko Pedrok (Adrien Baltzan semik), erneata goxe eskobiaz joteozkunin, orduntxe amaitzezin gure zaatak eta endreruk.

(Guk etxean ere ibiltzen genuen maiz zarata eta istilua, baina, gure behean bizi zen Pedrok (Adrien “Baltza”ren semeak) haserre sabaia erratzaz jotzen zigunean, orduantxe bukatzen ziren gure zaratak eta iskanbilak).

2.- *Zaataka*. Zarataka (“gritando”, “chillando”). *Geu zaataka ibiltti baño nik naxa ixateneban beste batzuk ibiltti* (Gu zarataka jardutea baino nahiago izaten nuen zarataka beste batzuk ari zitezen). *Sarture etxin, de eunon esan baño lena zaataka asiazta* (Sartu da etxean eta egunon esan orduko zarataka hasi zait).

Beste batzu-pe bai, bañe geu-be sarri asten giñan zaataka: alkarreaz endrerun, ero zeoze eiñ gendulako amak eskobi artzebanin, zaataka. Zaataka asten giñanin alboko Fraixkita (Francisca Plaza, Jose Zaldun alabi) etortezan sustata, ia ze pasatezan preuntatea.

(Beste batzuk bai, baina, gu ere sarri hasten ginen zarataka: elkarrekin sesioan, edo okerkeriaren bat egin genuelako amak gu jotzeko erratza hartzen zuenean, zarataka hasten ginen. Horrela hasten ginenean, aldameneko Frantziskita etortzen zen ea zer gertatzen zen galdezka).

3.- *Zaatak ixán*. Zurrumuruak ibili, ahoz aho zabaltzen diren berriak (“rumores”). *Atun asko atrapatzen dabizen zaatatiz* (Hegaluze asko harrapatzen ari diren zurrumuruak dira). *Zaata txarratiz. Baforen bat galdu eteran-ero* (Zurrumuru makurrak entzun dira. Ba dirudi txaluparen bat hondoratu dela). Zentzu berean, “zaatak ibilli” ere bai: *zaata txarratabiz* (zurrumuru makurrak entzuten dira).

4.- *Zaatotsa*. Zaratotsa, zarata (“ruido”, “ruido molesto”). Berba hau, zarata handi samarra izanik, kexa agertzeko erabili ohi dugu. *Ontxe-ontxe ix-be esan entzuten da on derrepente zaatotsa entzuten da. Umik etorrikozin* (Arestian ezertxo ere ez zen entzuten, eta on derrepente saratotsa entzuten da. Umeak etorriko ziren). *Orreik goikuok berbetan-be eztaixex; or ibilltten dan zaatotsa!* (Goian bizi diren horiek hitz egiten ere ez dakite; ikaragarritzko zaratotsa ibiltzen dute).

ZAATOSU

Zaratatsua, zarata handia ateratzen duen pertsona, ozenki berba egiten duena (“alborotador”, “bullicioso”). Neska, berriz, *zaatosi*. *Arrantzale jentin artin gixon asko eotendiz zaatosuk, beti fuerte berba etten dabenak; bañe, tartin-tartin andra zaatosa-pe eotendiz* (Arrantzale giroan, batez ere gizonak izaten dira zaratatsuak, ozenki berba egiten dutenak; baina, tartean emakume zaratatsuak ere egoten dira).

Gure auzoan, jende asko ibiltzen ginen eskaileretan gora eta behera, gizonezko eta emakume. Etxeetatik beti entzuten zen pasatzen zirenen berbaroa, orde, gehiegi nabarmendu gabe.

Gorengo abitaziñoiñ, bosgarrenin, Xarenin, Maria Luisan anaxi Emeterio mutu bixi zan. Etxebarru guztin zaatosuena bera zan: mutu. Arek eukitteban esanbiarra, ta eziñ esan; aettek atateban zaataik eta eskandaloik andixena.

(Gorengo solairuan, bosgarrenean, “Xare” familian, Maria Luisaren anaia Emeterio mutua bizi zen. Auzo guztian bera zen zaratsuena: mutua. Hark izaten zuen hitz egin beharra, eta esan ezina; hark ateratzen zuen zaratarik eta istilurik handiena).

ZABALA

1.- Zabala (“ancho/a”). *On gauza askoraz zabalak, oiak eta-be bai, bañe ordun zabala itsosu bakarrik* (Orain badira gauza zabalak; oheak ere zabalak dira. Garai hartan berriz, zabala itsasoa baizik ez zen izaten).

2.- *Zabál-zábal*. Zabal-zabal (“con mucho espacio”). *Elixako bankun, lagun gitxi giñanin, argalak giñan da zabal-zabal jarritte eoten giñan* (Elizako jarlekuan, gutxi ginenean, oso argalak ginenez, zabal-zabal eserita egoten ginen).

3.- *Zabaleta*. Zabaletara (“a lo ancho”). *Gabonetan ixiko Teesenin batzen giñan danok, eta oi bakotxin, zabaleta etzindde, laurek-eta etten gendun lo* (Gabonetan izeba Tereseren etxean elkartzen ginen denok, eta ohe bakoitzean lau lagunek egiten genuen lo zabaletara etzanda).

ZABALDU

1.- Zabaldur (“abrir”). *Gure etxitan askotan ateik zabaldur biarrik ezan eoten, beti zabalik eotezin-de* (Gure etxeetan sarri aterik zabaldur beharrik ez zen izaten, zabalik egoten baitziren).

2.- *Zabalik*. Zabalik (“abierto/a”). *Mollan bixi giñanin, etxitako atik ezin giltzin eoten; danak eotezin zabalik. Goiko Torreko dendi-be, kale partetik eongozan itxitte, bañe, barruko partetik, gutzat beti zabalik, eurak lota junarte* (Mollan, Nasa Kanean, bizi ginenean, etxeetako atea giltzaz itxi gabe zabalik egoten ziren; ate guztiak egoten ziren zabalik. *Goiko Torre* denda ere, kaleko aldetik egongo zen itxita, baina, barruko aldetik, auzuneko eskailera aldera, beti zabalik, beraiek lotara joan bitartean).

Ondarroan ez, baina, Berriatuatik aurrera (Markinan, Aulestin...), gauza zaila, ia eziñezkoa egiten dute: “*ati zabalik itxi*”. Badirudi, aldi berean ate bera ezin dela zabalik eta itxita egon. Bizkaitar askok ezinezko dirudien horixe lortzen dute hizkuntza bitarteko. Gipuzkoarrek (*atea zabalik utzi*) ez dute tamaina horretako abileziarik. Guk ondarrutarrok ere ez (*ati zabalik laga*).

ZABALEN ZÁBAL

Erabat zabalduta (“de par en par”). *An ezan sekretoik-eta ezkuta biar andirik eoten, etxitako atik zabalen zabal eotezin* (Han ez zen sekreturik ezkutatu behar handirik izaten; etxeetako atea erabat zabalik egoten ziren eta).

ZABALERI

Zabalera (“anchura”). Pertsona gizenak har dezakeen zabalera. *Orrek goiko andriorrek arturau zabaleri!* (Goiko emakumea nola gizendu eta zabaldur den!). Lodiera areagotzeko, berba pluralean erabiltzen dugu maiz. *Beko seme gaztik zelako zabalerak artuttuz* (A zelako zabalerak hartu dituen beheko seme gazteak).

ZABALUNI

Zabal una (“espacio ancho”). *A biri estu zan, bañe asieran baeukan zabaluni* (Bide hura estua zen, baina hasieran bazuen zabal una). *Karreju esto-estu te luze-luzi zan, bañe atzanin zabaluni eukan* (Korridorea oso estua eta luzea zen, baina bukaeran bazuen zabal una bat).

ZÁFA

Salbatu, libratu (“escapar”, “librarse”). Gaztelaniaz “zafar” aditzak duen adiera bera ematen diogu. “Zafar: desembarazar, libertar, quitar los estorbos de una cosa / librarse de una molestia”. *Amendik ezgattu inok zafako* (Hemendik ez gaitu inork libratuko). *Atuneti ixan dabe ona, ta bajurako jenti zafatara neu pasateko* (Hegaluze garaia izan dute ona, eta baxurako arrantzaleak salbu daude negua lasai igarotzeko). *Guardazobillak etorri zinin Andoni etxin euan, bañe komuneko bentanatik baja ta beste etxe batea sartu zan, Ane ta Boni Bizkargikun etxea. Guardazobillak ezeben aren susmoik artu; orretteattik zafa zan* (Guardia zibilak etorri zirenean Andoni etxean zegoen, baina, komuneko leihotik jaitsi eta beste etxe batera sartu zen, Ane eta Boni “Bizkargi”koen etxera. Guardia zibilek ez zuten haren usainik hartu; horrexegatik libratu zen). *Gaur etxea zatozenin, zaplarak artubaik eza zafako* (Gaur etxera zatozenean astindua hartu gabe ez zara libratuko).

ZÁFO

Libre (“libre”). Inoiz, honen ordeztu, agian *sápo* ere entzungo duzu. *Iru atrapa eiñ zittuezen da kartzela, bañe laugarrenak eskapa eiban, da a zafo* (Hiru harrapatu egin zituzten eta kartzelara, baina, laugarrenak alde egin zuen, eta hura libre).

ZÁFRAN

Ugaritasunean eta pozez, gustura (“en la abundancia”). *Eiñddako txokolati te naidanbeste galleta lagazkuz, eta zafran ibilliga* (Egindako txokolatea eta pila bat galleta utzi dizkigute; pozik eta gustura egon gara). *Kaamelo muntu ipiñitze aurrin, de umik zafran ibilliri* (Gozoki pila ipini diete aurrean eta umeak pozik eta gustura).

ZÁFRI ATÁ

Asko harrapatu, asko jan (“sacar grandes beneficios aprovechando de la abundancia”). Maizenik arrantzako testuingururako balio izan digu, baina beste zenbait egoeratan ere erabiltzen da. *Atunai zafri atatzan: eun baten mile atun atrapa zittuen* (Ikaragarritzko hegazuze pila harrapatu zuten egun batean: mila hegazuze).

ZAIÑDDU

1.- Zaindu (“cuidar”). *Ordun denporan zaiñddu gauza asko enbirrixatezin de onek berbione entzute andixe eukan, sarri esatezalako* (Garai hartan zaindu gauza asko egin behar izaten ziren eta hitz honek sona handia zuen maiz erabiltzen zelako). *Etxitako ate guztik zabalik eotezin, de etxeik zaiñddu biarrik ezan eoten* (Etxeetako ate guztiak zabalik egoten ziren, eta etxerik zaindu beharrik ez zen izaten).

Gure etxin beti euan baten bat txikixaua, ta bestioi umi zaintzi tokateazkun. Bakotxak amar minutu umi zaintzen. Erlojuai beire-beire eoten giñan umi urrenguai lagateko. Mikelek, atzanengokuk, ezaban euki ori ofizixuoi, bañe, bai beste guztiok.

(Gure etxean beti zegoen norbait txikiagoa, eta besteoi umea zaintzea tokatzen zitzaigun. Bakoitzak hamar minutu umea zaintzen. Ordulariari begirik kendu gabe egoten ginen, gure txanda noiz bukatuko, umea hurrengoari uzteko. Mikelek, azkenak, ez zuen ofizio hori izan baina, bai beste guztiok).

Esnea, egosten jartzen zenean ere, zaindu egin behar izaten zen gainez egin ez zezan. Gure aitaren lagun bati (Julio txoferra) ere noizbehinka emazteak eskatzen omen zion esnea zaintzeko.

“Esni egosten sutan ipiñttebanetik eta irakitten asi arte Julio esnial beire, lapikun aurretik zirkiñi-pe eiñbaik eotezan. Bittartin besteik ixte ezaban etten, bañe, arei esneik jausi-bez. Esni zaintzen artisti Julio”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Esnea egosten sutan ipintzen zuenetik eta irakiten hasten zen arte, Julio esnialari begira, lapikoaren aurrean zirkinik egin gabe egoten zen. Bitarte horretan besterik ezertxo ere ez zuen egiten, baina, esneak gainezka egin ez. Esnea zaintzen trebea Julio).

2.- Zaindu (“vigilar”). *Ori goiko sorgiñoi beti bentanan eoten da zaintzen ia amendixeik etxetik zeñek urteten daben. Goxeko ordutan bazatoz-be zaiñdduko zattu orrek* (Goiko andre sorgin hori beti lehoan egoten da zaintzen ea etxe honetatik nor irteten den. Nahiz eta goizeko ordu txikietan etorri, horrek zainduko zaitu).

ZAIÑ EÓN

1.- Zain egon (“estar esperando”). *Itxosutik atte nox etorren sarri aurretik jakitten gendun, de zaiñ eoten giñan. Allatezinin, lelengo attai sobratoko letxekondensadi garbittu; eta gero attan otzari, arrañez beteta etxea erun* (Itsasotik aita noiz etorri behar zuen, sarri aldez aurretik jakiten genuen, eta portuan zain egoten ginen. Lehenbizi, aita bukatu gabe utzitako letxekondensada potea hustu, eta ondoren, aitaren saskia, arrainez beteta, etxera eraman).

2.- *Zaiñ-zaiñ eon*. Zain-zain egon, urduritasun handiz eta irrikaz zain egon (“esperar con ansiedad e impaciencia”). *Uri nox allako eoten giñan gu zaiñ-zaiñ, gouk emoteozkunin eta nai gendun tokixan igaxan ibiltteko* (Uda noiz helduko egoten ginen gu zain-zain, gogoak ematen zigunean eta nahi genuen lekuan igerian egiteko).

Osaba Jon elixan meza nausittan ikusten baendun, mezi amaitzezanin urten segixan da zaiñ-zaiñ eoten giñan elixopin osaba Jonek nox urtengo, pagi eskatzeko. Arek beti emoteozkundu!

(Baldin eta osaba Jon elizan meza nagusitan ikusten bagenuen, meza bukatzean, irten berehala eta zain-zain egoten ginen zimitorioan osaba Jon noiz irtengo, paga eskatzeko. Hark beti ematen baitzigun).

ZÁIXE

Zahia (“caspa del cuero cabelludo”). *Sasoi baten garbittasune-be tamañun euan, da burun saixe kantirari eukitten gendun. Amak orraziestu pasata kentzeozkuzen saixok eta zorrixok* (Garai batean garbitasunik ere ez zegoen, eta buruan ere zahia izaten genuen. Amak, orrazi estuaz kentzen zizkigun zorriak eta zahia).

ZAKATZA

1.- Zakatza (“branquia”, “agalla”). *Arrañai obetuen zakatzin igarteako freskuran ala ez. Zakatza gorrix baauke, fresku, eta zuritzen asitte baauke ezta fresku* (Arrainari zakatzean antzematen zaio freskoa den ala ez. Zakatza gorria baldin badu, freskoa den seinale; aldiz, apur bat zuritzen hasita badu, ez da freskoa).

2.- *Zakátz agirixan*. Zakatza zabalik, bistan duela. Sardina ez baina antxoa, zakatz agirian planktona jatera zihoanean egoten omen zen. Eta antxoa multzoa horrela, zakatz agerian dagoenean urak kolore berezia, iluna, hartzen omen du. Ikus, *geldu*.

3.- *Zakatzeuan*. Jaten dagoen arrainak zakatza agirian duenean esaten da. Honen sinonimoa: zakatz agirixan.

Ontzungo baten Luis Mari Xarez neuan ortxe errixure beire, ta bera konturatu zan sardiña txikixe, sardiña batzuk ebizela ortxe zikiñ ezkiña baten jaten zakatz bistan, eta olatteik esaztan: “Ikustezuz? Sardiñak zakatzeuan”. Ni sekule entzunbaik neuan ori berbioi”. (Arrizabalaga Basterretxea Jon).

(Lehengo batean Luis Mari “Xare”rekin nengoen hortxe erre kara begira, eta bera ohartu zen, sardina batzuk, sardina txikia, zikina zegoen ertz batean zakatz agerian jaten ari zirela, eta honela esan zidan: “Ikusten al dituzu? Sardinak zakatzeuan”. Sekula ez nion berba hori inori entzun).

4.- *Zakatza kendú*. Lepoa kendu, txikitu (“romper el pescuezo”). Arrantzaleen ahotan sarri samar entzun izan dugun mehatxua. Beste mehatxu batzuk bezala, hau ere ez da betetzekoa izaten. *Ordun atrapa ixan baneu zakatza kendukonetzan* (Orduan harrapatu izan banu lepoa kenduko nion). Agarratemotzut zakatza kendukotzut (Heltzen badizut txikitu egingo zaitut).

ZAKIDAZ

Agintealdiko nor-nori aditz laguntzailearen forma hau gure aurrekoen ahotan, emakumeen ahotan batez ere, entzuten genuen; ordea, gure belaunaldikook ia ez dugu erabili izan. Agintealdiko forma denez, aginteak ematerakoan erabiltzen zuten. *Erdu zakidaz ona arin, bestelan txikittu engozattut* (Etor zakizkit hona azkar, bestela txikitu egingo zaitut).

ZAKÓ KARRERI

Zaku karrera (“carrera de sacos”). Herriko festetan, San Roke egunean, abuztuaren 16an, umeen jolasak egiten ziren urtero plazan; tartean zaku karrera. *Zako karreri beti eotezan, bañe neskak ezeben parteik artzen; beti mutillak bakarrik* (Zaku karrera beti izaten zen, baina, neskek ez zuten parte hartzen; beti mutilak bakarrik).

ZAKÓPATATI

Zaku patata, patataz betetako zakua (“saco de patatas”). *Kresala ekarten zittuezen zakopatatak ikusten genduzen guk* (Kresala tabernara ekartzen zituzten zaku patatak ikusten genituen).

Ondarroan banatzen ziren *zakopatata* gehienak, denak ez esateagatik, biren artean banatzen zituzten, eta biak ziren *Baldomiñ: atte ta semi*. Patata saltzailea, patata banatzailea, *patateru*, *Baldomiñ* zen.

Norbait, trankil eta lasai, patxadaz eserita zegoenean, zaku patatarekin konparatzen genuen: *zakopatati baño trankilla*.

ZAKÚ

1.- Zakua (“saco”). *Ordun zakuk leku askotan ikusten genduzen* (Orduan zakuak leku askotan ikusten genituen).

Zakuak jenero desberdinez beteta ikusten genituen: zerrautsez, ikatzez, gatzez, garbantzuz, kafez, babarrunez, azukrez eta abarrez. Presentzia handia zuen zakuak. Ia astean behin, “*Dongre*”ren zerrategira joaten ginen zakuak zerrautsez beteta *Kresala* tabernara eramateko. *Emorek, Benturok, Kanutok eta Karlose-pe, burutibera zaku ipiñtteben lepun kargi eruteko* (“*Emore*”k, Benturok, Kanutok eta Karlosek ere zakua ipintzen zuten burutik behera bizkarrean kargaren bat eramateko). Geuk ere, fabrikara antxoari burua kentzera joaten ginenean zakua ipintzen genuen mantal gisara arropa babesteko. Eskean ate joka zetozen gizonezko asko ere bizkarrean zaku handia zutela aurkezten ziren. Gurasoek sarritan, eskeko horren irudia erabiltzen zuten seme edo alaba bihurriari mehatxua egin eta beldurra sartzeko: “*Gexa olako lotsagabekexaik ettemozu, len etorriran aettei eskekuai esangotzat zakun sartute zeu eruteko urrengun*” (Gehiago horrelako lotsagabekeriarik egiten baduzu, lehen etorri den eskekoari esango diot hurrengoan zu zakuan sartu eta eramateko).

2.- *Zakutik*. Zaku berba ablatibo (nondik) kasuan, bi aditz lagun zituela agertzen zitzaigun: *zakutik artu* eta *zakutik emon*. *Niana olako iñuzentekexakin baator, zukutik artzea bixalduko* (Niregana horrelako zorakeriekin baldin badator, popatik hartzera bidaliko dut). *Popatik artu* edo *popatik emon* askoz ere entzunagoak ziren; baina, gaztelaniatik harturiko forma honek ere bazuen presentziarik.

ZALDARRA

Zaldarra (“divieso”). *Naxa, zaldarra norberak eukitti baino beste batek eukitti* (Zaldarra, norberak edukitzea baino beste batek edukitzea nahiago). *Zaldarrak eronun urtetebean; popan-be bai iual* (Zaldarra nonahi ateratzen zen; agian ipurdian ere bai).

ZALDIXE

Zaldia (“caballo”). Bagenekien, *kaballu* berbak bazuela beste kide bat euskaraz: *zaldixe*. Inguruan ere beti izaten genuen norbait, izebaren bat edo beste garbizalaren bat, gure berbeta zabarra zuzendu nahian: *kaballu ezta esaten zaldixe baño* (*kaballu* ez da esaten, *zaldixe* baizik). Geuk ere, hizkuntzalari jakitunarena egin nahiz, gutxiago zekien bati esaten genion: *guk kaballu esaten dou, bañe zaldixe esan bienduke* (*guk kaballu* esaten dugu baina, *zaldixe* esan beharko genuke). Ordea, *emozionatuta* filmeren batean ikusitakoa beste bati azaldu nahi genionean, ez zitzaigun inoiz *zaldixe* ateratzen, *kaballu* baizik: *Soldau amerikanuk urreatu zinin, indixuk kaballo gañin eskapaben* (Amerikar soldaduak hurbildu zirenean, indioek zaldi gainean alde egin zuten).

Egia esan, zaldiak filmetan baizik ez genituen ikusten. Ondarroan bertan eta inguruan zeuden baserrietako ukuiluetan *ganaruk* (behiak eta idiak) eta astoren bat ikusiko genituen, baina zaldirik ez. *Txikittan Los Arcos-ea junittanin, an bai kaballuk; bata baño besti dotoriauak; asko gañea* (Txikitan *Los Arcos*-era joan nintzenean, han bai zaldiak dotoreak eta ugari).

Lazkaoko fraideen komentura zazpi ondarrutar joan ginenean, gure ahotan berba hau (*kaballu*) entzuteak lanak eman zizkien Goiherriko eta inguruko mutikoei. Ezin sinetsi zuten entzuten zutena.

ZÁLDU

Lehengo futbol zelaiaren goiko aldean zegoen baserria. *Bagenkixen Zaldú baserrixan jenti bixi zana, bañe ezkenduzen ezautzen* (Bagenekien Zaldu baserrian bizi zirela, baina ez genituen ezagutzen).

Mollako etxean (Nasa Kalean) hirugarren solairuan, gure ezkerrean, Jose Plaza zeritzan gizona eta bere emaztea, *Kalistre*, bizi ziren. Joseri “Zaldu” goitizena esaten zioten, beraz, Jose “Zaldu”, guretzat, “Joezaldu”. Kalistrarekin sei seme-alaba izan zituen: *Gillermo, Frantzisko, Miren, Kepa, Anjel, Frantziskita*. Baina lehenago, *Kalistreren* ahizpa batekin egon zen ezkontuta, eta harekin, hiru alaba: *Loentza, Genoeba eta Silbestra*. Jose Berriatukoa zen. “Zaldu” zergatik esaten zioten? Ez dut jakin. Agian Zaldu baserrikoekin senidetasuna zuelako?

ZALDUPE

1.- Gure garaiko *Zaldupe* futbol zelaia, ez zegoen oraingoaren toki berean, herritik apur bat urrutirago baizik; hain zuzen, Zaldu baserriaren beheko aldean, azpian: *Zaldu-pe. Domekan Zaldupen ezta partidoik. Aurrerak kanpun dauke* (Igandean Zaldupe futbol zelaian ez dago futbol-partidarik. Aurrerak kanpoan jokatu behar du). *Fuela euanin beti juten giñan Zaldupea. Diroik ez gendun eukitten sarreri paateko, bañe alaik ero olaik beti sartzen giñan. Gexenetan gixonen bateaz* (Futbol partida zegoenean, beti joaten ginen Zaldupe futbol-zelaira. Dirurik ez genuen izaten sarrera ordaintzeko, baina, nola edo hala beti sartzen ginen. Gehienetan helduren batekin).

2.- Herrira etortzen ziren ijitoen bizilekua. Hala ere argitu behar da, beste nonbaitera bidean Ondarroan hiruzpalau egunetako atsedena hartzen geratzen ziren ijitoak, beren gurdi eta guzti, ez zirela *Zaldupera* hurbiltzen; hauek *Arrigorri*n geratzen ziren. Ondarroara bizitzera nahiz egonaldi luzea egitera etortzen zirenak kokatzen ziren *Zaldupen*. Hori dela-eta, *Zaldupe* ijitoekin lotzen genuen. Etxean entzuten genituen mehatxuek ere lotura horri eustera bultzatzen gintuzten: *Olan portatemaza Zaldupeko motxallikana erungo zattuau* (Hain gaizki portatzen bazara, Zaldupeko ijitoengana eramango zaitugu). Beste batzuetan Zaldupeko ijitoekin parekatzen gintuzten: *Olako belaun zikiñik Zaldupeko motxalli-pe eztabe eukitten* (Horrelako belaun zikinik Zaldupeko ijitoek ere ez dute izaten).

ZALETASUNE

Zaletasuna (“aficción”). *Orreik mendirako zaletasun andixeauke; perrotxiko billeta-be asko jutendiz* (Horiek zaletasun handia dute mendirako; perretxiko bila ere sarri joaten dira.

Berba hau edonork ez zuen erabiltzen, eta edozertarako ere ez; beraz, berbeta jasokotzat-edo, hartzen zen. *Or famelixan beti ixan dabe musikako zaletasun andixe* (Familia horretan beti izan dute musikarako zaletasun handia).

ZALÍ

1.- Zalea (“propenso/a”, “aficionada/o”). *Itziar guztizko perrotxikozali zan. Berak batu ezaban etten, bañe, jan sarri* (Itziar oso perretxikozalea zen. Berak ez zuen biltzen, ordea, jan, maiz).

Atzizki honek hedadura handia du gure artean: *arraññzali, okelazali, diruzali, ume zali, eta abar*. Nik ez dut entzun izan baina, *andrazali* ere esango zuen emakumeren batek; gizonezkoek, *puteru*. Bermeon, aldiz, *arponerue*.

2.- Emakume edarizalea (“bebedora”). Dena den testuingurua ongi ezarrita dagoenean erabiltzen da. *Zuen ixiko Goikalin bixi zana zali zan; lantzin-lantzin dexkuratezan; gusta etteakon-da!* (Zuen izeba Goiko Kalean bizi zenak edan egiten zuen; sarri samar mozkortzen zen, gustatu egiten baitzitzaion).

Bai gizonezkoek eta bai emakumeek, ardozaleak ziren andreak “hizkuntzari” zegokionez behinik behin, bigunago epaitzen zituzten. Izan ere, gizonagatik lasai asko “mozkorra” esaten zen bitartean, emakumeagatik ez zen berba hori erabiltzen, “*zali*” baizik. Noizbehinka mozkorra harrapatzen zuenagatik ere, bereizketa egiten zen, gizona ala emakumea izan. Gizona: *Lantzin-lantzin ederrak mozkorrak atrapatzen zittuzen* (Hark sarri samar a zelako mozkorrak harrapatzen zituen). Emakumea: *Lantzinbeñ dextura etten zan* (Noizetik noizera deskuidatu egiten zen).

ZAMARRA

1.- Hauts partikula, zakar zatirik txikiena (“partícula de polvo”). Beti singularrean. Testuinguru zehatz batean baizik ez da erabiltzen. *Zamarra sartuazta beixan* (Zakarra sartu zait begian). *Beixan zamarra sartzan gaztanin, seixan astena malko daxola* (Begian zakarra sartzan zaidanean berehala hasten naiz malko dariola).

2.- *Zamarrak*. Zakarrak (“basura”). *Eskobi pasatakun zamarrak ondo batu paliaz* (Erratza pasa ondoren zakarrak ongi jaso palaz).

Garai hartan etxean sortzen ziren zakarrak eta orain sortzen direnak ez dute zerikusirik. Salbuespenak salbuespen, fruta, berdura, arrautza oskol, patata azal eta arrainaren hondakinak ziren gehienbat. *Patatazalak suta, aurrautzoskolak ureta, eta arraiñ ondakiñak katuntzako. Orretteizín zamarrak* (Patata azalak sutara, arrautsa oskolak errekarara, eta arrain hondakinak katuarentzat. Horiexek ziren zakarrak).

3.- *Zamarpotu*. Zakarrontzia (“cubo de basura”). *Plastikoik eon ez arren, ordun-be etten zin zamarrak, eta zamar potu-be eotezan. Ena ondo akordaten bañe usteot zamarrak balda etten zile. Batzutan zamarpotu zamarreruai (Jose Gorra) erungo gentzan, eta beste batzutan ureta utzitsu* (Plastikorik ez zegoen arren, orduan ere pilatzen ziren zakarrak, eta zakarrontzia egoten zen. Ez naiz ongi gogoratzen, baina, uste dut zakarrak balde batera egiten zirela. Batzuetan zakarrontzia zamar biltzaileari (Jose “Gorra”, Jose “*Latxanbre*”) eramango genion, eta beste batzuetan errekarara).

ZAMARRERU

Kale-garbitzailea, zakar-biltzailea (“barrendero”, “recogedor de basura”). Bai kaleak erratzaz garbitzea eta bai zakarrak biltzea, pertsona berak egiten zuen. *Kalegarbitzalli eta barranderu* berbak ere entzuten genituen, baina, gure artean ohikoena, *zamarreru*. Guretzat ezagunenak: *Jose Zamarreru, eta Txordo*. Beste izen batzuk ere heltzen zitzaizkigun belarrietara: *Miel Tierra, Salmeon...*

Guretzat ezagunena: “*Jose Gorra*” edo “*Jose Zamarreru*” (José Etxaburu, “*Latxanbre*”). “*Jose Gorra*” entzumena galdua zuelako. Zubi Zaharreko pareko atarian bizi zen, eta astoa lagun, gure kaleko lanak berak egiten zituen. “*Txordo*” ere oso ezaguna zitzaigun.

Hauen eginkizuna: kaleak garbitu eta zakarrak bildu. Beraien presentziaz jendea ohartarazteko korneta jotzen zuten.

On resultaten da Jose Gorra, Txordo ta kuadrilli, ezile zamarreruk, operari ecologici baño (Orain badirudi, *Jose Gorra, Txordo* era abar, ez zirela zakarbiltzaileak, “operari ecologici” baizik). Torinoko udalak kale garbitzaileak behar zituela iragartzeko honako ohar hau eman zuen argitara: “*si precisano operari ecologici*” (*zamarreruk birdizela / kale garbitzaileak behar direla*). (Andu Lertxundi: Berriak 2003ko irailaren 6a. *Hitz beste*, EKOLOGIAZ). *Zamarreru esan ero “operario ecologico” (biargiñ ekolojiku) esan, bara aldi (Zamarreru esan edo “operario ecológico” esan, badago aldea*).

ZAMARTZI

Zabortegia, zakar pilaketa (“basurero”). Garai batean zakarrak uzteko edo botatzeko leku berezirik ez zegoenez, nonahi egiten zen zakartegia. *Ortxe karkaban da zamartzi* (Hor karkaban zabortegia dago). *Zamarrak danok botateouz orrxaxe ta zamartzi demasa eiñdde* (Denok horra botatzen ditugu zakarrak, eta zabortegia egin da hor).

ZAMÁU

Zamaua (“mantel”). *Antxiñe eunero zamaurik ezan usaten, bañe antxe eukitteben izara tartin gordeta arizko zamau ederra Andramai eunin-de atateko* (Antzina zamaurik ez zen egunero erabiltzen, ordea, harizko zamau ederra izara tartean gordeta izaten zuten Andre Mari egunean-eta ateratzeko).

Berba hau gure aurrekoei entzun izan genien maiz, baina, guk erabili, inoiz ez. *Zamau* soilik ere entzuten genuen; baina, *mai-zamau* esaten zuenik ere ezagutu nuen: *geure ixiko Klara* (Klara Basterretxea, *Mirentxuku*).

Horrela bada, guk bagenuen hiru aukera: *zamau*, *mai-zamau* eta *mantela*. Hiru aukera izan eta bat bera ere erabili ez. Zergatik ote? *Mantelik ez geunkalako*. Hala ere, mahaia bagenuen. Eta gainean “ule” ipintzen genion.

ZAMORA

Rikardo Txakartegiri jarri zioten goitizena. Txikitan, futbolearen atezain jokatzeko omen zuen, eta garai hartan Rikardo Zamora atezain famatua oso entzuna baitzen, “*Zamora*” deitzen hasi zitzaizkion lagunak. Aita Jose Agustin Txakartegi, “*Takota*”. “*Zamora*”ren amaren berririk ez dut jakin. “*Takota*” ezagutu nuen. Rikardori batzuek “*Takota*”, aitaren gotizenez, ere deitzen zioten.

ZÁNA

1.- Zena, hildakoa (“difunto/a”). Senidetasun hitzen edo izen propioen ostean ezartzen da: *atte zana*, *ama zana*, *Pedro zana*. Gure aurrekoek, hildakoaren aipamena egiteko erabiltzen zuten; baina, bai *difuntu* berba ere: *atte difuntu*, *attitte difuntu*. Emakumea berriz, *difunti*: *ama difunti* eta *aume difunti*. *Gure ama zanak esateban emon enbirdela, bañe andik ze etorrikoatzun zaiñ eonbaik* (Gure amak zenak esaten zuen, eman egin behar dela, baina, ez horren ordainez zerbait etorriko zaizulako).

Gure belaunaldian bi forma hauek galdu egin dira. Hildakoei aipamena egiten diegu, baina esateko era hauek baztertu egin ditugu.

2.- *Zána*. Zaina (“vena”). *Besuko zanak ebai te odolustu eiñtzan* (Besoko zainak ebaki eta odolustu egin zen). *Bero-bero eiñdde kokoteko zana-pe urten biarrin etorri zan* (Bero-bero eginda, lepoko zainak ere lehertu beharrean etorri zen).

ZANBRÚ

1.- Zanbroa (“señal de latigazo”). *Semi atrapabanin gerrikuaz emon-emon eitzan da zambroz beteta lagatzan lepu* (Semea harrapatu zuenean, gerrikoaz eman zizkion sekulakoak, eta zambroz beteta utzi zion bizkarra). *Auazillak makilliaz izterrin emozita ta zambro lagazta* (Aguazilak makilaz izterrean jo nau eta zambroa utzi dit).

2.- *Zanbrúni*. Zambro-unea (“señal de latigazo”). *Zambro-uni*: zambro-unea. *Onek umionek goxin ezeukan ori zambrunioi* (Ume honek goizean ez zeukan zambro-une hori).

ZANKABI

Belaunpea (“corva”). *Auspez etzindde euzkittan loak arturabela-ta, zankabik errukarri eukazen, gorri-gorri eiñdde* (Ahuspez etzanda eguzkitan loak hartu omen du, eta belaunpeak gorri-gorri eginda zituen). *Zankabittan umiai emoizu orixu ero zeoze euxkixak kalteik eiñbaik* (Belaunpeetan umeari emaiotzu olio edo zerbait eguzkiak kalterik egin ez diezaion). *Euzkixak goor jotendau-te tapaxuz zankabiok* (Estal itzazu belaunpeak eguzkiak gogor jotzen baitu).

ZANKARROI

Zankarra (“zancarrón”). Salda egiteko haragia. *Aide Ejuenionea ta ekarri liberdi zankarroi. Aiba diru* (Zoaz Eujenioaren harategira eta ekarri liberdi zankarra. Tori dirua).

Marokoko mendietako artzainek bide luzea egin ondoren jasotako urari ateratzen dioten baino probetxu handiagoa ateratzen zion gure amak harategian erositako okela zatiari. Lehenbizi egingo zuen salda, harekin *salda garbiko zopi* egiteko; ondoren, aldeztu aurretik prest zuen bexamelaz, haragi zatiak sartuta, mirariak egiten zituen. Ordea, gu denok mahaian eseri orduko geratzen ziren mirari haiek ezerezean.

Hori bai, harategira, beti *Ejuenionea*. Hara bidaltzen gintuenean, “*aiba diru*” esan zigun, eta dirua eskura. *Goiko Torrea dirobaik, bañe karnazeire beti diruaz. Karnazeittik ekartezana ezan premiña-premiñazku ixaten-da* (*Goiko Torre* dendara dirurik gabe, ordea, harategira beti diruarekin. Harategitik ekartzen zena ez baitzen premia bizikoa izaten).

ZANTARKEKI

Zantarkeria, lizunkeria (“obscenidad”). *Iñon bistan zantarkexaik ezta enbir* (Inoren bistan lizunkeriarik ez da egin behar). *Lena zantarkexi pekatu zan* (Garai batean zantarkeria bekatutzat hartzen zen). *Konfesatea jundakun zantarkexak konta enbirrixateakozen abariai* (Aitortzean apaizari kontatu egin behar izaten zitzaizkion zantarkeriak).

ZANTARRA

Lizuna (“obsceno/a”). *Zantarraranak etteottuz zantarkexak* (Zantarra denak egiten ditu lizunkeriak). *Neska zantarrapaño mutill zantarrak gexa eotezin* (Neska lizunak baino mutil lizunak gehiago izaten ziren).

ZANTIRATU

1.- Zaintiratua, bihurtura (“luxación”, “esguince”). *Zantiratu ondo ezpozu osatzen, urrengo baten-be erreztu-erreztu engozu* (Zaintiratua ez baduzu ongi sendatzen, hurrengo batean ere erraz gertatuko zaizu). *Zantiratu erreztu ettenda; ostea, osatzeko denpori birrixaten dau* (Zaintiratua erraz egiten da; ordea, sendatzeko denbora luzea behar izaten du).

2.- *Zantiratuni*. Zaintiratua duzun unea (zaintiratu-unea). *Izterrin dakat zantiratuni* (Izterrean dut bihurtura).

ZANTSÚ

Zaintsua (“venoso/a”). *Gure atte zanak, eskuk eta besuk zantsuk eukazen* (Gure aita zenak, eskuak eta besoak guztiz zaintsuak zituen). *Pertsona zantsuai odola errezaia atateotze* (Pertsona zaintsuari odola errazago ateratzen diote).

ZAPALA

Zapala (“plano/a”, “aplastado/a”). *Txipli-txapla ureta botateko arri zapala ixatezan aproposena* (Ur azalean joan zedin indarrez botatzeko, harria zapala izaten zen egokiena).

Berez txakur handia zapala izaten zen, baina, zenbait jokotarako, mutil batzuek, mailuaz jo eta zapalago egiten zituzten, urrutira botatzerakoan bote bizirik egin ez zezan; horrela txakur handiaren mugimenduak hobeto menderatzen zituzten, justu nahi zuten tokian utziz. *Txoandi zapal-zapala, aparte bota arren, beangañi joteban lekun pla eñ dde antxe geatzezan* (Ongi zapalduko txakur handia, urrutira jaurti arren, lurra jotzen zuen lekuan, hantxe geratzen zen tinko).

ZAPALDU

1.- Zapaldu (“aplastar”). *Leku askotan kaka zapaltzeko peligr eotezan: korreta zarrin, korreta barrixin, eta beste leku askotan. Bañe kaka, txakurrana ez, pertsonine baño*. (Leku askotan kaka zapaltzeko arriskua izaten zen: eliza inguruko korridore zaharrean, berrian eta beste hainbat lekutan. Ordea, kaka, ez txakurrarena, pertsonarena baizik).

Fabriketan, antxoak hamar kiloko latetan sartzen ziren, gatza ongi emanda, baina ondoren, lataren neurriko ohol zati borobil baten gainean harri astuna jartzen zitzairen, zapaldu eta beherantz joan zedin; eta berriro gauza bera, antxoa berriak ezarri eta gainean pisua, zapaltzeko.

2.- Harrapatu, jo (“atropellar”). Autoak harrapatzea adierazteko erabiltzen genuen berba hau: *antomobillak zapaldu. Kanttope errebueltan antomobillak umi zapaldurau* (Kanttope auzoko bihurgunean autoak umea harrapatu du). Horrela ez genuen adierazten zehatz-mehatz gupilak gainetik pasatu zitzaizkiola, jo eta bota egin zuela baizik.

Auto gutxi zebilen, ordea, ume ugari kalean jolasean, eta ez zen harritzekoa izaten horrelako gertaeraren bat noizbehinka ematea. Ikus, *Astilleruko koju*.

ZAPÁL-ZÁPAL EİÑ

Txikitu, sekulako jipioia eman (“triturar”, “dar una paliza”). Amak semeari edo alabari berotasunean egiten zion mehatxuen artean sartzen zen hau ere, nahiz eta batzuetan mehatxua bete gabe geratu. Beste zenbaitetan, jipoi ederra ematen zen hitza beteaz. *Gaur etxea zatozenin ezattu zu inok librako. Zapal-zapal engozattut* (Gaur etxera zatozenean, jipoi ederra hartu gabe ez zara libratuko. Txiki-txiki egingo zaitut).

Aitek mehatxu gutxiago egiten zuten, eta sarri, iragarri gabe, latzak eman.

ZAPARRARI

Zaparrada (“chaparrón”, “fuerte lluvia”). Maiz, “*huri*” berba lagun zuela esaten genuen. Bietara, bata nahiz bestea: *zaparrari, huri zaparrari. Ontxe asirau zaparrari* (Oraintxe hasi du zaparrada). *Goxin botarau huri zaparrara goorra* (Goizean bota du huri zaparrada bortitza).

Etxeko andreak zaparrada sumatzen zutenean, naiz norbaiti entzuten ziotenean ari zuela, berehala gogoratzen ziren lehortzen zeuzkaten arropaz: *Zaparrari asirau-te trastik sartuxuz* (Zaparrada hasi du, eta lehortzen dauden arropak jaso itzazu). Arropak balkoiko soketatik zintzilik egoten ziren lehortzen. Horrela ulertzen da agindua: *sartuxuz!*

ZAPATERU

1.- Zapataria, zapata konpontzailea (“zapatero remendón”). *Zapateruk narruzko zapatak eta botak konpontzen zittun, bañe abarketaik-eta ez* (Zapatariak larruzko zapatak eta botak konpontzen zituen, ordea, abarketarik ez).

Guk gehienetan Ipar Kalean bizi eta lana egiten zuen zapatari mutuari eramaten genizkion zapatak. *Aide mutunea ta ia attan zapatak eiñdderazen* (Zoaz zapatari mutuariengana, eta ea aitaren zapatak konponduta dauden!).

2.- Errekako zapataria (“zapatero”). Errekako ur azalean ibiltzen den zomorro hankaluzea. *Zapateruk Saturrango errixun ikusten genduzen*. (Zapatariak *Saturrango* errekan ikusten genituen). *Zapateruk ikusten genduzenin ez geuntzen bakin lagaten; eurai arrike asten giñan* (Zapatariak ikusten genituenean ez genien bakean lagatzen; harriak botatzen genizkien).

ZAPATI

1.- Zapata (“zapato”). *Ori goorrara gero-e! Bixak pasari leku batetik: batak zapatak zikiñ-zikiñ eittuz, eta bestik garbi-garbixak* (Hori da marka! Biak igaro dira leku beretik: batak zapatak erabat zikindu ditu, besteak berriz garbi-garbi mantendu). Hala ere zapata bakarra jantzita kalera inor irteten ez zenez, berba singularrean gutxitan erabiltzen zen, beraz ia beti *zapatak*. Berba singularrean erabiltzen genuen, kalera irten behar eta zapata aurkitzen ez genuenean, bata jantzita eta bestea falta. *Nire zapati nunda?* (Nire zapata non dago?).

Zapatak jantzi aurretik *lustria* egin behar izaten ziren. *Zapatak lustriabaik ez jantzi-e!* (Zapatak ez jantzi distira atera gabe).

Gure garaian zapata berriak komunioa egiteko erosten ziren, gehienetan txarolezkoak; lehenago, berriz, ezkontzarako. *Ezkontzako zapata barrixak erosiztezen da txikixei* (Ezkontzarako zapata berriak erosi zizkidaten, eta txikiegiak).

2.- *Zapata takói áltuk*. Oso takoi handidun zapatak (“zapatos de tacón alto”). *Zapata takoi alto gorrixakin ixun* (Takoi handidun zapata gorriak jantzita zihoan).

ZAPATILLAK

Txapinak, etxeko zapatilak (“zapatillas”). *Etxeko zapatilla barrixakiñ neskak arro-arro ibilltzezin* (Txapin berriak jantzita neskak harro-harro ibiltzen ziren).

Garai hartan zapatila marka bakarra baizik ez genuen ezagutzen: *Bamba*. Horregatik *zapatillak* berbari, markaren izenak, izen propioak (*Bambak*), kendu zion lekua. *Erregik Bambak botaztez* (Erregeek etxeko zapatilak ekarri dizkirate).

Neskak, negu gorrixin, kali siku euala, txintxirrikan Bambakiñ ibilltzezin. Zapatillin puntiaz arrixe joten-joten zulu engoakuen ariñ. Gero, etxea ixunin, Bamba barrixak aue zabalik! Amak arpei gozu ipiñikotzan arei!

(Neskak, negu gorrian, kalea lehor zegoelarik, txingoka etxeko zapatilekin ibiltzen ziren. Zapatilaren muturraz harria joaz zuloa egingo zitzaien azkar. Gero etxera joandakoan, zapatila berriak zulatuta! Amak a zelako aurpegia jarriko zion!).

ZAPLARI

1.- *Zaplari*. Kolpetxoa, belarrondokoa, ipurdikoa (“un cachete”). Amek, oso ume txikiei ematen zieten zaplada bakarra, aurpegian, eskuan, ipurdian; beti ere min handiegirik egin gabe. *Ume txikixak attitte jotea eiñddau, eta amak zaplari emotza eskun* (Umeak aitona jotzeko keinua egin du, eta amak kolpetxoa eman dio eskuan).

Ordea helduagoei, ez ziguten *zaplari* ematen, *zaplarak* baizik.

2.- *Zaplarak*. Zapladak, jipoia (“paliza”, “somanta”). *Domeketako praka zurixak galipotaz zikiñddute eruten genduzen in amak zaplarak emoteozkuzen* (Igandetako galtza zuriak galipotez zikinduta eramaten genituenean amak jipoia ematen zigun).

Guri hartzea tokatu zitzaigun. Garai hartako maisu-maistra eta gurasoei aldiz, ematea. Pentsatzen genuen guraso edo maisu izaten ginenean guri ere ematea tokatuko zitzaigula. Ordea, bitartean, jotzea “modatik pasa” zen, eta kito. *Gure txandi alla zanin, eziñ iñoi ikutoik eiñ, ez seme-alabai eta ez ikasliai. Guri ezkazku zaplarak emoteik toka. Zoixonin!* (Gure txanda heldu zenean ezin inor ukitu ere egin, ez seme-alabarik eta ez ikaslerik. Guri ez zaigu zapladak ematerik tokatu inoiz. Zorionez!).

Geure artin auskan asten giñanin emoten genduzen ederrak, bañe artu-be bai. Orrei ezkeuntzan “zaplarak” esaten. Ori auskan etti zan: artu te emon, al zala, artu baño gexa emotea.

(Gure artean borrokan hasten ginenean ematen genituen latzak, bai hartu ere ordea. Horri ez genion *zaplarak* deitzen. Hori borrokan egitea zen: hartu eta eman, ahal zelarik, hartu baino eman gehiago).

Ez dakit gure garaiko maisuei hartzea inoiz tokatu izan zitzaien, baina, eman gogotik egiten zuten. Maisuek eta maistrek ez bakarrik, zenbait apaizek ere bai.

ZAPÍ

Mustoaren antzeko arraina. Ikus, *mustu*. *Zapi mustu baño baltzauara. Jateko mustu gozua zapi baño* (*Zapi* mustoa baino beltzagoa da. Jateko, mustoa gozoagoa *zapi* baino).

ZAPÚ

1.- *Zapoa*, itsas-zapoa (“rape”). *Itxozapu* ere deitzen diogu; bietara. Buru handiko arrain zapala. Ezkatarik gabeko azal arrea du bizkarraldean eta zuria azpialdean. Hondoan bizi da. Sukaldaritzan guztiz preziatua. *Sasoi baten zapupañ leatzak estimaziñoi andixaua eukan, bañe gaur eunin ez* (Garai batean zapoak baino legatzak estimazio handiagoa zuen, ordea, gaur egun ez). *Garbittu aurretik zapu arraiñ feure; prepaatakun ostea, gozu* (Garbitu aurretik zapoa arrain itsusia da; prestatutakoan berriz, oso gozoa). Arrain hau adierazteko, *zapu* nahiz *itsozapu* berbak erabiltzen ditugu. *Itxozapu era askota prepara leike, eta beti gozu* (Zapoa era askotara presta daiteke, eta beti egoten da gozoa).

2.- *Apoa* (“sapo”). Ornodun anfibia, igelaren antzekoa, apur bat handiagoa. Burua zapal-zapala du, eta begiak irtenak. *Mendire sarri ez giñan juten, da zapo asko ezkendun ikusten. Antiutik*

Santa Klara juten giñanin-de topaten genduzen birin zapuk (Mendira ez ginen maiz joaten, eta apo askorik ez genuen ikusten. *Antiguatik San Klarara* joaten ginenean aurkitzen genituen bidean apoak). *Zapon bat ikusten gendunin, biarleko onik ez gentzan etten. Gexenetan zapuk illdde amaitzeban. Baten bat bixi-pe laakoendun* (Zaporen bat ikusten genuenean beti egiten genion okerkeriaren bat. Gehienetan zapoak hilda bukatzen zuen. Zaporen bat bizirik ere utziko genuen).

ZARAXE

Zahagia (“odre”, “pellejo”). *Beste leko batzutan saraxin beste zeoze be iual gordekoben. Guk, dendetan, tabernetan eta Arratenin ikusten genduzen saraxetan ardau bakarrik gordeteben.* (Beste leku batzuetan zahagian beste jeneroren bat ere gordeko zuten agian. Guk dendetan, tabernetan eta *Arrate* biltegian ikusten genituen zahagietan ardoa baizik ez zuten gordetzen). Animalien larru oso-osoak izaten ziren. Aurreko aldetik dena ongi josita. Atzeko aldetik berriz, hankei zegozkien bi zulo, bata itxita, eta bestean kanabera zati bat sartuta muturrean kortxoa zuela. Zulo horretatik ateratzen zitzaion ardoa. *Saraxak sartute eukitteban kañabera tutulo zatixe ardau koloriaz baltzittute eotezan* (Zahagiak sartuta izaten zuen kanabera zatia ardo kolorez ia belztuta egoten zen). Itsasora ere zahagian eramaten zuten ardoa.

Konparaketetarako balio izaten zigun berba honek. *A gixona zaraxe baño mozkorraua zan* (Gizon hura zahagia baino mozkorragoa zen).

Zahagia, *Saliña-Saliña* dantza egiteko ere behar izaten zen. Gainera, zahagia ongi beteta, baina ez ardoz, haizez baizik. Dantzaren une batzuetan dantzariak, makilak eskuetan, zahagia jotzen dute. Ikus, *Saliña-Saliña*.

ZARIE

Gure aurrekoek ongi bereizten zituzten *zarie* (zarete) eta *zaze* (zaudete). *Zueik nunguk zarie?* (Zuek nongoak zarete?). *Or etzaze ondo; miñe artukozue* (Hor ez zaudete ongi; min hartuko duzue). Guk, aditz horiek forma bakarrez adierazi izan dugu beti; orain ere hala egiten da: *Nunguk zaze? Zetan zaze?* Oraindik bizirik dauden adineko emakume batzuek erabiltzen dute aditz forma hau ongi, behar den bezala; belarria erne izanez gero jaso daiteke. *Esandako ordun ez zarie etorri* (Esandako orduan ez zarete etorri).

ZÁRRA

1.- Zaharra (“viejo/a”). *Sasoi baten gure ingurun gauza barri asko ez gendun ikusten, ixe dana zan zarra: erropak, oñetakuk, bodegak, etxik...* (Garai batean gure inguruan gauza berri asko ez genuen ikusten, ia dena zen zaharra: arropak, oinetakoak, sotoak, etxeak...).

Herrian, zerbait berria egiten zenean lehengoak iraute bazuen batari deitzen zioten *zarra* eta egin berriari *barrixe*. Baditugu horren laginak: *bire zarra/bire barrixe, kamiño zarra/kamiño barrixe, molla zarra/molla barrixe, zubi zarra/zubi barrixe, eskola zarra/eskola barrixak, zine zarra/zine barrixe*. Sare, arraun, kaxa zaharrak ere ugari ziren. Gixonak eta andreak ere bai: *andra zarra, gixon zarra*. Neska zaharrak eta mutil zaharrak ere baziren. *Geu giñan barri-barrixak; ondioik umik!* (Gu ginen berri-berriak, oraindik umeak)

2.- Telmo Zarraonaindiari ematen zioten goitizena: *Zarra*. Dena den bere izen deitura osoak: Pedro Telmo Zarraonaindia Montoia. Bilboko Athletic-eko jokalarien izenak maiz entzuten genituen, eta telebistarik ez zegoen arren ezagutu ere bai, kromoetatik. *Zarra*, Panizo eta Gainza ziren guretzat munduko jokalaririk onenak. *Gaintzak zentrateotzan da Zarrak buruaz dzazt gola* (Gaintzak erdiratzen zion eta “Zarra”k buruz sartzen zuen gola).

ZARRATU

1.- Itxi, zarratu (“cerrar”). *Berandu zabiz. Dendako ati ontxe zarraturabe* (Berandu zabilta. Dendako atea oraintxe itxi dute). *Edur asko eiñddau, te bire guztik zarratutera.* *Iñundik ezileike pasa* (Elurra erruz egin du, eta errepide guztiak daude itxita. Ezin da inondik igaro).

Gabaz etxeko ati giltzaz zarratutakun, "barrun barrukuk". (Gauetz etxeko atea giltzaz itxitakoan, ez kanpora eta ez barrura).

2.- Trinko ("espeso"). *Arbolak alkarren ondun zarratuei daz sartute, eta batzuk bota enbikori* (Zuhaitzak, elkarren ondoan trinkoegi daude sartuta, eta batzuk bota egin beharko dira).

Bizkaieraz *zarratu* eta *mitz* (mehatz: lekuari dagokionez "tarte handiarekin") antonimoak ditugu. *Goiko ortun porruk zarratu sartu doguz; bekun, oster, mitz.* Gu, Ondarroan, *zarratu* berbaz baliatzen gara; ordea, *mitz* ez dugu erabiltzen. Berba hau (*mitz*) Aulestin entzun izan dut.

3.- Denborari dagokionez tarte txikiarekin, sarri. *Antomobillak zarratuatoz amen. Bakaziñoitta duzenak ixangori* (Autoak sarri datoz hemen. Oporretara doazenak izango dira). *Apartetik sumateben jateku, te kalatxoiak zarratu etozen arrain zarrak jatea* (Urrutitik sumatzen dute janaria, eta kalatxoriak sarri zetozen arrain zaharrak jatera).

4.- Azkar ("rápidamente", "de prisa"). Hizketan azkartasunez edo astiro egiteari dagokionez; testuinguru horretan erabiltzen dugu: *berba geldidageldik eiñ, ero zarratu eiñ* (astiro hitz egin edo azkar mintzatu). *Zazpi ondarrutar Lazkanoa fralle jun giñanin, Goiherriko jentik esateozkun, guk zarratu etten gendule berba, eta orretxeatxik gatxe zala guri entendiuti* (Zazpi ondarrutar Lazkaoko beneditarren komentura joan ginenean Goiherriko jendeak esaten zigun, guk azkar hitz egiten genuela, eta horregatik zaila zela guri ulertzea). Arazoa ez zen, guk azkar edo astiro hitz egiten genuela, eurek bizkaiera ez zutela ezagutzen baizik, eta Ondarroako berbeta gutxiagoa.

ZARTANĪ

1.- Zartagina, padera ("sartén"). *Ama zartañi sutan lagata balkoiko trastik sartzea juntzan da zartañi keittan erreten* (Ama, zartagina sutan utzita balkoiko arropak sartzera joan zen, eta zartagina ketan erretzen). *Gure etxeko zartañiak amaike arrañ eder frijiutakuzin: zapu, leatza, barbañak, kabrak, antxobak, pantxuk, txistuk...* (Gure etxeko zartaginak hamaika arrain eder frijitutakoak ziren: zapoa, legatza, barbarinak, kabrak, antxoak, pantxoak, dontzeilak ...).

Zartaginaren ipurdia, gure etxekoarena behinik behin, oso beltza egoten zen, horregatik konparaketetan erabiltzen genuen: *zartañin popi baño baltzaua* (zartaginaren ipurdia baino beltzagoa). *Gure umik eskuk zartañin popi baño baltzauak ekarrittuz* (Gure umeak, zartaginaren ipurdia baino beltzagoak ekarri ditu eskuak).

Zarautzen "*paella*" deitzen zaio; gaztelaniako "paella" hitzetik jasoan agian. Izan ere "paella"k arrozaz eginiko janaria adierazten du, baina, bai arroz hori egiteko zartagina, ontzia, bera ere. "Paella: sartén en que se hace la paella, paellera". Hortik, tuntun samarrak diren neskei, irain gisara esaten zaie "*tuntun paella*".

Ordea, hitz honen iturri izan daitekeen frantses berba ere hor dugu: "poêle" (zartagina).

2.- *Zartañotsa*. Elkar joka bukatzen den istilua ("fuerte altercado"). *Beian zeoze goorra pasaten da. Orreitabile zartañotsa!* (Behean zerbait gogorra gertatzen da; horiek darabilte istilua eta borroka!).

ZARTENAZU

Kolpe bortitza ("sartenazo"). *Ixetako astirik eztotzan emon. Emotzan zartenazuaz beangañea botaban* (Ezertarako astirik ez zion eman. Eman zion kolpe bat eta lurrera bota zuen). *Arek zartenazu ondo emotemotzu; eueidixe ederra!* (Hark kolpe bortitza bat ongi ematen badizu, zureak egin du!).

ZARTÍA

Pitzatu, zartatu, arrakalatu ("resquebrajarse", "agrietarse"). *Lenako etxe zarretan paet guztik eotezin zartiata* (Antzinako etxe zaharretan horma guztiak egoten ziren pitzatuta). *Beste leku batzutan, sikun-sikun lurre eoten da zartiata. Amen, eurixai eskerrak, olakoik eztakau* (Beste leku batzuetan, lehortearen eraginez lurra pitzatuta egoten da. Hemen, euriari esker, ez dugu horrelakorik). *Sasoi baten negu goorra etteban, da eskuk zartiata eukitten genduzen* (Garai batean negu gogorra egiten zuen, eta eskuak pitzatuta izaten genituen).

ZARTIATUNI

Pitzatu unea (“espacio agrietado”). *Au ormiau zarrarala ikusten da bañe ezta aĩn txarto. Ortze beko partin dauke zartiatuni* (Ikusten da horma hau zaharra dela, baina, ez dago hain gaizki. Hortxe beheko aldean dauka pitzatu unea). *Oixe zartiatunioi arregla birde aĩnbaitt ariñen, gexa zabaldu baño len* (Horixe pitzatu unea konpondu behar da ahalik eta azkarren, gehiago zabaldu baino lehen).

ZARTZAKU

Erretiroa (“pensión de la jubilación”). Adin jakin bat bete delako, lanari uzten zaionean, aldez aurretik egindakoagatik jasotzen den hilekoa. *Illan leलगokun zarrak an jutezin illaran bankure zartzaku kbratea* (Hilaren hasieran zaharrak errenkadan joaten ziren banketxera erretiroa kobratzera). *Zartzaku kbrateko zaiñ eotezin illi nox amattuko. Orretteattik gure attai entzunetan, zarrantzat illabetik nekez pasatezile, bañe urtik biña-biñan* (Erretiroa kobratzeko zain egoten ziren hilea noiz amaituko. Hori dela eta, gure aitari entzun nion zaharrentzat hilabeteak nekez igarotzen zirela, urteak, aldiz, binaka).

ZÁRTZI

- 1.- Zahartzaroa (“vejez”). *Zartzi eztala ederra esaten dabe. Bañe, zartza ez allatire txarraua* (Zahartzaroa ez dela samurra esan ohi da; ordea, zahartzarora ez iristea da okerragoa).
- 2.- *Zártza*. Zahartzaroan (“a la vejez”). *Gaztetan bixkorrenak, atrebiduenak eta balientienak ixandaku-pe zartza mantsotu eta baretu ettendiz. Ori bizitzako legire* (Gaztetan bizkorrenak, ausartenak eta kementsuenak izanikoak ere, zahartzaroan sosegatu eta baretu egiten dira. Hori bizitzako legea da). *Gaztetan sake librin ibillittaku-pe zartza elixa urreatzezin* (Gaztetan bizimodu lasai eta librean ibilitakoak ere zahartzaroan elizara hurbiltzen ziren).
- 3.- *Zartzaru*. Zahartzaroa (“vejez”). *Zartzi* berbaren sinonimoa. Dena den, berba hau (*zartzaru*) ez da *zartzi* bezain arrunta gure artean. *Zartzarora allatendizenak esaten dabe zartzaru goorrala. Bañe, ori entzunarren da jakiñan gaiñ eonarren, iñok eztau iltteik nai* (Zahartzarora heltzen direnek esaten dute zahartzarora gogorra dela. Baina, hori entzun eta jakinaren gainean egon arren inork ez du hil nahi).

ZATARRA

Itsusia (“feo/a”). Berba honen adiera polita eta ederraren kontrakoa, hots, itsusia (“feo/a”) izan arren, guk ironiaz baizik ez dugu erabiltzen justu kontrakoa adierazteko. Ezezko esaldietan indar handia hartzen du berba honek. *Famauk-eta, txalopi zatarra eztabe ekarri* (“Famau”k-eta, a zelako txalupa dotorea ekarri duten!). *Gaur arratsaldin frontoiñ zatarra partidu eiñddabe* (Gaur pilotalekuan partida ikusgarria egin dute). *Zatarra bazkaxe emozkue kofraxan konture* (Ikaragarritzko bazkaria eman digute kofradiaren kontura).

ZATERTO

Oso ongi, eroso (“estupendamente”). Berez txarto, gaizki, esan nahi badu ere, guk ironiaz erabiltzen dugu justu kontrako adiera emanez, hots, oso ongi, zoragarri. Bietara entzun daiteke: *zatarto, zaterto. Zatarto etorrigaz antomobill ederrin, kanpun etteban otzaz, epel-epeletan, musika ederra entzuten* (Oso ondo etorri gara auto ederrean, kanpoan hotz egin arren epel-epeletan, musika ederra entzunez). *Zaterto eiñddou biaji abioiñ; trenin tertixun bai* (Zoragarri egin dugu bidaia hegazkinez; trenez baino mila aldiz hobeto).

ZATIKE

Zatika (“a pedazos”, “por partes”). *Ori danoi ezinddozu osoik auan sartu; ori zatike janbizu* (Hori guztia ezin duzu osorik ahoan sartu; hori zatika jan behar duzu). *Au danau batea ezin geinke karria; zatike erungou* (Hau guztia ezin dugu batera garraiatu; zatika eramango dugu).

ZATIXE

1.- Zatia (“trozo”, “pedazo”). *Ba-pebaik geatuna-ta ogi zati bat emotaxun* (Batere gabe geratu naiz, eta emadazu ogi zati bat). *Txokolate zatixe emozta Andresek* (Txokolate zatia eman dit Andresek). Txokolatea ematea eta horrelakorik, lagun minen artean baizik ez zen gertatzen.

Gure garaian, orain bezala, gauza bera gertatzen zen, alegia, ematen zuenari zati handia iruditzen zitzaion, aldiz, hartzen zuenari txikia, txikiegia. “*Zati txikixe emozta*” (Zati txikia eman dit) baina, “*Zati andixe emotzat*” (zati handia eman diot).

2.- Askoz ere (“mucho más”). *Ontzungun erosi gendune karu zala; gaur erosirouena zatixe karua ixan da* (Aurreko batean erosi genuena garestia zela; gaur erosi duguna askoz ere garestiagoa izan da). *Zuk ekarrizun atune zatixera andixaua* (Zuk ekarri duzun hegaluzea askoz handiagoa da).

3.- *Zatí bateako*. Aldi baterako, pixka baterako (“por algún tiempo”, “por una temporada”). *Obra andixe eiñddabe ta, zati bateako baauke etxe barri ederra* (Obra handia egin dute, eta aldi baterako badute etxe berri ederra). *Jandou ederto ta zati bateako ondogaz* (Ederki jan dugu, eta pixka baterako ederki gaude).

4.- *Zati baten*. Aldi batean (“durante una temporada”, “durante bastante tiempo”). *Bixar etorrikona, bañe, gero zati baten ena etorriko* (Bihar etorriko naiz, baina, gero aldi batean ez naiz etorriko).

ZATITTU

Zatitu (“hacer pedazos”). *Zatittu bañe tato txikixeixak eiñbaik* (Zatitu, baina, zati txikiegiak egin gabe).

Betetzen ez ziren mehatxuak egiteko ere balio zuen. *Atrapaten zattutenin zatittu engozattut* (Harrapatzen zaitudanean zatitu egingo zaitut).

Zatitzerakoan, zati txikiak egiten direla adierazteko beste hau jotzen dugu egokiagotzat: *zati-zati eiñ*. *Gaur atrapa ixan baneu zati-zati engoneban* (Gaur harrapatu izan banu txiki-txiki egingo nuen).

ZAZ EIÑ

1.- Jokoan diru guztiak galdu eta sosik gabe geratu (“quedar sin blanca”). *Kartetan ibilliga ta zaz eiñdde geatuna* (Kartetan jardun dugu, eta dirurik gabe geratu naiz; diru guztiak galdu ditut). Eta *zaz* eginda geratzen dena, *zazin* geratzen dela esan ohi dugu. *Jabierrek zazin laga nau* (Jabierrek diru guztiak irabazi dizkit).

2.- *Zaz atá*. Norbait beste batek dirurik gabe utzi jokoan. *Neu te anaxi Antonion da Fraixkomarin kontra ibilli-ga musin, de zaz atazku* (Ni eta anaia Antonio eta Fraixko Mariren kontra aritu gara kartetan, eta diru guztiak irabazi dizkigute).

3.- *Zazin ibilli*. Dirurik gabe ibili (“andar sin chiquita”). *Sasoi baten diroik ez gaztan falta ixan, bañe, aspaldixan zazin nabill* (Garai batean ez zitzaidan dirurik falta izan, baina, aspaldian dirurik gabe nabil). Honen ordeaz, egoera bera aditzera emateko, “*zazin eon*” (dirurik gabe egon) ere entzun daiteke.

ZÁZPI

Zazpi (“siete”). Bost eta sei urte betetzea ez zen hain garrantzitsua eta eraginkorra izaten; ordea, zazpi betetzea bai. Izan ere zazpi urte betetzen zenituen urtean tokatzen zitzaizun *komuniñoi txikixe* (*primera komuniñoi*) egitea. *Zazpi urteaz ettezan komuniñoi txikixe, eta amaikeaz andixe* (Zazpi urterekin egiten zen lehen jaunartzea, eta hamaikarekin jaunartze nagusia).

Ez zen jaunartze soila izaten. Aldez aurretik aitortu egin behar izaten zen, hori ere lehen aldiz. Horretarako norbaitek aholku bereziak ematen zizkigun, bai dotrina irakasten zigunak (apaizak) eta bai etxean amak ere: *abariai pekato guztik esan-e!* (apaizari bekatu guztiak esan gero!). Jaunartzera, mezatara, joan aurretik ezin zen ezertxo ere jan; baina, hori amak zaintzen zuen ongi. Eta lehen jaunartzea egin ondoren, hilaren lehen ostiraletan, gutxienez, aitortzera eta

jaunartzera joan behar izaten zen. Aldi berri bat hasten zen, “esijenteagoa”. Aitorle apaizak probatzen genituen, eta hiruzpalau pasa ondoren berehala erabakitzen genuen norengana joatea komeni zitzaigun; bekatuak errazen barkatzen zituenarengana: *Domanueleana* (Don Manuelengana). *Gañea-be, elixan ate txikittik sartu te, koruko eskillaran ondun axe konfesanaxu, Domanuelena, euan lelen* (Gainera, elizan ate txikitik sartu, eta korurako eskaileren ondoan aitorleku hura, Don Manuelena, zegoen hurbilen).

ZAZPIKIXE

Zazpikia, ipurterrea (“impaciente”, “inquieto/a”). *Pertsoni zazpikixe auxera. Gauza utsattik jarten da nerbioso* (Hau da pertsona zazpikia; garrantzirik gabeko edozergatik jartzen da urduri).

ZAZPITTERDIXIN

“Zazpi eta erdian” (“al siete y medio”). Kartetan burutzen den joko mota bat. Helburu nagusia zazpi eta erdi osatzea. *Zazpitterdixin zazpiku zan karta printzipala: zazpiko oru, zazpiko kopi, zazpiko ezpati eta zazpiko bastu. Zazpitxerdixin sarri ibilltten giñan* (“Zazpi eta erdian” zazpikoa zen karta garrantzizkoa: zazpiko urrea, zazpiko kopa, zazpiko ezpata eta zazpiko bastoa. “Zazpi eta erdian” maiz jarduten genuen).

ZE

1.- Zer? (“qué?”). Hitzetik hortzera galderetan erabiltzen dugu. *Ze esazu? Ze pasara? Ze ekarrirabe? Ze prezixo eiñddau? Umik ze nairau? Ze ikusi a ikasi* (Zer esan duzu? Zer gertatu da? Zer (zenbat) ekarri dute? Zer prezio egin du? Umeak zer nahi du? Zer ikusi hura ikasi). Inoiz bukaerako “r” hori ere entzuten da, hurrengo hitzaren hasierako hizkiaren arabera: *Zer da ori? Zer dau orrek?*

Esaten ari zaiguna gustukoa izan ez eta, ez entzunarena eginez galdetzen dugu: *ze?* Hori gehienetan nabaria izaten denez gero, honako hau entzutea tokatzen zaigu: *entzunde-be ze?* (entzunda ere, **zer?**)

2.- *Esan* aditzaren (forma perifrastikoa nahiz sintetikoa) ostean “ze” ezartzen dugu, baldin eta ondoren perpaus konpletiboa badator. *Attak esandau-ze, ariñ ezpazatoze bazkaldubaik geatuko zariela* (Aitak esan du azkar ez baldin bazatote, bazkaldu gabe geratuko zaretela). *Amak esan dau-ze gaur erropaik galipotaz zikintzenbozu, manka-manka engo zattule* (Amak esan du baldin eta gaur arroparik galipotez zikintzen baduzu, jipoi galanta emango dizula). *Ixikok diño-ze, zeuentzako erregalo bat daukela ta ariñ etorteko* (Izebak dio zuentzat opari bat daukala eta azkar etortzeko).

ZÉA

1.- Zera. Hainbat testuingurutarako balio digu. Gogoratzen ez garen hitzaren orde esaten da. *Ako zea... Eza akordaten? Lengeun baten jangendune!* (Zera hura... Ez al zara gogoratzen? Aurreko batean jan genuena!).

Kaamarroik eztozule nai? Zea ekarrikotzua zuri! Langusti. (Karramarrorik ez duzula nahi? Zera ekarriko dizugu zuri! Otarraina).

2.- *Zeá-be*. Baita zera ere, ezta inola ere, ezta pentsatu ere! (“¡ni hablar!”). Solaskideari, berak dioenarekin desadostasuna adierazteko erabiltzen dugu. *Zemat esazu irabazirabela? Milloi bana bakotxak? Zea-be! Orrenbeste ezileike ixan* (Zenbat esan duzu irabazi dutela? Bakoitzak milioi bana? Baita zera ere. Horrenbeste ezin daiteke izan).

ZEARA ORÍ!

Zerbait aintzakotzat ez dela hartzen adierazteko, bere pareko gauzarik onenarekin konparatzeko erabiltzen da. *Ixe aste betin neberan eukittako mediani jaten zaze? Zeara ori! Gaur goxin atrapatako lupiñire ori!* (Ia aste betean hozkailuan edukitako mediana jaten zaudete? Hori ez da

gero gaur goizean harrapatutako lupia!). Zentzu berean lokuzio osoagoa ere erabiltzen da: *Zeara ori bestelai-pe!*

ZEATTIK

Zergatik? (“por qué?”). *Txikixaua zeattik jozu?* (Txikiagoa zergatik jo duzu?). *Zeattik txutazu baloi?* (Zergatik jo duzu baloia?). Gure artean maiz egiten genizkion elkarri horrelako galderak. Zaharragoei, helduei edo pertsona zaharrei zuzenduta sekula ez genuen galdetzaile hau erabiltzen. Pertsona helduei eta zaharrei kontu eske-edo horrela galdetzea errespetu falta omen zen.

ZÉBA

Zer ba? Zergatik? (“por qué?”). Galdetzaile honekin ere solaskideari arrazoi edo azalpena eskatzen zitzaion. Beraz, helduagoei inoiz ere ez. Gure artean bai. *Emoteko? Zeba? Neuri eztaala?* (Emateko? Zergatik? Ez al da ba nirea?).

ZE BÁRRI

Zer berri? (“que hay de nuevo?”). Ezagun batekin topo egitean agurtzeko modu bat besterik ez da.

ZE ESANA

Hizpidea, zer esana (“motivo de habladería”). *Baauke orreik ze esana* (Badute horiek zer esana). *Emongorau orrek ze esana* (Emango du horrek zer esana).

Ze esanik. Zer esanik. Zerbait dagoen bezala ontzat ematen dela adierazteko baliatzen dugu. *Orrek eztauke ze esanik.* (Horrek ez du zer esanik; hori ondo dago).

ZÉIE

Xehea (“menudo/a”, “fino/a”). *Antxobai gatz emoteko gatz zeie birdot* (Antxoei gatz egiteko gatz xehea behar dut). *Ondartzan-da etzindde eoteko naxarot nik ondar zeie* (Hondarretan etzanda egoteko nahiago dut ondar xehea). *Jateko batzuntzako gatz zeie-zeie oba ixaten da; beste batzuntzako ostea gatz lodixe* (Janari batzuei egiteko oso gatz xehea izaten da egokia, eta beste batzuei egiteko berriz gatz larria).

ZEIKUSI

Ikustekorik, zer ikusia. *Goxin ibillire or dantzi te musiki, bañe, on ezta or zeikusi andirik* (Goizean ibili da hor dantza eta musika, baina, orain hor ez dago ikustekorik ezer).

ZEIKUSIXE

Zerikusia (“relación”). *Areaz linguaz zeikusixeaukela orrek? Orrek eztauke areaz zeikusirik ixelakoi-pe* (Lehengo harekin zerikusia duela horrek? Horrek ez du harekin inolako zerikusirik).

ZEIÑ

1.- Nor? (“¿quién?”). Absolutiboan (nor) *zeiñ*, eta ergatiboan (nork) *zeñek*: *Zeñ etorrir?* (Nor etorri da?) eta *Zeñek esan dau?* (Nork esan du?). Pluralean aldiz, kasu bata nahiz bestea adierazteko forma bera: *zeintzuk*. *Zeintzuk etorriri?* (Nortzuk etorri dira?) eta *Zeintzuk ikusirabe?* (Nortzuek ikusi dute?).

“Nor”en ergatibo (nork / *nok*) forma gure belaunaldikoen artean ez dut entzun izan, baina bai aurrekoen ahotan. Gure amari entzun izan nion sarri samar “*nok*” erabiltzen: “*Nok esangoban gure Jonek bertsutan engobanik?*” (Nork esango zuen gure Jonek bertsotan egingo zuela?). Guk beti *zeñ* eta *zeñek*. Hala ere, alfabetatzearen eraginez-edo, telefonoak ezarri zuen *nor* erabiltzeko usadioa: *Nor da?* Gure artean, era horretako galdera egiteko, “*zeiñdde?*”, entzungo genuen beti.

2.- *Zeñ ariña*. Zein azkarrago, zein lehenago. Desafioa botatzeko balio izaten du. Ordea, beti ere, hori bururatu, desafioa bota eta bestea baino apur bat lehenago korrika hasten denak izaten du abantaila. *Zeñ ariña alla Antiure; zu baño lena baietz alla* (*Antiguara* ea nor heltzen den lehenago; zu baino lehenago heldu baietz). Gauza bera adierazteko “*zeñ lena*” ere maiz esaten zen.

3.- *Zéiñdde*. Nor da? (“¿quién es?”). *Zeñdde ati joten dabillena?* (Nor da ate joka ari dena?). Norbaitek atea jotzen zuenean, barrukoak zuzentzen zion galdera: *zeiñdde?*

Ate joka ari zenak “*zeiñdde?*” galderari erantzun behar izaten zion: *Goikuna, bekuna, albokuna, Antoniona, Erramonana...* (Goikoa naiz, behekoa naiz, Antonio naiz, Erramona naiz...). Ondoren atea zabaldu.

4.- *Zeñdde*. Konparazio juntagailuaren indargarria: *Zeñdde, amentxe eskillarak asten dizen lekun ate bat baleo lez* (Hementxe eskailerak hasten diren lekuan ate bat balego bezala). *Zeñdde, zeure erreñe zeuaz ezkonduko balitt moure* (Zure erraina zurekin ezkonduko balitz bezala).

5.- *Zéiñdde au*. Zera. Gogoratu nahi duguna, memoriara ekartzen laguntzen digula ematen du. *Zeñdde au... ontzungun ezkondu zan Felipen koñatu...bai emakuni!* (Zera... aurreko batean ezkondu zen Feliperen koinatua... bai emakumea!).

6.- *Zeñ famaua*. Nor baino nor (“a ver quien es mejor”). *Aringaingan engotzut zeñ famaua* (Korrika apustua egingo dizut ea nork irabazten duen).

Desafio honek edozertarako balio zezakeen: *jaten, eraten, erramutan, aringaingan...* (jaten, edaten, arraunean, korrika...). *Arrixe botaten zein famaua!* (Harria ea nork botatzen duen urrutirago).

ZEI-ZEI EIÑ

Oso xehe egin, xehatu (“cortar en trozos menudos”, “desmenuzar”, “moler”). *Okelintzako ixan balitt beakatz zati andixak biko nittuzen, bañe au saltsiau etteko oba zei-zei eiñdde* (Okelarentzat izan balitz baratxuri zati handi samarrak beharko nituen, baina, saltsa hau egiteko xehe-xehe eginda hobe). *On dazen aparatukiñ eroze berdura zei-zei eiñdde lagateozu* (Orain dauden tresnekin zernahi berdura erabat xehatuta uzten duzu). *Kafi zei-zei errotik etteban* (Kafea errotak xehatzen zuen ongi).

ZEKENA

Zekena, zikoitza (“avaro/a”, “tacaño/a”). Lagunen artean sagar kopaua nahiz ogi zati bat eskatzen genion elkarri, eta horretan eskuzabalak ginen gure artean. Zikoitzen bat agertzen zenean hargatik esan egiten genuen zekena zela. *Saarra jaten euan, kopau bat eskatutzat eta emon-bez. Zeken alu!* (Sagarra jaten ari zen, kopaua eskatu diot eta ez dit eman. Zeken alua!).

Hermere, Eizagirre familiakoa zen, beraz, beraien kordelerian (*txirrikan*) egiten zuen lan. Izaeraz nahiko arraro izanik, beti bakarrik ibiltzen zen, baina, bere adin inguruko ondarrutar guztien urtebetetze egunak ezagutzen zituen. Gure osaba Prudenen (Prudentzio Landaribar, Garramiola) eguna ere heldu zen, eta Hermereri ez zitzaion ahaztu. Aurkitu zuen kalean eta zorionak eman zizkion. Egun hartan Prudenek eskerrak (*eskerrik asko*) baino ez zizkion eman. Hermerrek honela bota zion haserre eta ozenki: *Zeken, zeken!*

ZÉLAIK

Nola? (“¿cómo?”, “¿de qué manera?”). *Gaurko jaxe zelaik junde-ba?* (Gaurko jaia nola joan da ba?). *Ori zelaik ixaleike-ba?* (Hori nola izan daiteke?). Badu sinonimorik: *zelan* eta *zelanik*. *Zeueikiñ zelan ezta etorri-ba bera-be?* (Bera ere zuekin nola ez da ba etorri?). *Ori zeuk bakarrik zelanik eizu?* (Hori zuk bakarrik nolatan egin duzu?).

ZÉLAIK ERO ÁLAIK

Era batera edo bestera (“de alguna forma”). Egia esan era honetako lokuzioak entzun izan ditugu, ordea, gaur egun ez da ohikoa. *Zelaik ero alaik, bentzat ekarriben astuoi* (Nola edo hala, azkenean behinik behin, ekarri zuten astoa).

ZÉLAT EÍÑ

1.- Zelatatu (“espiar”). *Beko andrik bentanatik zelat eizku* (Beheko andreak leihotik zelatatu gaitu). *Or beian dabillen gixon batek zelat eizte* (Hor behean dabilen gizon batek zelatatu egin nau). Gure aurrekoen ahotan maiz entzun arren, guk apenas erabili izan dugu.

2.- *Zelateka*. Zelataka, zelatatzen (“espiando”). *Gu entradan ibiltten giñan soka ero beste zeozetan, da bera eskatzeko bentanatik geuri zelateka eoten zan* (Gu atarian aritzen ginen soka saltoan nahiz beste jolasen batean, eta berak sukaldeko leihotik guri zelataka jarduten zuen). Berba hau Itziar Pagateri entzun nio.

ZELAXE

Zelaia (“prado”). *Eskolako orduk ixan ezik, beti Kanttopin sartute geuazen, da eskolaik ezeuanin, eun guztin. Andixeik bistan euazen zelaxak, Akilla parekuk, ikusten genduzen beti* (Eskolako orduak izan ezik, beti *Kanttope* auzoan ibiltzen ginen, eta eskolarik ez genuenean, egun osoan. Handik bistan zeuden zelaia, *Akilla* mendi ingurukoak, ikusten genituen une oro).

ZELEBRA

Ospatu (“celebrar”). *Bixar da aman eune, bañe, domekan batukoa zelebreateko* (Bihar da amaren eguna, baina, igandean elkartuko gara ospatzeko). *Ondarruko treñeruk Orixon estropari irabazi ei dau, te or dabiz musika ta guzti zelebaten* (Ondarroako traineruak Orion estropada irabazi omen du, eta hor ari dira ospatzen musika eta guzti). *Albun, kantak entzutendi. Ze zelebaten eterabe* (Aldameneko etxean abestiak entzuten dira. Zer ospatzen ote dute).

ZELEBRAZIÑOI

Ospakizuna (“celebración”). *Aurten ikastoli sortu zaneke otabosgarren urti eide, ta zelebrazziñoi andixak enbir eidottuez* (Aurten ikastola sortu zeneko hogeita bosgarren urteurrena omen da, eta ospakizun handiak antolatu behar omen dituzte). *Zelebrazziñoi baabill or. Bandik urten dau, te mundo guztiabill kalin salto-saltoka* (Ospakizuna badabil hor. Musika banda irten da, eta jende guztia kalez kale dabil musikaren erritmora saltoka). *Orreik betiauke zelebrazziñoiren bat* (Horiek noiznahi dute ospakizunen bat).

ZELEBREKEXI

Gauza barregarria, barre eragitekoa (“acción o dicho gracioso”). *Zelebreekexak esateottuz orrek eta eiñ-be bai; bañe batzutan gexei* (Xelebrekeriak esaten ditu horrek eta egin ere bai; ordea, batzuetan gehiegi).

ZELEBRI

1.- Xelebrea, barre eragiten duena (“gracioso/a”, “ocurrente”). *Onen umi zelebrea demasara* (Hauen umea guztiz xelebrea da). *Zelebri ixati polittera, bañe, neurrixte topatire gatxe* (Xelebrea izatea polita da, baina, neurria aurkitzea izaten da zaila).

2.- Ulertezina ironiaz esanda (“incomprensible”). *Zuri zelebrire gero-e! Zeuk ipiñi ordu, beste guztiok sasoi etorri, tte zeu falta.* (Zuk egiten duzuna ulertezina da! Zuk ordua ezarri, beste guztiok garaiz heldu, eta zeu falta).

ZELEBRIÑU

Buruarin puntua duen pertsona xelebreari deitzen diogu *zelebriñu*; baina, konnotazio txarrik gabe. *Mutill zelebriñu, aurixe bat* (Mutil xelebrerik bada, horixe bat).

Umorea eta saltsa jartzeko gaitasuna duenari berriz, bi eratara deitzen zaio: *tanboliñe* eta *saltsa-arrañe*.

ZÉMAT

Zenbat? (“¿cuanto/a?”, “¿cuantos/as?”). Berba hau hitzetik hortzera zebilen gure ahotan. Ondoren datorren berba kontsonantez hasten bada, bukaerako “t” (*zemat*) ez dugu entzungo; aldiz bokalez hasten bada bai. *Zemakanika irabazizuz? Zemat ostikokara emotzazuz? Maxuk zemamano emotzuz? Zemadiroakazu? Zini zemata? Zematxalopa sarturi?* (Zenbat kanika irabazi dituzu? Zenbat ostikada eman dizkiozu? Maisuak zenbat *mano* eman dizkizu? Zenbat diru daukazu? Zinemarako sarrera zenbat da? Zenbat txalupa sartu dira?). Ikus, *mano*, 2.

ZEMATEKU

Zenbatekoa, zenbat balio du (“de qué precio”). *Zematekure ori zapata parioi?* (Zapata pare hori zenbatekoa da?).

Guk erosten genuen gauza gehienak prezio finkoa eta bakarra zuten. Horregatik, aldezturik horren berri jakin nahi genuenean, erosita zuen norbaiti galtzen genion. *Ori kaameluoi zematekure?* (Gozoki hori zenbatekoa da?). Ordea, izozkiak prezio desberdinetakoak izaten ziren: *Guk erril biko mantekau erosten gendun, eta diro gexa geunkanin pezetaku; bañe, baeuazen pezta biku-pe.* (Guk bi errealeko izozkia erosten genuen, eta diru gehiago genuenean pezetakoa; ordea, baziren bi pezetakoak ere).

ZENTELLAS

Arraioa! Emakumeen ahotan entzuten genuen “birau” hau, okerkeriaren bat egiten ari ziren umeak beldurtu eta uxatu nahiz. Gainera oso ozenki ahoskatzen zutenez, bere helburua lortzen zuten. *Zentellas! Zetan zabize or?* (Arraioa! Zertan ari zarete hor?).

ZENTELLI

1.- Singularrean baino maizago pluralean (*zentellak*). Jatorria gaztelaniako hitzean datza. “Centella: chispa o partícula de fuego que se desprende del pedernal...”. Dena den gaztelania berak ere konparaketetan baliatzen du. “Pasó rápido como una centella”. Haserre bizian (“echando centellas”). Guk ere horrela erabiltzen dugu, baina, ez soilik azkartasuna adieraziz. *Zentelli baño ariñaua pasa zan.* (Oso azkar igaro zen). *Zentellak artute juntzan* (Haserre bizian joan zen).

2.- Madarikatua, alua (“maldito/a”, “crio/a”). *Ume zentelli! Gau guztin esna ibillire ta eztozku lorik etten laga* (Ume madarikatua! Gau osoan esna ibili da eta ez digu lorik egiten utzi).

3.- *Zentellotsa*. Xextra gogorra, iskanbila (“follón”, “reyerta violenta”). *Danak euazen antxe barrun. An ebillen zentellotsa* (Denak zeuden hantxe barruan. Hura iskanbila!).

4.- *Zetellen etxearte*. Oso urruti (“muy lejos”). *Zetellen etxe arte jun birrixan gendun beran bille* (Oso urruti joan behar izan genuen bere bila).

Aitak (Antonio “*Saasta*”) kontatu zidan txalupan gazteenari zer gertatzen zitzaion:

“Itxurabaik gasta ure. Zarrauak errez errez gasta ure. Ta, “aide txo barrilli betetea”. Baakixu, norbera baño barrilla andixauaz, inddarra-be tamañun-de... aide..., jun an, zetellen etxearte”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Itxurarik gabe gastatzen zuten ura. Zaharragoek aise gastatzen zuten ura. Eta, “txo, zoaz kupela betetzera”. Egizu kontu, norbera baino upel handiagoa bizkarrean hartuta, indarra ere nahiko justuan eta...joan zaitez urruti baino urrutiago).

5.- *Zetellen etxetik*. Oso urrutitik (“desde muy lejos”). *An ezeuan ez trenik, ez autobusik eta ez ixe. Zetellen etxetik oiñez etorri giñan, derrefente ildde* (Han ez zegoen ez trenik, ez autobusik, eta ez ezer. Oso urrutitik oinez etorri ginen erabat nekatuta).

ZENTIMOIK

1.- Bat ere ez (“ni un céntimo”). Beti ezezka. *Zentimoik ez gendun artu* (Dirurik bat ere ez genuen hartu). *Zentimoik eztozu artuko* (Ez duzu dirurik hartuko).

Gure garaian berba hau erabiltzen zen arren, honen sinonimoa (*txotxikirik*) baliatzen ginen sarriago. *Gaur eztozu zuk txotxikirik artuko* (Gaur ez duzu dirurik batere hartuko).

2.- *Zentimo kurutzekoik*. Zentimo erdirik, zentimorik (“ni chiquita”). *Emonetzan nik arei diru. Bañe dana gastaban segixan. Arek eztau gexa zentimo kurutzekoik artuko* (Eman nion nik hari dirua. Ordea, dena xahutu zuen berehala. Hark ez du gehiago zentimo erdirik ere hartuko). *Eun guztin astumorun biarra eiñ dde zentimo kurutzekoik eztozkun emon* (Egun osoan astoak bezala lana egin eta ez ziguten zentimorik ere ordaindu). Gure aurrekoek erabiltzen zuten.

ZENTZUNE

Zentzumena (“juicio”, “sentido común”, “cordura”). *Zentzunipaiko pertsonaik niri ezkata gustaten* (Zentzumenik gabeko pertsonarik ez zait gustatzen). *Olako dispaati zelan eiñ leike? Zentzunipaauke beorrek?* (Horrelako burugabekeria nola egin daiteke? Zentzumenik badu horrek?).

ZEOZE

Zer edo zer, zerbait (“algo”). *Zeoze jandou te ezkaz txarto* (Zerbait jan dugu eta ez gaude gaizki). *Itxosanu. Txibixe ezpara-be, zeoze atrapakot* (Itsasora noa. Txipiroia ez bada ere, zerbait harrapatuko dut). *Zeoze jaxun, onezkio gosetute eongozata* (Jan ezazu zerbait, honezkero gosetuta izango zara eta). *Gauza andirik eztou eskatzen, bañe, ia zeoze emoteozkuen* (Gauza handirik ez dugu eskatzen; zerbait, bederen ea ematen diguten).

ZEOZELAİK

Nola edo hala, nolabait (“de alguna forma”). *Ondioik eztaitt nundik asi-be, bañe, zeozelaik engot nik au* (Oraindik ez dakit nondik hasi ere, baina, nola edo hala burutuko dut nik hau). Berba honen beste forma batzuk: *zeozelan, zeozelanik*. *Ezta erreza ixango, bañe, zeozelan atakou aurea* (Ez da erraza izango, baina, nola edo hala aterako dugu aurrera). *Galdute-ta ibilliga, bañe, atzanin zeozelanik allaga* (Galduta-eta, ibili gara, baina, azkenean nola edo hala heldu gara).

ZEOZELAKU

1.- Edozein modutakoa (“de alguna clase”). *Matrallo onik ezpaakazu-be zeozelaku ekarri au amattu enbiou-te* (Mailu onik ez baduzu ere edozein modutakoa ekarri, hau bukatu egin behar baitugu). *Ezan zerraik modernuena bañe, zeozelaku erunetzan bentzat* (Ez zen zerrarik modernoena, baina, nolabaitekoa eraman nion behinik behin).

2.- Ez oso ona, nola halakoa (“mediocre”, “de escasa calidad”). *Zure anaxik ekarriraben aparatu? Ori zeozelakure beroi* (Zure anaiak ekarri duen aparailua? Hori ez da oso ona). *Atzo ekarritako areik sagarrak. Areik zeozelakuzin* (Atzo ekarritako sagar haiek. Oso eskasak ziren).

ZEPELIÑE

1.- Zepelina (“zepelín”). Metal arineko barne-egitura duen globo gidagarria, Ferdinan von Zeppelin konde alemaniarrek asmatua. *Arioplanuaren* moduko zerbait zela genekien; eta azkar ibiltzen zela. Hortik maiz ateratzen zitzaigun konparaketa: *zepeliñe baño ariña* (zepelina baino azkarrago). *Arrigorrin gazela motorbizikleti pasara zepeliñe baño ariña* (Arrigorrin geundela motoa igaro da abiada bizian).

2.- Mozkorra (“borrachera”). *Batzuk zepeliñe urtin beiñ atrapateben, eta beste batzuk astin-astin* (Batzuek mozkorra urtean behin harrapatzen zuten, eta beste batzuek astero).

Atzo Patxi te bixok batu giñan parranda usañin, de afaldu enbiendule. Afalduendun, de segi. Audela bestirela, kriston zepeliñe atrapa ta goxeko bostetan etxea. Ixe-ixe etxei-pe topa-bez.

(Atzo Patxi eta biok elkartu ginen, eta parranda usainean, afaldu egin behar genuela. Afalondoren segi. Kontu-kontu, azkenean sekulako mozkorra harrapatu eta goizeko bostak inguruan etxera. Etxea aurkitzen ere nahiko lan izan nuen).

ZE PÉNTSAU

Kezka, zer pentsatua (“preocupación”). *Aettek neskik botaztan erantzunak ze pentsau emozita* (Neska hark bota didan erantzunak kezka sortu dit).

ZER

Gehienetan *ze* baizik ez da entzuten (ikus, *ze*). Inoiz bukaerako “r” ere bai (*zer*). “Zer?” galdetzen zuenak erantzun jakina jasoko zuen: *zertzeti*. Besteak berriz, *Ama zeuenan kortxeti*. Ez pentsa hau horrela bukatzen zenik. Tiki-taka hau neurririk gabe luza zitekeen, elkarri gero eta handiagoak esanez. Batak, *zeuenekune*, besteak, *ama zeuenan popi*. *Zeueneko attan pitu*. *Ama zeuenan motxiñe*. *Zeuenekune ...*

ZERBÍU

Zerbitzatu (“servir”). *Betiku: gixonak txikiteuan kalin ibilli, maxan jarri tte jan; eta andrak bazkaxe prepaaten gox guzti pasa eta gañea bazkaxe zerbiu* (Betikoa: gizonak, basoerdiak hartzen kalean jardun, mahaian eseri eta jan; eta andreek, goiz osoa bazkaria prestatzen eman, eta gainera bazkaria zerbitzatu). *Kresalako krixari, Maia Kruz, famau zan zerbiuten* (Kresala tabernako zerbitzaria, Maria Kruz, trebea zen zerbitzatzen).

ZER DALÁ-TA

Zer dela eta, zergatik (“por qué”, “a santo de qué”). *Zer dala-ta attatu bizittun on orrek atte difuntu te ama difunti? Asarre guzti ortixek etorrirre* (Zergatik aipatu behar zituen horrek orain aita zena eta ama zena? Haserre guztia hortik sortu da). *Zer dala-ta pagabitt nik ori bestiletteik, nik ezporot ori ixetakobir?* (Zergatik ordaindu behar dut nik hori besteek bezala, nik ez badut hori ezertarako behar?). *Zer dala-ta atarau ori karrerioi platerea?* (Zergatik atera du gai hori?). Ondarroan esakera: *Zer dala, ta zer dala? Baraikun txala faltarala*. Sikiera, esaldi honetan “*ganaru*” berbaren ordez “*txala*” esaten da zuzen asko; ñabardurak ongi zehaztuta.

ZER DÓTZA-BA

1.- Berdin dio, ez dio axolarik (“da lo mismo”, “no importa”). *Zer dotza-ba! Au aurrin lotu zeñ atzin lotu, bardiñ-bardiñ eztotzaela?* (Ez dio axolarik! Hau aurrean lotu nahiz atzean lotu, ez da ba berdin?).

2.- *Zer dotzu-ba*. Zer axola dizu (“qué te importa”). *Gerriku marroi ixan baltza ixan zer dotzu-ba; ezpara ikusibir* (Gerrikoa marroia izan, beltza izan, zer axola dizu; ez baita bistan eraman behar).

ZEREAKO

Mutiko talde batek, ahulago bat, beste kaleren batekoa, harrapatu eta bizkarrean ukabilez sekulakoak eman lurra joarazi arte. Guk ez genuen horrelakorik ezagutu. Hori mutilik okerrenek egiten omen zuten. Aitari entzunda dakit. Horrela jipoia emateari “*zereako*” deitzen zioten. *Onettei “zereako” enbitzau!* Beste modu batera, baina, gaur egun ere gertatzen da. Garai hartan psikologorik ez zegoen eta inork ez zuen aztertzen; ordea, ematen zutenak baziren, eta bai jasotzen zutenak ere. Izena, orduan “*zereako*”, eta gaur *bullying* (*bulline*).

Gure garaian, horrelakorik ez baina, beste astakeria batzuk egiten genituen.

ZEREÑE

1.- Zeregina, lana (“tarea”). Singularrean ez dugu hain maiz erabiltzen. *Zereñe bara amen; gou falta-ze!* (Lana bada hemen, baina, gogorik ez). *Batetik attitte gaxoik, eta bestetik ume txiki bi; zereñik ezkako falta orrei andriorrei* (Batetik aitona gaixorik eta bestetik bi haur txiki; emakume horri lanik ez zaio falta).

2.- *Zereñak*. Zereginak, lanak (“tarea”). Emakumearen ahotan *zereñak* berbak une horretan etxean egin behar zuen lana adierazten zuen, betebehar puntuala. *Etorrikona, bañe lelengo zereñak enbittuaz* (Etorriko naiz, baina lehenik etxeko lanak egin behar ditut). *Zereñak amattutakun urtengou* (Etxeko lanak bukatutakoan irtengo gara). *Etxeko zereñak* berriez, orokorrean etxeko lanak. *Etxin zazen bittartin etxeko zereñak ezti bein-be amaitzen*. *Etxeko zereñak amaitzeko etxetik urten enbizu*. (Etxean zauden bitartean etxeko lanak ez dira inoiz amaitzen. Etxeko lanak amaitzeko etxetik irten egin behar duzu).

Bazkaldute segixan ixikonea junbina eta zereñak zeuk eiñ (Bazkaldu eta berehala izebaren etxera joan behar dut, eta etxeko lanak zuk egin). Amak alabari agindu hori ematen bazion, honek bazekien zer egin behar zuen: sukalde osoa jaso, harrikoa egin, erratza pasa eta abar, dena txukun-txukun utzi bistan ezer laga gabe.

ZERETIK ATÁ

Nondik atera? (“sacar de dónde?”). Zerbait nahitaez behar, baina, lortu ezin denean, solaskide batak, behar duten hori nahi duen lekutik atera dezala eskatzen badio, bestearen erantzuna jakina da: *Zeretik atakotzut ...* Eta esaldia bukatu gabe uzten badu, gaitzerdi. Izan ere, horren osaketak ez dira txit dotoreak izan ohi. Haserre mailaren eta sexuaren arabera izaten dira. Emakume batek honela esango luke *Zeretik atakotzut... popako zulutik* (Nondik aterako dizut bada, ipurdiko zulutik? Gizonezkoak berriz, *Zeretik atakotzuk ...ama zeuenan motxiñetik* (Nondik aterako dizut bada, zuen amaren alutik?).

ZERKÍ

Etxeen arteko bitarte estua (“cerca”). *Ondarrun lena, ta on-be bai, baeuazen zerkak, bañe gutzat ezaunena* “*Matadeiko zerki*” (Ondarroan, garai batean, eta bai orain ere, bazeuden etxe arteko bitarte estuak, baina guretzat ezagunena, “hiltegiko zerki”).

ZÉRKU

Sarea itsasoratutakoan, ur azalean haren kortxoek hartzen duten hedadura zirkularra (“cerco”, “cerco de la red”). Izan ere, berba hau beti *sari* berbarekin lotu izan da: *sarin zerku*.

ZÉERRA

Zerratu (“aserrar”). Zerraz ebaki, zerraz moztu. *Au ezileike beste ixelan ebai. Zerra ta kittu* (Hau ezin daiteke beste inola ebaki. Zerratu eta kito). *Onek eztauke beste erremexoik. Zerra engou* (Honek ez du beste erremediorik. Zerratu egingo dugu).

Arotzak sarri ikusten genituen lanean oholak edo beste zernahi zerratzen.

Zerra eletrikuk trongill andixak zerraten astillerun eta Dongrenin ikusten genduzen (ikusi eta entzun) sarrixen araxe juten giñalako txiritta ta serrautseta. Areik zerra andixapai ebaitteben trongu errez.

(Zerra elektrikoak enbor handiak zerratzen ontziolan eta “*Dongre*”ren zerrategian ikusten genituen (ikusi eta entzun) maizenik, hara joaten baikiñen txiribiletara eta zerrautsetara. Zerra handi haiek bai ebakitzen zuten aise enborra).

ZERRAPOLLARI

Krisketa (“broche metálico”, “corchete”). Gaztelaniaz, kaleko hizkeran, arrunki, “cierre” berba erabiltzen den arren, gorago aipatu hitzak dira zuzenak. “Corchete: especie de broche compuesto de macho (con pincho) y hembra (con agujero) que se hace de plata u otro metal, una de las cuales engancha o encaja en la otra, y sirve para abrochar”. *Gerrixan bixkat nasai geatzen gazta eta onetxei gonionei zerrapollari josi bitzat. Zerrapollara bateaz ondo geatukoazta* (Gerrian apur bat lasai geratzen zait, eta gona honi krisketa josi behar diot. Krisket batekin ondo geratuko zait). *Etxin bizan jateko jenero guzti Goiko Torrin erosten gendun; bañe amak zerrapollari bibanin-be Goiko Torrea jutezan, da antxe topateban. An oixe-be eukitteben*

(Etxean behar zen jateko guztia *Goiko Torre* dendan erosten genuen; baina, amak krisketa behar zuenean ere *Goiko Torrera* joaten zen, eta hantxe aurkitzen zuen. Han izaten zuten hori ere). Aulestin, tresna txiki hori aditzera emateko gure antzeko berba erabiltzen dute, baina ez berbera: *zerrepólleri* (“o” bokalean azentuaren indarra emanez). Gureak (*zerrapullari*) ez hain garbi, ordea, Aulestin erabiltzen dutenak (*zerrepólleri*) ematen digu berbaren nondik-norakoaren giltza. Izan ere, antzina, gaztelaniaz “pollera” deituriko gona isteko balio zuen. “Pollera: falda que las mujeres se ponían sobre el guardainfante y encima de la cual se asentaba la basquiña o la saya”.

ZERRAUTSE

Zerrautsa (“serrín”). Arotzei guztittan *eongo* zan zerrautse, *bañe* gu beti *Dongrenea* *juten* *giñan* *Kresalako* *zerrautseta* (Aroztegi guztietan izango zen zerrautsa, baina, gu beti “*Dongre*”ren zerrategira joaten ginen *Kresala* tabernarako zerrauts bila).

Eueldi ederra euanin, karretilli te zakuk, zako utsak, artu te Artantzir geldi geldik Dongrenea. Ena akordaten ixte paga birrixatezan zerrautse artzearren; eztot uste. Bi ero iru zako ixatezin. Zakuk ondo-ondo bete, karretillan ipiñi, sokiaz ondo amarra, ta berutz. Beruzkun bai ederto. Bat karretilli eruten, da beste bi zerrauts-zako gañitan jarritxe; bañe, txandaka. Neu te Jon ixaten giñan, da iruarrena, gexenetan Andres; da Jabier-be bai; batzutan bixak. Lau laun giñanin juerga andixaua. Alako abixaraik. Birin gora-beraik ezpaeuan otzin allaten giñan alamera. Ori mandatuoi, politte ixatezan. Arratsalde guzti pasaten gendun. Kresalako mandato inportantik iru zin: Dongrenetik serrautse ekarti, jelera barrittik jelabarrak, eta Antzomendinetik saardau botillak. Oneik iru mandatuok etteko karretilli derrigor birrixaten gendun.

(Eguraldi ona egiten zuenean eskorga eta zakuak, zaku hutsak, hartu eta “*Arta*”n barrena astiro-astiro “*Dongre*”ren zerrategira. Ez naiz oroitzen zerbait ordaindu behar izaten zen zerrautsaren truke; ez dut uste. Bi edo hiru zaku izaten ziren. Zakuak ongi bete, eskorgan ipini, sokaz ongi lotu, eta beherantz. Ze ondo joaten zen beherantz! Bat eskorga eramaten, eta beste biak zerrauts zaku gainetan eserita; baina, txandaka. Ni eta Jon izaten ginen, eta gehienetan hirugarrena Andres; baita Jabier ere; batzuetan biak. Lau lagun ginenean nahikoa jolas egiten genuen. Ziztu bizian jaisten ginen. Bidean inolako gorabeherarik ez bazen, berehalako batean heltzen ginen zuhaitzi parera. Errekadu hori egitea polita gertatzen zen. Arratsalde osoa ematen genuen. *Kresala* tabernarako egiten genituen mandatu nagusiak hiru ziren: “*Dongre*”ren zerrategitik zerrautsa ekarti, izotz fabrikatik jela barrak, eta *Antzomendi* tabernatik sagardo botilak. Hiru enkargu hauek burutzeko eskorga nahitaez behar izaten genuen).

ZERREIXI

Zerrategia (“serrería”). *Lantzin-lantzin juten giñan Dongreneko zerreire zerrauts bille* (Sarri samar joaten ginen “*Dongre*”ren zerrategira zerrauts bila).

Inguruetan agian egongo zen besteren bat, baina guk ezagutzen genuen zerrategi bakarra *Dongreneku* zen. Horregatik zerrautsetara joan behar genuenean ez genuen zerrategia hitza aipatu ere egiten: *Dongrenea* *guz* (Zerrategira goaz). *Kresala* tabernatik kilometro batera zegoen, Lekeitiora bidean, portuaren gaineko aldean, errepideak bihurtze bortitza egiten duen leku berean.

Kilometru markateban arri bat Juanita Txikixaneko entradin ondun euan, eta besti Dongreneko zerreixin ondun. Orretteattik genkixen Kresalatik Dongrenea kilometro bat euana.

(Kilometroa markatzen zuen harri bat “*Juanita Txikixe*” bizi zen etxeko atari ondoan zegoen, eta bestea “*Dongre*”ren zerrategiaren ondoan. Horregatik genekien *Kresalatik* “*Dongre*”ren zerrategira kilometro bat zegoela).

ZERRERUNeko DÉNDI

Elizako ate txikiaren (*Albaetako ati*) pare-parean zegoen denda. *Iperkalekuk eta Goikalekuk jutezin Zerreruneko denda* (Ipar Kalekoak eta Goiko Kalekoak joaten ziren “Zerreru”ren dendara).

Elizak bazuen (badu) ate nagusia plazatxo batera ematen zuena, eta aipatu ate txikia, frontoi aldeko korridorera ematen zuena (duena). Ate horretatik irten eta aurrez aurre zegoen *Zerreruneko dendi*. *Zerreruneko dendin aurretik mille bidar pasaten giñan gora ta bera* (“Zerreru”ren denda aurretik mila bider igarotzen ginen gorantz eta beherantz).

ZERRÍ

1.- Zerra (“sierra”). Bi motatakoak zeuden: elektrikoa eta eskukoa. Elektrikoa aroztegieta, ontziolan (*Astillerun*) eta zerrategian (*Dongrenin*) ikusten genuen, eta eskukoa konponketaren bat egitera etortzen ziren arotzen eskuetan. *Dongreneko zerreixan zerra eletriku martxan astezanin, eziñ ixatezan berbaik eiñ; beran zaatiaz besteik ixte ezan entzuten* (“Dongre”ren zerrategian zerra elektrikoa martxan hasten zenean ezin izaten zen berbarik egin; hark ateratzen zuen zaratarekin besterik ezer ez zen entzuten). *Korpeon arotza zeozeta etxea etortzezanin beti ekarteban zerri erremintxa kajan* (Korpeon arotza zerbaiteara etxera etortzen zenean, beti ekartzen zuen zerra tresna kaxan).

Entzutez beste zerra mota bat ere ezagutzen genuen, baina ez genekien nolakoa zen, ez genuelako inon ikusten. Aitak aipatzen zuen: *trontza-zerri*. Testuinguru bakarrean aipatzen zuen zerra mota hori. *Atzamar puntan miñeakazole? Gorauatik trontza zerriaz ebai te kittu. An atzamar puntan gexa eztozu miñin sentiuko* (Hatz muturrean mina duzula? Goragotik trontza zerraz ebaki eta kito. Hatz mutur hartan behinik behin ez duzu inoiz gehiago minik izango).

2.- Jipoia (“paliza”). *Atzo maxuk Tomasei kriston zerri emotzan. Dana zan, etxin etteko biarrak ez zittuzela eiñdde erun* (Atzo maisuak Tomasi sekulako jipoia eman zion. Etxean egiteko lanak egin gabe eraman zituelako izan zen).

Jipoia hartu edo eman egiten zen. Guri garai hartan hartzea tokatu zitzaigun batez ere. Ordun pentsatzen genuen ematea ere noizbait tokatuko zitzaigula, baina, txanda hori ez zitzaigun inoiz heldu, zorionez. *Goiko mutille erdi mozcourse-ero etorri zan, da attak Jesukriston zerri emotzan* (Goiko mutila erdi edanda-edo, etorri zen, eta aitak kristoren jipoia eman zion).

ZÉRTU

Gorago aipatu dugun *zea* (zera) aditz bihurtu zaigu. Hau ere gogoratzen ez dugun edo aipatu nahi ez dugun berbaren ordezt erabiltzen dugu. *A len emotzutena zertuzu?* (Lehen eman dizudan hura zertu al duzu?). Esaten duenak badaki zertaz ari den, eta bai solaskideak ere. Ordea, testuingurua ezagutzen ez duen hirugarren batek ez. *Orreik trastiok zertuxuz* (Arropa horiek zertu itzazu).

Anjel Lertxundik (351) ere heltzen dio indeterminazioaren adierazpide honi. “Pedro de Yrizarrek bildutakoa da bigarren zereko zeraren zerean zertutako zera:

- Zereko zera zertzen da zerako zerakin.
- Erramon, zerako zera hori zertu al dezu?
- Don Juakin, zerako zera hori hobeto zertzen ez baduzu, zertzeke geldituko zaizu” (Anjel Lertxundi: “Letrak kalekantoitik”).

ZÉRTZAN

Zertzan? (Zer zen?) galderari, testuinguruak eskatzen duen erantzuna eman nahi ez denean, honako hau erantzuten da: *Esni pertzan!*

ZERTZETI

Zertzeta (“cerceta”). Ahateen antzeko hegaztia, apur bat txikiagoa. Guk, ordea ez genekien *zertzeti* hegaztia zenik. Berba hau, testuinguru bakarrean agertzen zitzaigun. Batek zioenari adi ez zegoe-lako, norbaitek *zer?* galdetzen zuenean erantzuten zion, “*zertzeti*”. Besteak berriz, “*ama zeuenan kortxeti*”. Hortxe hasten zen bukaerarik gabeko astakeriak botatzea. Goitik

behera beltzez jantzitako emakumeren batek “*Aurreeteitiz berbak*” aldamenetik esan bitartean irauten zuen “eztabaidak”.

ZÉRTZUK

Zer galdetzailearen pluraleko forma. *Eztakixu zertzuk entzuttuazen zure launattik* (Ez dakizu zer entzun dudan zure lagunari buruz). *Zertzuk jan genduzen guk atzo? Axea jati* (Atzo, direnak eta ez direnak jan genituen. Hura jatea!). *Zertzuk esattuz arek sermoiñ?* (Ikaragarriak esan ditu hark sermoian).

ZERÚ

1.- Zeru (“cielo”). *Asuntu zan zeru irabazti* (Zerua irabaztea zen helburua)

Onak zerure, bixkak gaiztuk purgatoxure ta gaizto-gaiztuk inpreñure; eta bautizabaik illtzezin umik linboa. Linboa len; on eztakiau noa jutendizen. Linbo kendu eiñddabela esan dabe bañe, areik len an euazen guztik noa jundizen ondioik eztau iñok esan.

(Onak zerura, oker samarrak purgatoria, eta oso okerrak infernura; eta bataiatu gabe hiltzen ziren haurrak linbora; orain ez dakigu nora joaten diren. Linbo kendu egin dutela esan dute, baina, lehen han zeuden guztiak nora joan diren oraindik inork ez du esan).

Zeru, hil ondoren zeuden aukeren artean onena: ez minik, ez goserik, ez kezkarik, ez frustraziorik, dena gozamina, atsegina eta plazera. Ordea zerua irabazi egin behar zen mundu honetan. Nola? *Zeru irabazteko, ona ixan bizan, abarik esatebena eiñ, elixa jun, konfesa ta komulga, zantarkexaik eiñ ez, mozkortu-bez, maldiziñoirik bota ez, asarratu-bez, ostu-bez...* (Zerua irabazteko ona izan behar zen, apaizek esaten zutena egin, elizara joan, aitortu eta jaunartu, haragikeriarik egin ez, ezta mozkortu ere, biraorik bota ez, ez haserretu, lapurtu ere ez...). Pertsona ona zenagatik esaten zen: *Ori trasko ta guzti jungora zerure* (Hori zapata eta guzti joango da zerura).

2.- Zerua, ortzia (“firmamento”). *Euerdixan zerure beatu te euzkirik ikusten eztozulako, ez pentsa euzkixak urten eztabenik. Arek eunero-eunero urteten dau* (Eguerdian zerura begiratu eta eguzkirik bistan ez dagoelako ez pentsatu eguzkia irten ez denik. Hura egunero irteten da). Norbait ezer gabe, gorri, gelditu zela adierazteko esaten zen: *Zeru goxan da lurre beian geaturi* (Goian zerua eta behean lurra, ezer gabe, geratu dira). Norbait ezer egin gabe zegoela adierazteko, berriz, gora begira, zerura begira zegoela esaten zen. *Or da ori zerure beire; gox guztin eztau ixebe eiñ orrek* (Hor dago hori gora begira. Goiz osoan ez du horrek golpe zorrik jo).

ZESTALAXE

Zestalaria (“puntista”, “jugador de cesta punta”). Zesta puntan jokatzeko pilotaria. *Gure sasoiñ “Totolo” Urrutia eta “Ondarru” Azpiri zin primerako zestalaxak ondarrutarrak* (Gure garaian “Totolo” Urrutia eta “Ondarru” Azpiri ziren zestalari onak ondarrutarrak).

Dena den, beti entzun izan genuen ondarrutar bat, Guillermo Amutxastegi, mundu osoan punta-puntako zestalaria izan zela, baina, apur bar parranda zalea ere bai. Pilotari abil guztiak ez ziren alproja parranda zaleak izango, baina, horren arriskua beti uzten zen agerian. Geroago ere izan ziren ondarrutar zestalari onak, abilak, baita bigarren mailako pilotari alprojak ere: *seundako zestalaxak* (bigarren mailako pilotariak). Azken hauen izenak ez ziren egunkarietan agertzen. Gerora jakiten da horiek nortzuk izan diren. *Ori seundako zestalaxe ixantzan* (Hori bigarren mailako pilotaria izan zen).

Hasi Gernikatik eta Markinara bitartean, Markina inguruan (Bolibar, Etxebarri, Aulesti, Munitibar...) eta Markinatik Ondarroara bitartean zestalari ugari izan dira, punta-puntakoak asko. Horregatik, garai hartako zenbait izen eta geroagokoak ere oso ezagunak egin izan zaizkigu. Mutrikuko zenbait ere izan ziren sonatuak.

ZESTÁ PÚNTI

1.- Zesta puntako modalitatea (“la modalidad de la cesta punta”). *Zesta punti eskuzko peloti baño gexa gustateazta* (Zesta puntako modalitatea eskupilota baino gehiago gustatzen zait). *Sasoi baten zesta puntik inddar andixe ta fami eukan, bañe gero berutz etorri zan* (Garai batean zesta puntako modalitateak indar eta fama handia zeukan, aldiz, gero beherantz egin zuen). *Zesta punti ikusgarrixera* (Zesta puntako partida ikuskizun aparta bilakatzen da).

2.- *Zestá puntako partidu*. Zesta puntako partida (“partido de cesta punta”). *Zesta puntako partidu ikustea jun giñan Markiña* (Zesta puntako partida ikustera joan ginen Markinara). *Zesta puntako partiduk Markiñan, Durangon eta Gernikan uran eotezin* (Zesta puntako partidak Markinan, Durangon eta Gernikan udan izaten ziren).

3.- *Zestá puntako frontói*. Zesta puntan jokatzeko frontoia (“frontón de cesta punta”). Eskuz jokatzekoarekin konparatuz, altueran eta zabaleran ez du alde handirik izaten, baina bai luzeran. Askoz luzeagoa izaten da: 50 metroko luzera izaten dute gutxi gorabehera. *Zestiaz botatako peloti eskuaz jotaku baño asko-be apartia juten da, orretteattik zestapuntako frontoi luzi ixanbir* (Saskiz botatako pilota eskuz jotakoa baino askoz urrutirako joan ohi da, horregatik zesta puntako frontoiak luzeagoa izan behar).

Euskal Herrian diren eta izan diren hiru frontoi famatu, Ondarroatik nahiko hurbil egon dira eta daude: Gernikan, Durangon eta Markinan. Noski, frontoi hauetan partidak udan besterik ez ziren izaten. Neguan Euskal Herritik kanpoko frontoietara jotzen zuten pilotariek: Bartzelonara, Italiara, Ameriketara, Indonesiara, Kubara...

4.- *Zesta puntan*. Zesta puntako modalitatean (“en la modalidad de la cesta punta”). Gauza bera adierazteko *zestan* soilik ere esaten zen (esaten da). *Abillak zinak, zesta puntan jokatzan ikusti gozamena ixatezan. Famauzina-pe beti ezeben ondo jokatzan; bañe arratsalde ona eukenin, ezeuan alako espetakuloik* (Trebeak ziren jokalaria, zesta puntan jokatzan ikustea gozamena izaten zen. Abilak zirenak ere beti ez zuten ongi jokatzan; ordea, arratsalde ona zeukatenean, ez zegoen halako ikuskizunik). *Ondarrutarrak asko ixandiz zestan eiñ ixan dabenak: batzuk punta-puntakuk, eta beste batzuk “seundakuk”* (Ondarrutar asko izan dira zesta puntako modalitatean jokatu izan dutenak: batzuk punta-puntakoak, guztiz trebeak, eta beste batzuk bigarren mailakoak, ez hain onak).

ZESTERU

Saskigilea (“cestero/a”). *Manuel zesteru ezautu gendun; bankillo txiki baten jarritte otzara txikixak eta kopaletak etten eotezan beran txabola txikixin* (Manuel saskigilea ezagutu genuen; aulki txiki batean eserita saski txikiak eta kopaletak egiten jarduten zuen bere txabola txikian).

San Jun txurruko paretik Santa Kutzera bidea hartu eta berehala, *errekin* (herriko garbitegia) goiko aldean txabolatxo bat zeukan Manuel saskigileak. Gure auzotik, *Kanttopetik* hara, ez ginen ezertara sekula santan joaten, urruti zegoelako, eta beste auzo bateko (*Zubi Barri*) sailak zirelako. Ordea, guk lana egiten genuen fabrika (*Mai Tobaneko fabriki*) *Zubi Barri* auzoan zegoen, eta arratsaldetan, lauretatik lau eta erdietara askaria (*ogixe ta txokolati*) jateko atsedendia ematen ziguten. Tarte bitarte horretan jotzen genuen sarri Manuelen txabolara eta hantxe egoten ginen berarekin kontuak esaten eta saskiak nola egiten zituen begira. Luis bere semea ere maiz egoten zen bertan. Luisek, saskiak egiteaz aparte akordeoia ere jotzen zuen ezkontzetan. Txikia, bete samarra, patxadakoa, lasaia eta kontu kontalari aparta zen “*Manuel Zesteru*”.

ZESTÍ

1.- Saskia (“cesta”). Zesta puntan jokatzeko pilotariek eskuineko eskuari lotuta erabiltzen duten tresna, saskia. *Zesta puntan jokatzeko zestak bardin samarrak ixtendiz, bañe, iual-iualak ez* (Zesta puntan jokatzeko saskiak berdin samarrak izaten dira, baina ez berdin-berdinak). Saskiaz, erremontean ez bezala, pilotariek, pilota hartu eta bota egiten dute. *Zestiaz pelotiai abixara andixe emoteotze zestalaxak* (Zestalariek saskiaz abiadura handia ematen diote pilotari).

2.- Zesta puntako modalitatea. Beraz, saskia bai, baina, kirola bera ere aditzera emateko erabiltzen dugu. *Zesti, pali baño ikusgarrixara* (Zestazko modalitatea palazkoa baino ikusgarriagoa da).

3.- Zalgurdi txikia (“calesa”, “landó”, “diligencia”). Garai batean lehorrez jendea garraiatzeko baliatzen zituzten gurdiei “*landoi*” deitzen zieten. Baina, badirudi, gurdia txikia zenean “*zesti*” deitzen ziotela. Gure aitak (Antonio “*Saasta*”), pasadizo jakin bat kontatzean erabiltzen du “*zesti*” berba. Guk ez genuen ezagutu ez “*zesti*” eta ez “*landoi*”. Ikus, *landoi*.

“Osaba Andres ezkondu zanin ixantzan. Bodi etten zan ordun, ba nobixin etxea jun de antxe, pastelak-eta, anisau-te, txokolati-te. Baakixu, gu gaztik giñan-ba. Teesa, Presenten aizti, Jose Mantzeon andri, eztaitt Juanita bazan, ixiko Rosario-be bai, orreik zartxuazin-de. Eurixe zan, atertubaiku, goor. Etxetik urten gendun de zaiñ landoi. Zesti ixatezan ordun karru, landoi txikixe. Sartuzin landoiñ de gu entradan geatu giñan. Hipolitok esaztan: “Guazen geu-be”. Zubi Zarretik erreka pareta jun de antxe ezkuta giñan. Alako baten amen dator Maximo pla, pla, pla zaldixakiñ. Pasa zin; ariñgaingan jun de otzin atrapa gendun. Zesti baakixu zelaku zan? Lenako kotxi landoi zan a, bañe zesti esateakon arei, sei laun-ero kabiaten zittun barrun-de. Da atzin eukitteban maleteru, a soltin; atrapa gendunin, antxe gañin jarri giñan. Eurixe zan botaala, da gero toldo gañeko euri guzti-be geure gañea etorren. Busti-busti eiñdde flotin bixok. Konfixantzi artu gendunin bixkat, ortxe Mutrikure ixte allaeñin gazela biskat fuertetxua asi giñan berbetan: “On eztozku arduraik”. Deba allati zan dana trena ikustea. Suma genduezen berbetan, da osaba Andresek barrutik: “Para, para”. Maximo ziezko erropak jantzitte. Para zan da enbarka barrure. Busbi-busti eiñdde geuazen da, botazkuezen abriguk-eta gañetik. Deba alla giñan, da dzat konpitteixa batea. Iru-lau konpitta artu, estaziñoñ trena ikusi, tte atzea etxea bazkaldubaik”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Osaba Andres ezkondu zenean izan zen. Garai hartan ezkontza ospatzeko, andregaiaren etxera joan eta pastelak, anisa, txokolata hartzen ziren. Gu oraindik gazteak ginen. Han baziren Presenteren ahizpa Teresa, Jose “*Mantzeo*”ren emaztea, ez dakit Juanita bazen, eta izeba Rosario, horiek nagusiagoak baitziren. Euria gogor ari zuen, etengabe. Etxetik irten ginen, eta hantxe zegoen zain zalgurdia. Zalgurdi txiki hari *zesti* esaten genion. Sartu ziren zalgurdian, eta gu atarian geratu ginen. Hipolitok esan zidan: “Goazen gu ere”. Zubi Zaharretik garbitegi parera joan eta hantxe ezkutatu ginen. Halako batean, hara non datorren Maximo *pla, pla, pla* zaldiekin. Igaro zirenean, korrika joan eta berehala harrapatu genuen. *Zesti* ba al dakizu nolakoa zen? Gurdi hura *landoi* izaten zen, ordea *zesti* esaten zitzaion, sei pertsona-edo kabitzen baitzituen barruan. Eta atzean maletategia, hura gurditik kanpo; harrapatu genuenean hantxe gainean eseri ginen. Euri jasa ikaragarria, eta gurdi gaineke ura ere guri zetorkigun zuzen. Blai eginda gindoazen. Apur bat konfiantza hartu genuenean, Mutrikura heltzeaz, zertxobait ozenago hasi ginen berbetan: “Orain bost axola”. Debara, trena ikustera heltzea zen helburua. Sumatu gintuzten eta osaba Andresek barrutik: “Geratu, geratu”. Maximo euitarako arropak jantzita. Geratu zenean, barrura. Erabat bustita geunden, eta berokiekin estali gintuzten. Debara heldu eta gozotegi batera sartu ginen. Hiruzpalau konfite hartu, geltokian trena ikusi eta etxera bazkaltzeke).

ZESTILLI

Saski txikia (“cestita”). *Goikuk etxin nazimentu ipiñirabe ta Ume Jesus zestilla baten dauke* (Goikoez etxean jaiotza ipini dute eta Ume Jesus saskitxo batean daukate).

Neska txikiek, beren jostailuen artean sarri erabiltzen zuten *zestilli* hainbat eginkizunetarako.

ZESTÚ

Saskia, otarra (“cesto”, “cesta”). *Baserritarrek zesto andi bat ekarrirau sagarrez beteta* (Baserritarrek saski handi bat ekarri du sagarrez beteta). *Zestokara intxaurre ekarrizku ixikok* (Saskia bete intxaurre ekarri digu izebak).

Gure artean *otzari* eta *kapazu* hitzek hedadura handia izan dute beti; ordea, *zestu* berba beti erabili izan dugu, ez baititugu inoiz sinonimotzat hartu. *Zestu* zen gauza bat, *kapazu* beste bat, eta desberdina *otzari*. *Kapazu* mandatuak egiteko erabiltzen zen. Inor ez zen *kapazuaz* itsasora joaten, eta *otzari* hartuta ere ez mandatuak egitera. Gainontzeko saskiei *zestu* esaten genien. *Zesto txiki baten ekarritzuz lorak* (Saski txiki batean ekarri dizkigu loreak).

ZETAKO

Zetarako? (“¿para qué?”). *Ontzungun ekarri zenduzen areik sokak eta amuk zetakorozuz?* (Aurreko batean ekarri zenituen soka eta amu haiek zetarako dituzu?) *Zetakorozus orrenbeste ultze* (Zetarako dituzu hainbeste iltze?) *Oneik beun guztiok zetakoriz?* (Berun hauek guztiak zetarako dira?).

ZÉTAN

1.- Zertan? (“¿en qué?”). *Gox guztin zetan eonzaze?* (Goiz osoan zertan aritu zarete?). *Ontzungoko a kontu zetan geatu zan?* (Aurreko kontu hura zertan geratu zen?).
2.- Zertan, beharrik. *Orrek ezeukan ori zetan eñ* (Hori ez zuen horrek zertan eginik). *Zetan da?* Nola dago? *Zetan da atte?* (Aita nola dago?). *Aume zetan da?* (Amona nola dago?).

ZEU

Zu (“tú”). *Ori biarroi areik ezparabe amaitzen zeuk amattu bikozu* (Lan hori haiek ez badute bukatzen zuk bukatu beharko duzu). *Zeuk eztozu pentsako, etten daben eueldixaz neu bixar goxeko bostetan altsako nazela itxosa juteko* (Zuk uste duzu, egiten duen eguraldiarekin ni bihar goizeko bostetan jaikiko naizela itsasora joateko?). *Zeuk ata bizuz zeure kontuk* (Zuk atera behar dituzu zure kontuak).

“Zu” soila erabiltzen dugu, ordea, honen intentsiboa (*zeu*) maizago. *Zeuk esan ze naizun. Nik ekarrikotzut* (Zuk esan zer nahi duzun. Nik ekarriko dizut).

Honen deklinabideko forma guztiak, berdin: *zeuk, zeuri, zeuana, zeuaz, zeutzat, zeutzako, zeuandik...* *Arrantza kontun ikasittuazen maniobra eta artimaña guztik zeuandik ikasittuaz. Orretan beste inok eztozta niri ixerakutsi* (Arrantzari dagokionez, dakizkidan sekretu eta trikimailu guztiak zugandik ikasi ditut. Horretan beste inork ez dit ezer irakutsi). *Ara tokire zeuaz jungo nittake ni gustoa* (Toki hartara zurekin joango nintzateke gustura).

ZÉUEIK

Zuek. *Zueik* izenordainaren intentsiboa. *Guk eztakiau ixer. Zeueik jakingoze ze enbizuen* (Guk ez dakigu ezer. Zuek jakingo duzue zer egin behar duzuen). *Zeueik galdukoze zeuen buru! Ori biarlekuoi zelan eizue!* (Zuek galduko duzue zuen burua. Burugabekeria hori nolatan egin duzue!).

ZÉURE

Zuk jo (“tuya”). Berba hau horrela, pilotan binaka jokatzeari baizik ez zen entzuten. Pilotariak bikote kideari eskatzen zionean pilota hark jo zezan, berba hau erabiliko zuen.

ZEZENA

1.- Zezena (“toro”). *Bagenkixen San Fermiñetan Panplonan kalintzir zezenak ibilltzezine; eta plazetan toreaten zittuezena-pe zezenak zine* (Bagenekien San Ferminetan Iruñean kalean zehar zezenak ibiltzen zirela, eta zezen-plazetan toreatzen zituztenak ere zezenak zirela). *Entzuten gendun zezenak adarra sartzebala, ta peligrasu zala* (Entzuten genuen zezenak adarra sartzen zuela, eta arriskutsua zela).

Bagenekien zezenak adarrak zituela, ordea, uste genuen adardun ganadu guztiak zirela zezenak. Hala ere berehala ohartzen ginen, adardun batzuk (idiak, behiak) mantso mantsoak zirela, beraz, ez zirela zezenak, hots, arriskurik ez zutela sortzen. *Bañe, mendixan adardunen bat ikusten*

genduni, amu ezpanin (Dena den, mendian ganadu adardunen bat ikusten genuenean, kontu handiz ibiltzen ginen).

2.- *Zezén suzukú*. Suzko zezena (“toro de fuego”). *Iñoix Andramaxetan ata ixaben zezen suzku. Sue ta eskandalu bai, bañe, bagenkixen a olgetaku zana. Areattik ez giñan billurtzen* (Andre Mari jaietan inoiz atera izan zuten suzko zezena. Sua eta zarata nabarmena ateratzen zuen, ordea, bagenekien hura txantxetako zela. Hark ez gintuen beldurtzen).

ZIARRO ERRETZALLI

Zigarro erretzailea (“fumador/a de cigarrillos”). *Erretzallin artin, batzuk ziarro erretzallizin, eta beste batzuk puro erretzallik. Pipi erretebena-pe eongozin bañe gitxi.* (Erretzaileen artean, baziren zigarro erretzaileak, eta bai puru erretzaileak ere. Pipa erretzen zutenak ere izango ziren, baina asko ez). *Ziarroerretzallizina, lantzin puron ba-pe erreteben* (Zigarro erretzaile zirenak, noizetik noizera pururen bat ere erretzen zuten).

Geu-pe erreten genduzen Kresalako bodegan “artutako” ziarruk, bañe, gu ez giñan erretzallik, guk ezkutun erre birrixaten gendun-de (Guk ere erretzen genituen *Kresala* tabernako sotoan “hartutako” zigarroak; ordea, gu ez ginen erretzaileak, guk ezkutuan erre behar izaten baikenuen).

ZIARROPURU

Purua (“cigarro-puro”). *Bazkai eder bat eiñdde gero ziarropuru gixon askok erreteban* (Bazkari eder baten ondoren gizon askok erretzen zuen purua). *Jose Kokonak, goxeko amarrak ixan, zeñ, goxeko irurak ixan, beti eukan ziarro puru, Fariasa, ezpanin; sarri amatata, bañe, antxe, ezpanin* (Jose “*Kokona*”k, goizeko hamarrak izan nahiz goizeko hirurak izan, beti zeukan purua, *Farias*, ezpainean; sarri, itzalita izaten zuen, baina, hantxe, ezpainean).

Egia esan, gaur egun, berba hau (*ziarropuru*) ia ez da entzun ere egiten; horren ordez *puru*. Gure aitak, beti-beti “*ziarro puru*” esaten zuen. Esan ez bakarrik, erre ere sarri. Gaztelaniako hiztegiak garbi bereizten ditu: “cigarro” (zigarro purua, purua) eta “cigarrillo” (zigarroa). *Altadis* tabako enpresako aditu batek (Jose Andrés) emaniko hitzaldi batean honela zioen: “Tabakoa 1492. urtera arte ez zen gurean ezagutzen. Cristobal Colonen lehen bidaian, bere bi mezulari Kubara joan ziren. Bertako indigenekin izan zuten lehen harremanetik ezagutu zuten tabakoa. Ondoren hazia ekarri, eta beste hainbat lurraldetan landatzen hasi ziren. Hala eta guztiz ere, agerikoa zen beste zapore bat zutela, Kubako tabakoa askoz ere hobe zela. Horregatik Kubatik ekartzen zituzten zigarro kaxe *puru* hitza gehitzen hasi ziren, originalak zirela azpimarratzeko. Hortik *ziarro puru* deituraren jatorria”.

Garai hartan emakumeek ez zuten zigarrorik erretzen, eta purua gutxiago. Purua orain ere (2007) emakumeek, salbuespenak salbuespen, ez dute erretzen; zigarroa, bai, gizonezkoek baino gehiago. Garai hartan (1955-1960) puruak erretzen zituen emakume bat, eta bakarra, ezagutu genuen. Kalera oso gutxi irteten zen. Bere lehengusina “*Dolos Ongietorri*”ren etxean, San Iñazio kalean bizi zen: Dorotea Garramiola. Gure osaba Prudenen lehengusina zen. Gure lehengusu-lehengusinen izeba zenez, guk ere haiek bezala esaten genion: “*Tia Doate*”. Besamotza. Ezkerreko besoa falta zitzaion, nik uste.

ZIARRU

1.- Zigarroa (“cigarrillo”). *Gure attak eta beste gixon askok, tabaku eta ziza-papera erosi eta ziarruk eurak etten zittuezen. Olan merkia urtengotzen, kontuxu. A tabaku soltin erostebena obia-be ixango zan iual* (Gure aitak eta beste gizon askok, tabakoa eta zigarro papera erosi eta zigarroak beraiek egiten zituzten. Seguru asko horrela merkeago aterako zitzaien. Tabako hura, soltean erositakoa, hobe ere izango zen akaso).

Tabako beltza zuten zigarroak *Ideales* markakoak ziren. Tabako gorria zuten ezagunenak (guk gehien erretzen genituenak) *Bisonte*, *Lucky Strike* eta *Chester Field*.

Noski garai hartan, gure adineko mutikoen (8, 9, 10 urte) zigarroa erretzea delitua zen. Beraz, inork ikusi gabe, ezkutuan erre behar; hala ere, urrutira joan gabe gure eremuan: *gexenetan*

axketan erreten gendun (maizenik kofradi berriko etxeen azpiko aldean erretzen genuen). *Guk ziarruk geunkazenin, beste batzuei ziarroik ez gentzen emoten, bañe, kalari bai* (Guk zigarroak genituenean, beste batzuei zigarrorik ez genien ematen baina zupada bat bai).

2.- *Ziarro paketi*. Zigarro paketea (“paquete de cigarrillos”). *Ziarro paketik ordun ezaban asko balixoko, bañe, batzuk paketi erosibaik ziarruk soltin erosten zittuezen, soltin-be saltzeben-da* (Zigarro paketeak orduan ez zuen diru asko balioko, hala ere batzuek paketea osorik erosi orde zigarroak soltean erosten zituzten, soltean ere zigarroak saltzen zituzten eta).

Guk ez genuen erosten ez soltean eta ez paketerik, baina, asko erretzen genuen, eta jendea gonbidatu ere bai erretzera. *Erosibaik, Kresalako bodegatik “artzen” genduzen ziarro paketik. Nai gendun klasi, naibaendun baltza eta naibaendun rubixu* (Erosi gabe Kresala tabernako sototik “hartzen” genituen zigarro paketeak. Nahi genuen tabako mota, beltza nahiz gorria). *Kartoirik asi ez gendun etten paketi “artzeko”, bañe, asitte euan kartoittik paketi trankill “artzen” gendun. Zeiñ enterako zan-ba?* (Kaxa berririk ez genuen hasten paketea “hartzeko”, baina, hasita zegoen kaxatik paketea lasai asko “hartzen” genuen. Nork igarriko zuen ba?).

ZIBOTA

Berria (“no de segunda mano”, “nuevo/a”). *Nik eztonai beste batek ibillittako batelik; niri zibota ekarri* (Nik ez dut nahi bigarren eskuko batela; niri berria ekarri). Berritasuna azpimarratu nahi denean, errepikatu egiten dugu: *zibot-zibota. Antomobill barrixe ekarrirau, zibot-zibota* (Auto berria ekarri du; estreinatu gabea). Gauza bera adierazteko, *ziboteku* ere esaten da. *Eztozu ikusi Karmelo ziboteko trrajiaz* (Ez duzu ikusi Karmelo traje berria jantzita).

ZIBURU

Zabua (“columpio”). *Umiai beti gusta ixan gakue ziburun ibilltti, eta geuri-be gustaten gazkun* (Umeei beti gustatu izan zaie zabuan jardutea, eta guri ere gustatzen zitzaigun). *Ziburun ibilltti danoi gustateazkun; orretteattik, txandaka etten gendun, batzutan jarritte ta beste batzutan sakaraka* (Zabuan aritzea denoi gustatzen zitzaigun, horregatik, eserita eta bultza egiten txandaka aritzen ginen).

Soka sendo bat aski zen zabua egiteko. Ohol zati sendo batez jarlekua egiten bazitzaion hobeto. Gure auzoan, zurezko eskailerak bukatu eta harrizkoak hasten ziren lekuan sarri aritzen ginen. *Sustatixe zanai, berak geatzeko esan arren, gerua ta fuertia etten gentzan saka eta geatu-bez; nearrez aste zanin orduntxe para* (Beldurtiari, berak geratzeko esan arren, orduan eta gogorrago egiten genion bultza etengabe; negarrez hasten zenean orduantxe geratu).

Mutrikun “*dindandua*” berbaz ematen dute aditzera zabua (*ziburu*). Bi mutrikuarren arteko elkarizketa laburra:

- *Nún-do dindandua?*
- *Dindandua dendá onduan-do.*

ZIDARRA

Zilarra (“plata”). *Gutzat urri zan balixo andiku, bañe, gero zidarra* (Guretzat urreak zuen balio handia, baina, urrearen ondoren zilarrak).

Zidarra berba entzuten genuen, ordea, zilarra ikusi sarri ez. Gure etxean behinik behin ez zegoen zilarrik. Izeba Klararenean bai. Akolitoak ginenok sakristian ere ikusten genuen zilarrezko bandejaren bat edo beste, objekturen bat zilarrezkoa, eta ukitu ere bai. Emakume batzuek *zidarrezko alajak* ere erabiltzen zituzten.

ZIERRAKARRERA

Auto erratza (“coche escoba”). *Zierrakarrera pasa arte amentxe eonbia, iual ondioik karreristan bat pasa-baik eongorata* (Auto erratza igaro bitartean hementxe egon behar dugu, agian txirrindulariren bat igarotzeke egon daiteke eta). *Jenti karreri ikusten euanin zierrakarrera pasa arte inok ezaban zirkiñik etten. Zierrakarrera pasatezanin astezan jenti*

mobiuten (Jendea karrera ikusten zegoelarik, auto erratza igaro bitartean inork ez zuen zirkinik egiten. Auto erratza igarotzen zenean hasten zen jendea mugitzen).

ZÍETZ

Zehatz, zehatz-mehatz (“al detalle”, “con exactitud”). *Biarren bat agintzeotzuenin, a biarra erozelan ero gitxi gorabera eziñddozu eiñ. Aginddutaku zietz enbizu* (Lanen bat agintzen badizute, lan hura ezin egin duzu nolanahi edo gutxi gorabehera. Agindutakoa zehaztasunez bete behar duzu). *Gaur amen naste andixe eon da ta kontuk zietz ata* (Gaur hemen nahaste handia izan da, beraz, kontuak zehatz-mehatz atera).

ZIETZA

Zehatza (“concreto/a”, “detallada/o”). *Gauzak argi tte garbi esan bitzazuz; esplikaziñoik zietzak emon bestelaik eztotzu ixte-be siñistuko* (Gauzak argi eta garbi esan behar dizkiozu; azalpenak zehatzak eman, bestela ez dizu ezer sinetsiko).

ZIEZKO ERROPAK

Euritarako arropak, itsasoko ura eta euriaren kontrako arropak, arrantzaleek itsasoan eguraldi txarretan jantzen zituztenak. Singularrean (*ziezko erropi*) ere entzuten genuen, baina gehienetan pluralean. Zaharragoek “*erropa ziezku*” ere esaten zuten. *Oneaz euealdixoneaz jantzi bikouz bai ziezko erropak* (Egunaldi txarra egiten duenez, euritarako arropak jantzi beharko ditugu). *Uran-be itsosun, otzik ez eiñarren, batzutan euri zaparrara goorak botateottuz, gañea axiaz; olakutan ziezko erropak jantzi birrixatendiz* (Udan ere itsasoan hotzik egin ez arren, zenbaitetan euri zaparrada gogorak botatzen ditu haize eta guzti; horrelakoetan euritarako arropak jantzi behar izaten dira).

“Ziezko erropa-pe on moukuk ezeuazen ordun. Arei-be emotengakuen azeite liñaza. Azeite liñaza-be paa enbirrixatezan. Da azeite liñaza-be erdi eskaz emondakun, urak burun ikutu eiñ orduko popi-be bustitte”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Euritarako arropak ere orain bezalakoak ez zeuden orduan. Haiei ere ematen zitzairen olio babesgarria. Baina, olio hori ere erosi egin behar izaten zen. Eta olio babesgarria ondo eman gabe, gutxi samar ematen zenean, urak buruan ukitu orduko ipurdia ere bustita).

Ziezko erropak hiru piezez osatuak ziren: *prakak* (*ziezko prakak, praka ziezku*), *jaki* (*ziezko jaki, jaka ziezku*) eta *suesta* (txanoa). *Ziezko erropak osoik eon bizin, bestelaik ure sartute barruko erropak bustititezin-de* (Euritarako arropak osoik eon behar zuten, bestela ura sartu eta barruko arropak bustitzen baitziren).

“Suesta zan ziezko erropan txanu, burun jazteku. On jentik kaleako jazten dabena eurixeranin, oixera suesta. Gero ziezko erropai ipiñitzen txanu ziezko erropin jakiai lotutaku. Ori-be ataban Xarek, Antonio Xaren-da attak, Domingo Xarek. Axe izantzan lelengo suezta jakiai jositzana. Aettek ataban ori modioi. (Basterretxea Irusta Jon).

(*Suesta* zen arrantzaleen euritarako arropen txanoa, buruan janztekoa. Orain jendeak kalerako buruan jantzen duena euria ari duenean, horixe da *suesta*. Geroago euritarako arropen txanoa ipini zieten jakari lotuta, josita. Era berri hori “Xare”k atera zuen, Antonio “Xare”ren-eta aitak, Domingo Xarek. Hura izan zen beste inor baino lehen *suesta* jakari josi ziona. Hark sortu zuen moda hori).

Bermeon *entzado* berba erabiltzen dute:

“*Entzado, (entzadue) entzaduek*. Ura eta euriaren kontrako jantzi inpermeableak, arrantzaleek erabiltzen dutenak. *Entzadu barriek erosi bitaz (bihar dotaz) laster. Nire entzaduek be ije apurtute dauz*. (gaztelaniaz: encerado, encerados). Iparraldean: zirak (frantsesez: ciré, cirés) (ikus, *jakenarro, jakenarruek, frakanarruek, frakanarrozkuek*)”. (Antonio Pérez Bilbao: “Bermeoko herri hizkerà”).

Antonio Perez Bilbaok, Bermoen erabiltzen dituzten berbak aipatu ostean Ondarroan erabiltzen dugun berbaren (*ziezko erropak*) jatorria argitzen digu, hots, iparraldean “*zirak*” erabiltzen dutela, eta frantsesez *ciré, cirés*.

Arropa hauek gorde eta zaintzeko lihoaren olioia (*azaite linaza*) ematen zitzaaien. Ikus, *azaite linaza*.

Arrantzale zaharrek eguraldi txarra honako berba hauekin iragartzen omen zuten: “*Ziezko erropak jantzi ardurabaik*” (Datorren eguraldiari aurre egiteko euritarako arropak jantzi beharko dituzu).

ZIGALAK

Otarraínska handi-handiak (“cigalas de gran tamaño”). *Zigalak ondo egositte baraz, beti ederrak; bañe karuk* (Otarraínska handi-handiak ongi egosita baldin badaude, beti egoten dira gozoak; baina, garestiak). Ikus, *langustiñuk*.

ZIKATRIZE

Orbaina (“cicatriz”). *Mari bajatezanin krisalin ortosik ibiltten giñan da basatzan eotezin ojaleta zarrakiñ dde kristalakiñ ebaxa andixak etten genduzen. Ebaxak osatzezinin zikatrizak geatzeazkuzen* (Marea jaisten zenean, ur ertzean ibiltzen ginen oinutsik, eta lokatz artean egoten ziren latorri zaharrek eta kristal zatiekin ebaki handiak egiten genituen. Ebakiak sendatzen zirenean orbainak geratzen zitzaizkigun). Baditut nik pare bat ederrak, garai hartako seinale.

Baziren orbainak buruan nahiz beste gorputz atalen batean zituztenak, baina, gehienok oinetan eta txorkatila inguruan izaten genituen handienak.

ZIKIÑAK

1.- Zikinak, zakarrak (“suciedad”, “porquería”). *Zikiñak amen eztouz laako bentzat. Ureta botakouz eta kittu* (Zakarrak, hemen behinik behin, ez ditugu utziko. Uretara botako ditugu eta kito). *Zikiñ guztik batu eta naizun tokire erun* (Zikin guztiak bildu eta nahi duzun lekura eraman). *Lena zamarreruk ibilltzezin erriko zikiñak batzen* (Garai batean kale garbitzaileak aritzen ziren herriko zikinak biltzen).

Zentzu honetan, noizetik noizera “*zikiñe*” berba, singularrean ere erabiltzen zen. *Zikiñe bara amen naiku* (Nahikoa zikin badago hemen). *Eztakixu zemat zikiñ atarouen boreatik* (Ez dakizu zenbat zikin atera dugun sototik).

2.- *Zikiñan-zikiñan*. Zikinaren zikinez (“de poqueruía hasta el cuello”). *Euran zikiñ guztik etxin lagaten zittuezen. Atzanin, zikiñan-zikiñan ittota euazen* (Beraien zikin guztiak etxean uzten zituzten. Azkenean zikinaren zikinez itota zeuden).

ZIKIÑDDU

Zikindu (“ensuciar”). *Zeoze zikintzeko lelengo garbixe eonbirde* (Zerbait zikintzeko, lehenik gabia egon beharko du).

Geu domekan goxin, dutxaik ezeuan, da arrixan garbitzen giñan. Kalea urteten gendun momentutik asten giñan zikintzen, urrengo domeka arte. Domeketako erropak zikintzeko domeki eukitten gendun bakarrik. Asteuneko erropak, ostea, astelen goxin jazten genduzen garbixak, eta sapatuarte aetteikiñ; aste guztin erropak zikintzen. Gure amak garbittuala guk zikiñddu.

(Gu igandetan goizean, dutxarik ez zegoenez, harraskan garbitzen ginen. Kalera irteten ginen unetik hasten ginen zikintzen, hurrengo igandea bitartean. Igandeetako arropak zikintzeko, igandea besterik ez genuen izaten. Aste eguneko arropak, aldiz, astelehen goizean jantzen genituen garbiak, eta larunbata bitartean haiekin; aste osoan arropak zikinduz. Gure amak garbitu ahala guk zikindu).

Garbitu, noizetik noizera egiten ziren bazterrak, etxeak, eskailerak...ordea, garbi, gutxi irauten zuten. Garai hartako egoeran eta baldintzekin, ahalegin handia egiten zuten arren, guztiz zaila

egiten zitzaien orduko emakumeei inguruak garbi mantentzea; ezinezkoa zen. Berehala zikintzen genituen inguru guztiak.

ZIKIÑE

Zikina (“sucio/a”). *Ori ezta sekule garbitzen. Ori baño pertsona zikiñauarik ezto ezautu* (Hori ez da inoiz garbitzen. Hori baino pertsona zikinagorik ez dut ikusi). *Mutill ori zikiñ andi bata* (Mutil hori oso zikina da). *Beste leku batzutan-be eongozan zikiñe, bañe, bai geure karkaban-be!* (Zikina beste leku batzuetan ere egongo zen, baina, bai gure karkaban ere).

Zenbaitetan berba honek izenari laguntzen dio, izenak berez duen adieraren alderdi makurra areagotu nahiz. *Diro zikiñe! Orrettek galtzen gattu danok* (Diru madarikatua. Horrexek galtzen gaitu denok). *Inbirixiattik, beatu zelako dispaatik etten dizen. Inbirixa zikiñe!* (Begira inbidiagatik nolako astakeriak egiten diren. Inbidia madarikatua!).

ZIKIÑKEXI

Zikinkeria (“cochinada”, “marranada”). *Orreik zikiñkexok etten nun ikasizu?* (Zikinkeria horiek egiten non ikasi duzu?). *Olakoik ezta enbir; orreik zikiñkexatiz* (Horrelakorik ez da egin behar; horiek zikinkeriak dira).

ZILBOTA

Gizonezkoen tripa handia, sabel handia (“barriga de varón”). *Patxi-be len argala zan, bañe, on ederraauke zilbota* (Patxi ere lehen argala zegoen, baina, orain a zelako tripa duen). *Edade bat ezkio, zilbota seixan asten da* (Adin jakin baten ondoren, tripa handia berehala hasten da).

Tripa handia duten emakumeengatik ez da esaten *zilbota* dutenik, *tripa andixe* daukatela baizik. *Iñakiai zilbota asiako, eta Agurtzanei tripi* (Iñakiri zilbota hasi zaio, eta Agurtzanei sabela).

ZILINDRU

Zilindroa, zapalgailua (“apisonadora”). Diametro handiko oso gurpil astunak zituen makina, lurzorua zanpatzeko erabiltzen zena. *Arrigorrin kamiñu arreglaten dabiz, de zilindru ibillire* (*Arrigorrin*, Mutrikura bidean, errepidea konpontzen ari dira, eta zapalgailua ibili da). *Zilindruk dana zapal-zapal lagateban* (Zapalgailuak dena zapal-zapal uzten zuen).

Noski, *zilindru* egunero ez genuen ikusten, ezta gutxiagorik ere. Errepideak konpontzean ekartzen zituzten, eta aparailu handi, indartsu eta boteretsu haiek gure memorieta txertaturik geratzen ziren, oso bitxiak eta harrigarriak gertatzen baitzitzaizkigun. Hark azpian harrapatzen zuen oro, birrinduta, zapal-zapal, uzten zuen. *Atrapatemazattut zilindrupaño zapalaua laako zattut* (Harrapatzen bazaitut, zilindroak uzten duen baino zapalago utziko zaitut).

ZÍLLE

1.- Zila (“brote de la semilla”). *Ontzungun bezeruk ekarritan patatai zille eiñgako* (Duela gutxi esnedunak ekarri zidan patatari zila egin zaio). Horrelako esaldiak nahiz antzekoak amaren edo izebaren baten ahotan entzungo genuen, ongi ulertu gabe zertaz ari ziren. Berba hau, entzuten genuen baina, oso gutxitan.

2.- Zilbor-hestea (“cordón umbilical”). Ume jaio berriei zegokienez entzungo genuen. *Umik zile ondoauke* (Umeak zila ongi du). Gainontzean ia inoiz ez genuen entzuten, eta erabili gutxiago. Zila aditzera emateko guk “*tripako tinbri*” esaten genuen, eta kito.

Hala ere, bazen berba bat, guretzat arrunt samarra, bere osaketan “*zile*” (*irizille* / idi-zila) berba zuena. Ikus, *irizille*.

ZIMARROI

1.- Zimarroia, hegalaburra (“atún”, “atún rojo”). *Ondarruko arrantzalik zimarroí atrapateben, bañe asko ez, atune gexa* (Ondarroako arrantzaleek hegalaburra harrapatzen zuten, baina, hegaluzea gehiago). *Zimarroi-be tarteka jaten gendun; bañe ixer beti atune* (Hegalaburra ere tarteka jaten genuen, baina, ia beti hegaluzea).

Moja eta hegaluzearen familiako arraina da *zimarroi*. Bular-hegatsak hegaluzeak baino laburragoak ditu. Hortik datorkie izena batari eta besteari: hegaluzea, hegalaburra. Gainera hegaluzea baino handiagoa egiten da. Arrantzaleek esaten zutenez, *zimarroi* hegaluzea baino indartsuagoa eta basatiagoa zen. Haragia gorriagoa du. Sukaldaritzan oso preziatua; gure artean baino kanpoan gehiago, adibidez Japonian. Lehen, behinik behin, Ondarroan, jateko, *zimarroi* baino *atune* (hegaluzea) nahiago izaten zen.

Zimarroi. Pertsona lodikote eta indartsua, gizona nahiz emakumea. *Ikusizu or pasaran neski? Ederra zimarroi* (Ikusi al duzu hor igaro den neska? A zelako neska puska!).

Berba honek gaztelaniatik hartua ematen du, ordea, gaztelaniaz duen adierak ez du guk ematen diogunarekin zerikusirik. “Cimarrón: dícese del marinero indolente y poco trabajador / dícese del animal salvaje no domesticado”.

2.- *Zimarroit*. Hegalaburretan (“en la pesca de atún rojo”). Hegalaburretan aritzeko ohitura Hondarribiako arrantzaleek izan dute aspalditik. Txikiak ginenean, Hondarribiako txalupa txikiek, ikaragarritzko hegalabur piezak (100 kilotik gorakoak ere sarri) ekartzen zituzten saltzera Ondarroara. Iparraldeko txalupa txikiek ere aritzen ziren *zimarroit*. Ikus, *ikurriñe*.

3.- *Zimarroi barbala*. Hegalabur sarda ikaragarriak, martxan doala, ur azalean eragiten duen ur mugimendu nabarmena; eta bai hegalabur multzoa bera ere. Ikus, *barbala*.

ZIMELA

Zimela (“marchito/a”, “envejecido/a”). *Onei lorionei ze pasaako-ba? Atzo zea baño ederraua euan, da on zimelara* (Lore honi zer gertatu zaio? Atzo hain ederra zegoen, eta orain zimela dago). *Guri sagar naturalak ekarri. Guk eztou nai sagar zimelik* (Guri sagar onak ekarri. Guk ez dugu sagar zimelik nahi).

ZIMELDU

Zimeldu (“marchitar”). *Baraz lore goorrak, bañe jeneralin lori ezpozu ondo zaintzen zimeldu engoatzu* (Badira lore sendo eta gogorak, ordea, lorea ez baduzu ongi zaintzen gehienetan zimeldu egingo zaizu). *Zimeldu, lorak eta frutak etten dizela esaten dou, bañe zimeldu geu, pertsona-pe ettengaz* (Zimeldu, loreak eta frutak egiten direla esaten dugu, ordea, zimeldu gu, pertsonok ere egiten gara).

Zimel-zimel eiñdde. Zeharo zimelduta. Errepikapena maiz erabiltzen dugu hizkuntza baliabide gisara; etekin handia ateratzen diogu: *bal-baltza, tapa-tapa eiñdde, jan-jan eiñ, bista-bistan, erdi-erdixan, pea-pea eiñdde, zikiñ-zikiñ eiñ... Au sagarrau on dala iru illabete gorde neban ortxe kajoiñ. Ezta usteldu, bañe, zimel-zimel eiñdde geature* (Sagar hau duela hiru hilabete gorde nuen tiradera horretan. Ez da usteldu, baina, guztiz zimelduta geratu da).

ZINDDÚ

Ona, sendoa, sana (“sano/a”, “no podrido/a”). Ustelaren antonimoa: *ustela ala zinddu?* Frutei zegokienez baizik ez genuen erabiltzen. *Baserritarrak sagar sindduk ekarten zittuzen. Usteltzeko astirik ez gentzen emoten. Usteltzen asi orduko janda euazen* (Baserritarrak sagar onak ekartzen zituen. Usteltzeko astirik ez genien ematen. Usteltzen hasi orduko jaten genituen). *Marari sinddun tartin bat ustela eoti ixaten da naiku beste guztik usteltzeko* (Udare onen artean bat ustela egotea izaten da aski beste guztiak usteltzeko). *Sagar lapurreta jun de arbolatik artzen genduzen sagarrak danak ixatezin zindduk. An ezan ustelik eoten. Ustelak beangañin bai bañe arbolan ez* (Sagar lapurretara joan eta zuhaitzetik hartzen genituen sagarrak, denak izaten ziren onak. Han ez zen ustelik egoten. Ustelak lurrian bai baina, zuhaitzean ez).

ZÍNI

Zinema, zinema aretoa (“cine”, “sala de cine”). *Gu txikixak giñanin, de lenaua, telebisiñoirik ez euan, bañe zini bai; asieran mutu, bañe zini* (Gu txikiak ginenean eta lehenago, telebistarik ez zegoen, baina, zinema bai; hasieran mutua, baina, zinema). *Zinatik urten douenin mantekau*

*bana erosi*rou (Zinematik irten garenean izozki bana erosi dugu). *Zinaguz. Bazatoz?* (Zinemara goaz. Ba al zatoz?).

Garai hartan Ondarroan bi zinema areto zeuden: *goiko zini* eta *beko zini*.

Apur bat geroago *pelikuli* berba ere ikasi genuen, ordea, hasieran filma adierazteko ere *zini* hitzaz baliatzen ginen. *Gaur arratsaldin eskolan zini botara-be* (Gaur arratsaldean eskolan filma bat eskaini dute).

Apaizek irakasten eta predikatzen zuten, zinema, berez, arriskutsua zela. Horregatik film bakoitzari elizak arrisku maila bat ezartzen zion, nork ikus zezakeen zehatz-mehatz adieraziz: zentsura, alegia. Noski, zentsura gaztelaniaz, adina zehaztuz; eta zentsura maila bakoitzari kolorea ezarri. “*Todos*”: nornahik ikus zezakeen, eta kolore zuria zuen. “*Jóvenes*”: hamalau urtetik gorakoentzat, kolore urdina. “*Mayores con reparo*” (3R); honek kolore grisa zuen. “*Nadie*” (4), kolore beltza. Zentsurak film bakoitzari ezartzen zion mailaketa “*Escuela de Pesca*” eskolako kanpo aldean egoten zen agerian. Sentsura horren arabera jokatzeko ez zuenak bekak (beniala ala mortal?) egiten zuten.

Ondarroan ikusten ziren filmak beste leku batzuetan eginak izaten ziren. Baina, 1956an Ondarroan film bat egiten aritu ziren. Filmaren izenburua: “*Eta infernua aukeratu zuen*” (“Y eligió el infierno”). Ondo gogoratzen naiz:

Barrako arlanpa inguruan, kazeta bat euan da arbolak (alameran mouko arbola andixak). Antxe ingurun ibillizin ezena bat filmaten. Aterri euan, bañe ezeni eurixaz ixan bizan. Goitik ure botaten... amaike bidar errepetiu bir ixaben eurixe. Neski, usteot pantaloik arte busti zala. (Portuko arrapalaren inguruan txabola bat zegoen eta zuhaitzak. Inguru hartan jardun zuten pasadizo bat filmatzen. Aterri zegoen, baina pasadizoak eurtan izan behar zuten. Goitik ura botatzen... hamaika aldiz errepetikatu behar izan zuten euria. Uste dut neskari kuleroak ere bustiko zitzaizkiola).

“Gure sasoiñ Ondarrun antxe goxan euan zine bakarra: Zine Zelaia. Gero Alberto Porrosek-eta ipiñiben emen. Lelengo, ni gazti nittanin zine mutu euan. Da zu eon biziñan irakurten, irakurri tte irakurri, irakurri tte irakurri. Enda gabaz joteben musiki. Guk gabekoa nai ixaten gendun jun; eunez musikaik ezeben joteben-da. Zini domeketan ixatezan. Gu gabeko zina juten giñan domekan, eunez biarra etten gendunin. Bestelaik etxin eztozkuen lagaten gabekoa juten. Luisa, Talaxeruneku gixona ebana, aetteaz jutenittan; bixok juten giñan. Asko gustateazkun axe musiki. Ontxe ta ontxe-be akordatena: “La risa del tecatero” joteben. Bioliñe Lekonak joteban, Lesmesek klariñeti, eta bestik eztaitt ze joteben; Jose Mutriku, Brontxe eta Jose Sau-be ixatezin. Iru joaldi-ero euazela usteot. Deskantsun-de joteben. Zelako ederto eoten giñan antxe! A amaitzezanin aringainga baten etxea. Gure ama bentanan eotezan geure zaiñ. Ordun gure entradan ate andi zar bat euan, da antxe geure atin joteben deixe, mazuaz, da brintzature euan a ati. Beti zabalik eotezan; argirik ostea, an ingurun iñun-bez. Ama neure zaiñ eotezan da atea urteteoztan. Pelikuli gabeko amarretan astezan da ixte amabixetan etxea. Ordurako berandu zan da orretteattik eztozkuen lagaten etxin. Bañe domekan biarra etten gendunin bai. Biarrea-be domeketan pozik juten giñan gabaz zinea juteko”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Gure garaian, Ondarroan, hantxe goian zegoen zine areto bakarra: *Zelaia* zine aretoa. Gero Alberto “*Porros*”ek-eta ipini zuten hemen. Lehenbizi, ni gaztea nintzenean zinema mutua zegoen. Eta zuk aritu behar zenuen irakurtzen, etengabe azpi tituluak irakurtzen. Eta gaueko saioan musika jotzen zuten; guk gauekora joan nahi izaten genuen, arratsaldeko saioan ez baitzuten musikarik jotzen. Zinema igandeetan izaten zen. Gaueko saiora joaten ginen, baldin eta igandean egunez lanera joaten baginen. Gainontzean, etxean ez ziguten gaueko saiora joaten uzten. Luisa, *Talaxeruneku* senarra zuena, harekin joaten nintzen; biok joaten ginen. Asko gustatzen zitzaigun musika hura. Oraindik ongi gogoratzen naiz: “La risa del tecatero”, jotzen zuten. Biolina Lekonak, “*Lesmes*”ek klarinetea, eta besteek ez dakit zer jotzen zuten; Jose “*Mutriku*”, “*Brontxe*” eta Jose “*Sau*” ere izaten ziren. Hiru joaldi-edo izaten zirela uste dut.

Atsedenalduan-eta jotzen zuten. Ze ondo egoten ginen hantxe! Hura bukatzen zenean korrika etxera. Gure ama leihoan egoten zen gure zain. Garai hartan gure atarian ate zahar handi bat zegoen, eta gure ate hartan jotzen zuten “deia” (*deixe*), eta horregatik ate hura pitzatuta zegoen. Beti zabalik egoten zen; argirik, berriz, inguru hartan inon ere ez. Ama nire zain egoten zen eta atera irteten zitzaidan. Filma gaueko hamarretan hasten zen eta hamabiak inguruan etxera. Orduan gaueko hamabiak berandu zen, horregatik ez ziguten uzten etxean. Ordea, igandean egunez lana egiten genuenean bai. Lanera ere igandeetan pozik joaten ginen gauean zinemara joateko). Ikus, *deixe*.

“Ni zina? Al neban guztin. Ezin koño, zina junbaik auinta. Beñ akordatena... amak esatzen: “Bueno, gaur zinea jungoza umebaik. Zaiñddu umi neu etorri arte bexpeetatik. Juntzan da, pozik ni. “Umebaik zina. Etxas!”. Beti umi zaintzen ibilttenittan-ba. Etorri zan ama ta jantziban umi. Jon ixena eukana zan. Gero ill eiñtzan. Prepaaban umi kalea eruteko morun. “Zaiñddu au, andik eta neu jantzi arte”, esatzen. “Eskatzin eon”. Artu neban umi tte... lena esnegaldarak eotezin goxan, frontalai jositte lau ainka, ta gero tabla bat; antxe goxan eotezan esni. Da okurriu gaztan andixeik esne galdariai tragu etti. Umeik eneukanin ondo allatenittan. Okurriu gaztan oixe ta an nebillen galdara eziñ allata; umi jauzikoazta, ezkazta. Alako baten burutik bera galdarakara esni. Umi tte bixok zopi baño bustixa. “Ze pasaten da or?”, amak kuartutik. Ze pasa? Pasata euan an pasateku. Umi te bixok esnez zurittute, ta beangañintzir esni; gurin esni kantirari eotezan-ba. Amak ikusibanin a paraderu: “Auxera! Eztaize, badaize, alaku te olaku...!”. Erantzi erropak, naibeste zaplara emoztazen, da geldigeldik, oian sartu te ez zineik eta ez ixte. A pasakozan, bañe gero atte etorrenin euan osta-be. Attantzako-be esni falta-ta. Alako baten amenda atte. Sartu zan atte ta ama segixan eramanin: “Onettek eiñddau biarra...”. Baezpaan-be disimula-ta beste nonundik ekarri-tte, olakoik ez. Atte ipiñiban berotute, ta: “Txo! Madarikatuorrek...!”. Astillotsa. Beti astillotsa euan. Eroze etten baneban-be burdinotsa. Besteik ezeuan; beti oixe”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(Ni zinemara? Ahal nuen guztian. Inondik inora ezin zinemara joan gabe egon. Behin gogoan dut... amak honela esan zidan: “Bueno, gaur zinemara joango zara umerik gabe. Zaindu umea ni bezperetatik etorri bitartean. Joan zen, eta ni pozik. “Umerik gabe zinemara. Hau da pagotxa!”. Izan ere beti umezain ibiltzen nintzen. Itzuli zen ama eta jantzi zuen umea. Jon zeritzana zen umea. Gero berehala hil zen. Kalera eramateko moduan jantzi zuen umea. “Zaindu hau ni jantzi bitartean”, esan zidan. “Sukaldean egon”. Hartu nuen umea eta... Garai batean esne galdarak egoten ziren goian, sabaiaren ondoan lau hanka josi eta haien gainean ohol bat; ohol haren gainean egoten zen esnea. Eta bururatu zitzaidan galdaratik esnari tragoa egitea. Umerik gabe oso ondo heltzen nintzen hara gora. Hori bururatu eta hantxe nenbilen galdarara heldu ezinik; “umea eroriko zait, ez zait”. Halako batean burutik behera galdarako esne guztia. Umea eta biok zopa baino bustiago. “Zer gertatzen da hor?”, amak gelatik. Zer gertatu? Gertatu beharrekoa gertatuta zegoen. Umea eta biok esnez zurituta, eta lurrean barrena esnea; izan ere gurean esne ugari egoten zen. Amak ikusi zuenean kuxidade hura: “Hau da hau egin duzuna! Ez dakit zer, badakit zer, halakoa eta horrelakoa...!”. Arropak erantzi, jipoi galanta eman zidan, eta astiro-astiro ohera, ez zinemarik eta ez ezer. Hura pasatuko zen, baina, gero aita zetorreanean berriro “festa”. Aitarentzat ere ez baitzen esnerik geratu. Halako batean hemen dator aita. Sartu zen aita eta ama berehala hasi zitzaion ekinean: “A zelakoa egin didan orain ere honek...”. Badaezpada, gertatua ezkutatu, esnea beste nonbaitetik ekarri-edo; horrelakorik pentsatu ere ez. Aita berotu zuen: “Txo! Madarikatu horrek...!”. Jipoi. Beti zegoen egurra. Zernahi egiten nuelarik, txikitu. Besterik ez zegoen; beti egurra).

ZINKABALDI

Baldea (“balde”). *Etxin urik ez euanin, kantiñe ta zinkabaldi an eotezin prest Mollako txurritik ure ekarteko.* (Etxean urin ez zegoenean, kantina eta baldea han egoten ziren prest Nasa Kaleko

iturritik ura ekartzeko). *Zinkabaldi artute arrañeta-be juten giñan, almalazenetik arrañak ekartea* (Balda hartuta arrainetara ere joaten ginen, biltegitik arrainak ekartzera). *Baldi* berba, soilik ere sarri erabiltzen genuen. *Zinkabaldi* ere bai, nahiz eta balda guztiak zinkezkak ziren.

ZÍNKE

Zinkezko ontzi zabal handia (“cubo ancho de zinc”). Hau batez ere garbitutako eta garbitzeko ziren arrokekin erabiltzen zen. *Arratsaldin, seirak aldea zinke artu te erreka etorri jabonadurako erropak etxea ekarteko* (Arratsaldean, seiak inguruan, zinkezko ontzia hartu eta garbitzegira etorri garbitutako arropak etxera ekartzeko). *Zinkan erropa guztik ez gatzuez kabiako ta baldi-be erun erropa guztik ekarteko* (Zinkezko ontzian arropa guztiak ez zaizkizue kabituko eta baldea ere eraman arropa guztiak ekar ditzazuen).

Etxean zegoen ontzirik handiena izaten zen. Horregatik etxeetan ura moztzen zutenean, sarri samar, uretara zinkezko ontziarekin joaten ginen, bi lagun, ahalik eta ur gehien garraiatzeko. *Artu zinke ta aide Mollako txurrure ureta* (Hartu zinkezko ontzia eta ekarri ura Nasa Kaleko iturritik).

Andra batzuk, zinkakara ure eruteben txurritik etxea burun, sorkixe ipiñitte. Eurak bakarrik eziñ ixateben zinke urez beteta burure altsa, eta burutik baja-bez, bañe erun bai.

(Andre batzuek zinkezko ontzikada ur eramaten zuten iturritik etxera buru gainean, sorkia ipinita. Beraiek bakarrik ezin izaten zuten ontzia urez beteta burura jaso, eta jaitsi ere ez, ordea eraman bai).

Ikatza (harrikatza) ere zinkezko ontzian garraiatzen genuen Jose “*Burgo*”-ren ikaztegitik etxera. Ikaztegi hartan Fabiana zeritzan emakume txiki bat egoten zen ikatza saltzen.

Ikatzeta juten giñan bakotxin, kinttal bat ikatz, berrotamar kilo, erosten gendun. Fabiana, andra txiki bat, silla txiki baten jarritte eotezan geuri beire. Paliaz geuk kargaten gendun, eta pixun ipiñi-be bai; Fabianak, pixu kontrola, geu zaiñddu okerkexan bat etten baendun, eta kobra. Zinke ikatzez beteta bixon artin (Jones eta neuk) artu te etxea. A pixu geu pixateko-be aprobetxaten gendun. Bixon artin kinttal batea ez giñan allako, bañe, pixa beti.

(Ikatzetara joaten ginen bakoitzean, kinttal bat, berrogeita hamar kilo erosten genuen. Fabiana, andre txiki bat, aulki txiki batean eserita egoten zen guri begira. Palaz guk betetzen genuen zinka, eta pisuan ipini ere bai; Fabianak pisua kontrolatu eta gu zaindu okerkeriarik egiten bagenuen, eta kobratu. Zinka ikatzez bete eta bion artean (Jones eta nik) hartu eta etxera. Pisu hura gu pisatzeko ere aprobetxatzen genuen. Bion artean kinttal batera ez ginen helduko baina, ahal genuen guztian pisatu egin behar).

ZINTTÁ DÁNTZI

1.- Zinta-dantza (“danza de las cintas”). Doinu jakin baten erritmorako koloretako zintak makilla baten inguruan bilduz eta askatuz egiten den euskal dantza. *Jaxetan kanpoko ezpatadantzaxak etortezin eta batzuk zintta dantzi-be etteben* (Herriko festetan kanpoko ezpata-dantzariak etortzen ziren, eta batzuek zinta-dantza ere egiten zuten). *Batzutan nasta-be ettezin zintta-dantzi eiñeran* (Batzuetan nahastu ere egiten ziren zinta-dantza burutzean).

2.- Jipoia, pasada (“paliza”). *Etxea jutezazenin, eztotzu ixte engo attak!.* Gaur zintta dantziakazu (Etxera joaten zarenean aitak kontuak hartuko dizkizu. Gaur sekulako jipoia hartuko duzu). *Maxu enterara ontzungun kiesik eiñ zendule. Lelengo zintta dantzi atakotzu, te gero Saliña-Saliña* (Maisuak jakin du aurrekoan piper egin zenuela. Ikaragarritzko jipoia emango dizu). *Au zintta dantziau-be ezautzen gendun* (“Zinta dantza” hau ere ezagutzen genuen).

ZÍNTTI

1.- Zinta (“cinta”, “lazo”). *Burun zintta politte daru Garbiñek* (Buruan zinta dotorea darama Garbiñek). *Karmelek erropa dotori eukan, eta barrenin zintta batzuk lotute* (Karmelek soineko dotorea zuen, eta barrenean zinta batzuk lotuta).

Neskek, beraien ile eta orrazkera dotoreak apaintzeko erabiltzen zituzten zintak; mutilok ez genuen zintarik behar izaten. Ordea, gehien bat zintak, emakumeen arropen, batez ere umeen jantzien, apaingarri erabiltzen ziren. *Umin erropiai barrenin zintta bat ipinttemotzau, asko-be polittaua geatukora* (Umearen arropari barrenean zinta bat ipintzen badiogu, askoz politagoa geratuko da).

2.- *Zíntti atá*. Jipoitu, ikaragarriak eman, sekulakoak eman (“zurrrar”, “golpear”). *Eztaitt zeñek esatzan, bañe attak jakiban zelako okerkexi eiñ gendun. Gabaz etxea sartuaz batea, artuban gerriku te zintti ataztan* (Ez dakit nork esan zion, baina, aítak jakin zuen nolako okerkeria egin genuen. Gauez, etxera sartzearekin batera hartu zuen gerrikoa eta gogor jipoitu ninduen). *Ordun atrapa ixan banittun zintti atakoztan* (Orduan harrapatu izan banindu sekulakoak emango zizkidan).

ZINTTUROI

Gerrikoa (“cinturón”). Berba hau erabiltzen genuen, baina bai honen sinonimoak ere: *uela* eta *gerriku*. *Gixon batzuk erneatezinin, zintturoi erantzi tte beraz emoteotzen semiai* (Zenbait gizonak, haserretzen zirenean, gerrikoa erantzi eta harekin ematen zioten semeari).

Ordun gerrikoak larruzkoak izaten ziren. Baina, ez pentsa behar den bezalako gerrikoa denok erabiltzen genuenik. Batzuek gerrikotzat beti soka erabiltzen zuten. Besteok, hasieran tiranteak eta ondoren larruzko gerrikoa gehienetan. Gerrikorik aurkitzen ez genuenean soka. Lehenbizi zebilenak nahiko erraz aurkitzen zuen gerrikoa; ondorengo sarri sokarekin konformatu behar.

ZINTZ EIÑ

Zintz egin (“sonarse la nariz”). *Txikittan mokuk eukitten genduzen bañe pañeloik ez. Kalin ixikon batek (ixiko Klarak, ixiko Mirenek, ixiko Puritak-ero) ikusten baginttuzen pañelu ata ta zintz etteko esateozkun. Zurtzilluk garbi-garbi eiñdde abante osta-be bixkateako* (Txikitan mukiak izaten genituen, ordea, mukizapirik ez. Kalean izebaren batek (izeba Klarak, izeba Mirenek, izeba Puritak-edo) ikusten bagintuen, mukizapia atera eta zintz egiteko esaten zigun. Sudur zuloak zeharo garbituta han joaten ginen apur baterako). *Zintz etteko pañelu bizan; berdetxuak ero oritxuak, mokuk beti euazen* (Zintz egiteko mukizapia behar zen; izan ere, berdexegoak edo horixeagoak, mukiak beti zeuden).

ZÍNTZO

Zintzo, zintzoki (“honradamente”, “honestamente”). *Bestik etten dabenai ez jamonik eiñ. Zeuk zintzo jokatu* (Besteek egiten duenari ez jaramonik egin. Zu zintzo portatu).

Gure osaba Andonik, elkarrekin egon eta agurtzerakoan ia beti aholku bera ematen zigun berba honetaz baliatuz: “*Onak ixan da zintzo jokatu*” (Onak izan eta zintzo jokatu).

ZINTZOTU

Zintzotu (“volverse formal”, “volverse obediente”). *Zuen txikixe len okerra zan, bañe, ongundana zintzotute toparot* (Zuen txikia, lehen okerra zen, baina, oraingoan guztiz zintzotuta aurkitu dut).

Ze pasatezan? Zintzu zana ezintzala zintzotu. Orretteattik, zintzotzeko okerra ixan biziñan; eta gu okerrak giñalez “batzutan” zintzotzen giñan, bañe, okertu-be seixan osta-be (Zer gertatzen zen? Zintzoa zena ezin zela zintzotu. Horregatik, zintzotzeko, lehenbizi bihurria izan behar zenuen; eta gu okerrak ginenez “batzuetan” zintzotzen ginen, ordea, okertu ere berehala berriro).

ZINTZÚ

Zintzoa, esanekoa (“formal”, “obediente”). *Gurasuk-eta, gu zintzuk ixati nai ixateben. Gu aleintzen giñan bañe eziñ ixaten gendun. Etxin geuazenin, pentsaten gendun zintzuk giñala, bañe, kali zapaldu orduko etten gendun okerkexan bat eta kittu* (Gurasoek-eta, gu zintzoak izan gintezen nahi izaten zuten. Gu ahalegintzen ginen, baina, ez zen posible. Etxean geundenean

uste genuen zintzoak ginela, ordea, kalea zapaldu orduko okerkeriaren bat egiten genuen, eta kito).

On zintzu ixaleike esaneku ixanbaik, bañe, ordun zintzu ixateko esaneku ixan biziñan, zintzu eziñ ziñan ixan esaneku ixanbaik. Eta guri aiñtxuxen-be oixe kostaten gazkun gexen, esaneku ixati.

(Gaur egun zintzoa izan liteke esanekoa izan gabe, ordea, garai hartan zintzoa izateko esanekoa izan behar zenuen, ezin zinen zintzoa izan esanekoa izan gabe. Eta guri hain zuzen ere horixe kostatzen zitzaigun gehien, esanekoa izatea).

ZINZORGI

Txotxoloa, kokoloa (“sinsorga”). “Sinsorgo/a: Dícese de la persona insustancial y de poca formalidad”. Adjektibo hau, gure artean behinik behin, neskei baizik ez zaie ezartzen. *Orrek gauza naturalik eziñddau eiñ. Txarkexiaz eztau etten, bañe, olakoxire ori, zinzorga andi bat* (Horrek ezin du gauza taxuzkorik egin. Ez du txarkeriaz edo maleziaz egiten, baina, hori horrelakoa da, kokolo hutsa).

ZIÓRTZA

Ziortzako kolejiata. Entzuna genuen antzinako eliza eta monasterioa bazirela han, baina gauza garbirik ez. Non zegoen, arrastorik ez. *Antxiñe Ondarruko andrak oñez jutezin Ziortza Amabirjiñiai bixitxi ettea* (Antzina Ondarroako emakumeak Ziortzara oinez joaten ziren Ama Birjinari bisita egitera).

Geroago izan genuen informazio zehatzik Ziortzari buruz: noizkoa zen eta han zer zegoen. Jatorrian 968ko eraikina, 1380an berritua. Elizaren erretaula nagusia platereskoa da (1543an egina) eta Ziortzako Ama Birjinaren irudia du. Egungo eliza XVI. mendekoa da.

ZIR

Zehar, barrena (“a través de”, “por”). Ondoren dihoakion kontsonantearen arabera, zenbaitetan, “zir” (*amentxezir, ortxezir*) hori “tzir” (*kalintzir*) bihurtuko zaigu. *Goxeko iruretan kalintzir suabe-suabe kantaten gixuzela serenuk alto. Ezin geinkela kanta* (Goizeko hiruretan kalean zehar suabe-suabe kantatzen gindoazela, gaueko zaintzaileek geratu eta ezin genuela kantatu esan ziguten). *Lena zarrak Artantzir de Arrigorrintzir jutezin itxosbista ederra euan-da* (Garai batean zaharrak Arta bidean zehar eta Arrigorri bidean zehar joaten ziren, itsas bista bikaina baitzegoen). *Zeuk ez pentsa goxeko amarretan Arrigorrintzir jutezin zarrak andrazkuk zinik-e! Gixonak jutezin; eta andrak etxin: etxeko biarrak eiñ dde bazkaxe prepara* (Ez pentsatu goizeko hamarretan Arrigorri bidean zehar joaten ziren zaharrak emakumeak zirenik. Gizonezkoak joaten ziren; eta andreak etxean: etxeko lanak egin eta bazkaria prestatu).

ZIRAUNE

Zirauna (“lución”). Sugearen antzeko narrastia, baina, pozoirik gabea. *Entzuten gendun ziraune subi ezala, bañe ziraune ez gendun ezautzen. Orretteattik, ziraune ikusi arren, ezautzebanik tartin iñor ezpaeuan, amu ezpanin* (Entzuna genuen zirauna ez zela sugea, ordea zirauna ez genuen ezagutzen. Horregatik, zirauna ikusi arren, gure artean ez bazegoen inor ondo ezagutzen zuenik, kontuz ibiltzen ginen). *Ondo ezautzebanak esateozkunin, “au ziraunera”, ordun eskun artu-be bai iual* (Ondo ezagutzen zuen batek esaten zigunean, “hau zirauna da”, orduan agian eskuan ere hartuko genuen).

ZIRIBIXKA

Arrautza ondo irabiatu (“batir”). Honen sinonimoak ere erabiltzen dira: *iribixa, batiu. Jateko batzuk etteko arrautzi ondo ziribixka birde* (Zenbait janari prestatzeko arrautza ongi irabiatu behar da).

Andra batzuk, arrautzi ziribixkaten euazen itxuri etteben tenedoraz plater utze joten, ingurokuai esaten morun, “amen etxin arrautzaik ezta falta gero”. Bañe etxebarrutan danak

jakitteben alkarren barri, te alperrik ixatezan. Andrak laste kalateben arrautziaz ero arrautzabaik zein ebillen.

(Andre batzuek, arrautza irabiatzen ziharduten itxura egiten zuten tenedoreaz plater hutsa joaz, ingurukoei adierazi nahiz etxe hartan ez zela arrautzarik falta. Ordea auzoetan denek jakiten zuten elkarren berri, eta alferrik izaten zen. Emakumeek laster ohartzen ziren benetan arrautza irabiatzen zein ari zen, eta zein itxura egiten).

ZÍRI EIÑ

1.- Zirikatu, eten gabe zerbait ukituz jardun (“hurgar”). *Orrei belaunorrei ziri eiñbaik bakin laga bitzazu? Orrek eridiorrek denpori birdau osatzeko* (Belaun hori zirikatu gabe bakean utzi behar duzu? Zauri horrek bere denbora behar du sendatzeko).

Beste testuinguru batzuetarako ere balio digu. *Ortxe zabiz orretxei ziri eiñ dde ziri eiñ. Atzanin apurtu engozu* (Hortxe ari zara horixe ukitu eta ukitu. Azkenean puskatu egingo duzu).

2.- *Zirike ibilli*. Etengabe zirikatu, ukituz jardun (“hurgar sin cesar”). *Oixe umioi kandelin suai zirikeabill, eta atzanin biarleko txarra engorau* (Ume hori kandelaren sua zirikatzen ari da, eta azkenean ezbeharren bat egingo du). Sinonimoa: *ziri te ziri. Beitxiñorrai ziri te ziri bazabiz ezkatzu bein-be osatuko* (Betxindorra eten gabe zirikatzen ari bazara ez zaizu inoiz sendatuko).

Beste kasu askotan bezala honen errepikapena ere maiz entzuten da gure artean: *zirike-zirike ibilli. Aettei makiñiai zirike-zirike ebillen da azkanin martxan ipiñirau. Ia on zelan paraten daben* (Makina hura ukituz jardun du eta azkenean martxan ipini du. Ea orain nola gelditzen duen).

ZIRIMIRIXE

Zirimiria (“Ilovizna”). *Zirimixe on-be etten dau, bañe nik usteot len, sasoi baten, sarrixa ettebala* (Zirimiria orain ere egiten du, baina, lehen, garai batean, maizago egiten zuela nik uste). *Beste leku batzutan zirimirixe mouko euririk eztau etten, da zirimiririk ezta-be ezautzen* (Beste leku batzuetan zirimiri tankerako euririk ez du egiten, beraz, zirimiria ez dute ezagutzen). *Zirimirixak atrapa ta busti-busti eiñgattu* (Zirimiriak harrapatu eta zeharo busti gaitu).

ZIRIÑE

1.- Geldiezina, zirina (“inquieto/a”). Umeei ezartzen zaien adjektiboa. *Segundo baten-be ezta geldik eon au umiau. Umi ziriñe auxera!* (Segundo batean ere ez da ume hau geldirik egon. Hau da ume geldiezina!).

2.- *Ziriñ potu*. Zirinen artean zirinenena (“exageradamente inquieto/a”). Umea guztiz zirina denean “*ziriñ potu*” ere esaten diogu. *Zuen umi, benetako zirin poture* (Zuen umea, geldiezina da).

ZIRIXOLI

Argizaria (“cirio”). Elizkizun handietan, prozesioetan eta hiletetan, denen aurretik hiru akolito joaten ziren; ondoren apaizak, gizonak, atze-atzean andreak. Erdiko akolitoak gurutze handi bat eramaten zuen, eta bi ertzetakoek *zirixola* bana. Horregatik, berba, singularrean baino pluralean sarriago erabiltzen genuen: *zirixolak*. *Zirixola* horiek, berez, gainean kandela piztuta eramatekoak izango ziren, baina guk, behinik behin ez genituen piztuta eramaten. Izena ere hortik datorkie, noski: *zirixoli* (argizaria: “cirio”). Bai gurutzea eta bai *zirixolak*, batzuk egunerokoak ziren (2. eta 3. mailako hiletetan eramatekoak), eta beste batzuk bereziak, hots, lehen mailako hiletetan (*primerako enterru*) ateratzen zirenak. *Zirixolak Jose Ramonek eta neuk erundouz, eta Kurutzi Lapaitik* (Argizariak Jose Ramonek eta nik eraman ditugu, eta gurutzea “Lapaiti”k).

ZÍRKIÑ EIÑ

1.- Mugitu, zirkin egin (“moverse”). *Bera eskatzin erdixan jarritte euan. Eskobi pasaten asina ta zirkiñi-pezu* (Bera sukaldearen erdian eserita zegoen. Erratza pasatzen hasi naiz, eta zirkinik ez

du egin). *Norbera biarrin ikusitte zirkiñ engo leuke ba! Keba, zirkiñi-pe* (Ni lanean ikusi arren, bera mugitu ere ez). *Eixun zirkiñ, zako patati morun erdi-erdixan eonbaik* (Mugi zaitez, patata zakua bezala hor erdi-erdian egon gabe).

2.- *Zirkiñ eraiñ*. Mugiarazi (“poner en movimiento”, “hacer que se mueva”). *Ezta onei alperronei zirkiñ eraiñgotzanik!* (Alfer hau mugiaraziko duenik ez dago). *Eraizu orrei zirkiñ* (Mugiarazi ezazu hori).

ZIRKÚ

Zirkoa (“circo”). *Zirku etorrirre ta leoik eta elefantik ekarrittuez* (Zirkoa etorri da, eta lehoiak eta elefanteak ekarri dituzte). *Ondarrure Zirko Amerikanoik ezan etorten, bañe, zirku bai* (Ondarroara Amerikar zirkoa ez zen etortzen, baina, zirkoa bai).

Komerianteruk sarrixa etortezin, bañe lantzin bein zirkon ba-pe etortezan. Zirku etortezanin errebola txikiñin ipintteben. Sarrerri paateko diroik ezkendun eukitten da toldo azpittik sartzen alegintzen giñan; batzutan sartu-be bai; beste batzutan ostea kanpun geatubir zirkoik ikusibaik, zaintzallik eotezin-de.

(Titiriteroak sarriagotan etortzen ziren, baina, noizetik noizera zirkoren bat ere etortzen zen. Zirkoa etortzen zenean *Errebola Txikiñe* deituriko lekuan kokatzen zen. Sarrera ordaintzeko dirurik izaten ez genuenez, toldo azpitik sartzen ahalegintzen ginen. Batzuetan sartzea lortzen genuen; beste batzuetan berriz, kanpoan geratu behar zirkorik ikusi gabe, zaintzaileak egoten baitziren).

ZÍRRI EIÑ

1.- Norbaiti gorputzean ukitu leunak eman, zirriak egin (“hacer caricias”, “meter mano”). Garai batean, zehazten ez zen bitartean, ia beti zirri mutilak neskari egiten ziola ulertzen zen. Gaur egun era guztietara uler daiteke: mutilak mutilari, neskak neskari, neskak mutilari nahiz mutilak neskari. *Zirri, erozeñei, eronun de erozelan ezta enbir. Jakiñ enbirde zeñei, nox eta zelan eiñ* (Zirri, edonori, edonon eta edonola ez da egin behar. Jakin egin behar da nori, noiz eta nola egin). *Zirri etti peligrusu ixaleike. Ondo artzemetzu ezkatzu ixte pasako, bañe, txartxo artzemetzu, matalazurreku emon iual* (Zirri egiteak bere arriskua izaten du. Ongi hartzen badizu ez zaizu ezer gertatuko, ordea, gaizki hartzen badizu, agian matrailekoa jaso behar).

Toribio Etxebarriak berba honen definizio bitxia eskaintzen digu: “Hurgar. Se entiende también palpar las curvas femeninas subrepticamente, aunque con tácito consentimiento de la dueña”.

2.- *Zirrike*. Zirrika, zirri eginez. *Ori mutilloi eun guztin dabill nobixiai zirrike* (Mutil hori egun osoan ari da andregaiari zirrika).

ZIRRIZARRAKO ATÍ

Ate irristatzailea (“puerta corredera”). Zurezko errail moduko batzuen gainean, alde batera eta betera mugituz, itxi eta irekitzen zen atea. Txalupetan izaten ziren, gainaldetik barrura, azpiko aldera sartzeko. *Zirrizarrako atik egurrezkuk ixatezin* (Ate irristatzaileak zurezkoak izaten ziren).

ZIRRÍ-ZÁRRI

Joan-etorria, sartu-irtena, jende mugimendua (“movimiento continuo de jente que entra y sale”). *Plazan arratsalde guztin ibilli zan zirri-zarri demasa* (Plazan arratsalde osoan ibili zen jende mugimendu handia).

ZIRT ERO ZART

Erabaki bat hartu (“decidirse por una u otra cosa”). *Olan luzarun eziñddou eon; laste zirt ero zart enbikou* (Horrela, zalantzan, erabakirik hartu gabe ezingo dugu luzaroan egon; laster erabaki bat hartu beharko dugu).

ZIR-ZART

1.- Jotzearen onomatopeia (“onomatopeya de golpes”). *Zir-zart* emotzazen pare bat matalazurreko ta orduntxe ixillddu zan (*Zir-zart* eman zizkion pare bat zaplazteko, eta orduantxe isildu zen).

2.- *Zírti-zárta*. Jotzearen onomatopeia. *Erneata sartu zan da zirti-zarta, zeñei emoteotzan beatubaik parin euana joten asi zan* (Haserre bizian sartu eta *zirti-zarta*, nori ematen zion begiratu ere egin gabe, parean harrapatzen zuena joten hasi zen).

ZITTALA

Jenio gaiztokoa (“de muy mal genio”). *Pertsona zittala albun eukitti baño gauza txarrarik ezta* (Pertsona zitala aldamenean izatea baino gauza okerragorik ez dago). *Gixona zittala eukitti-be ezta ederra ixango* (Senarra zitala edukitzea ere ez da gozoa izango). Ikus, *titipunti* (TITIXE, 3).

ZITTALDU

Zitaldu, zital bihurtu (“volverse iracundo/a”, “volverse irritable”). *Ori gixonoi len ezan olaku, bañe, aspaldixan dana zittalduteabill* (Lehen gizon hori ez zen horrelakoa, baina, aspaldi honetan zitalduta dabil guztiz).

ZÍUR EÓN

1.- Ziur egon (“estar seguro”, “no tener dudas”). *Ziurna aurtengo antxobari-be ona ixangorala* (Ziur nago aurten ere antxoa asko harrapatuko dela). *Ziur zaz ikusizune Iñaki zana?* (Ziur al zaude ikusi duzuna Iñaki zela).

2.- *Ziur-ziur eon*. Zalantza izpirik izan ez, oso ziur egon (“no tener ninguna duda al respecto”). *Orrek olako faltsokexaik eztotzu engo. Ni ziur-ziurna* (Horrek horrelako faltsukeriarik ez dizu egingo. Ni oso ziur nago).

ZIURRE

Jakina, ziurra (“cierto/a”). Adjektibo legez maizenik “gauza” berbari lotzen zaio: *gauza ziurre*. *Gaurtitakiau bixar eualdi ona engorabena. Ori gauza ziurrera* (Gaurtik dakigu bihar eguraldi ona egingo duela. Hori gauza jakina da). *Banekixen ze pasako zan. Ori gauza ziurre zan* (Banekien zer gertatuko zen. Hori gauza ziurra zen).

ZÍXE EIÑ

1.- *Ziatu* (“ciar”). Bogaren kontrako arraunketa egin. *Batelin erramutan dabizen guztik zixe ettemarabe, batela atze-atzerutz jungora zuzen-zuen* (Batelean arraunean ari diren guztiek ziatzen badute, batela atzerantz joango da zuzen). *Buelti artzeko ostea, aborrekuk ero estiborrekuk zixe enbikorau, eta bestik boa* (Txalupari norabidea aldarazteko berriz, ababorrekoak edo istriborrekoak ziatu beharko du, eta beste aldekoak boga egin).

Batelak nahiz traineruak aurrera egin dezan ababorreko eta istriborreko arraunlariek boga egiten dute, hots, txaluparen popa aldera begira, alde horretara eragiten diote arraunari. Branka aldera eragiten badiote, batela atzerantz joango da: horixe da hain zuzen ziatzea (*zixe eiñ*).

2.- *Zixando*. *Ziatu* (“ciar”). *Zixe eiñ* aditzari gaztelaniako gerundio forma ematen zaio: *zixando*. Aditz hau, bertso famatu batzuetan agertzen da. Ondarrutarrek desafioa jokatu zuten Donostiarren (Luis Karril patroia) kontra 1890eko abenduaren 2an: Lekeitiotik hasi eta Getariaraino estropada. Ikus, *estropari*.

Santa Kataliatik Atxuriaraño

Ondarruko patroia jarrian zixando

.....

3.- *Zíxe eiñ*. Amorerik eman gabe kontra egin (“llevar la contraria”). *Nik eztaitt areik zelan bixizin orrenbeste urtin alkarreaz. Batek boa ettenbaban, bestik zixe etteban*. (Nik ez dakit bi haiek nolatan bizi ziren elkarrekin horrenbeste urteetan. Izan ere, batek zerbait esan orduko besteak kontra egiten zion). Beraz, lokuzio hau konponbide ezaren adierazgarritzat erabiltzen

da: *batek boa ettemarau bestik zixe* (Batak zernahi esan edo egiten duelarik, besteak beti kontra).

ZIZÁ-PAPERA

Erretzeko papera, tabako papera (“papel de fumar”). *Ordun, erreteben gixonezko askok, eiñddako ziarroik ezeben erosten. Soltin erosteben tabaku, te aparte ziza-papera. Artistazin ziza-paperin tabaku batzen. Ziarru segixan etteben eta dotore gañea* (Garai hartan, erretzaile ziren gizonezko askok, eginiko zigarrorik ez zuten erosten. Tabakoa erosten zuten soltean, eta tabako papera aparte. Oso trebeak ziren erretzeko paperean tabakoa biltzen. Zigarroa aitaren batean egiten zuten eta gainera dotore). *Aide estankure ta ekarri ziza-papera* (Zoaz estankora eta ekarri erretzeko papera).

Ordea erretzeko papera beste zerbaitetarako ere erabiltzen zen: zigarro puruari, ahoan sartu behar zen muturrean ezartzeko, eta ebakitxoren bat egiten zenean odola gerarazteko ere bai. *Niri emon Farias bat eta ziza-papera* (Niri eman Farias bat eta erretzeko papera).

Zerbait oso mehea, flakoa zenean, erretzeko papera eredutzat hartu eta honekin konparatzen zen: *zizapapera baño meiaua* (erretzeko papera baino meheagoa). *Okela tajari eskatu neban, da ziza-papera baño meiaua atazten* (Xerra eskatu nuen, eta tabako papera baino meheagoa atera zidaten).

Zig-zag zen garai hartan guk ikusten genuen erretzeko paperaren marka bakarra. Hortik, *ziza-papera*. Ordea, paper honi “*ziarro-papera*” ere deitzen zitzaion. *Ekarritzaxu aurtik ziarro-papera puruntzako* (Ekariezadazu hortik zigarro-papera puruari ipintzeko). *Kuaderno bat ekarteko esanetzan da, kuadernu meiaua, koño! Nik eztaitt zemat oja eukazen arek kuadernuk. Ziirro-papera baño meiaua zan* (Koaderno bat ekartzeko esan nion eta, mehe-mehea ekarri zidan. Ez dakit zenbat orri zituen koaderno hark. Zigarro-papera baino meheagoa zen).

ZIZPURU

1.- Zizpurua, hasperena (“suspiro”). *Ikustezozu zelako zizpuruk etteottuzen? Ori benetan dabill nearrez* (Ikusten al duzu nolako zizpuruak egiten dituen? Hori benetan ari da negarrez). *Batzutan, nearrai benetako itxuri emoteko nearraz batea zizpuru-pe eiñ birrixatezin* (Zenbaitetan, negarrari benetako itxura emateko, negarrarekin batera zizpuruak ere egin behar izaten ziren).

2.- Zizpuruke. Zizpuruka (“suspirando”). *Goxin goxa umi zizpuruke etorriazta oire* (Goizean goiz umea zizpuruka etorri zait ohera). *Zizpuruke nearrez ikusi arren umiai eztotzan jamoni-pe eiñ* (Zizpuruka negarrez ikusi arren umeari ez zion jaramonik egin).

ZIZÚ

Istilua (“jaleo”). *Geuaz euazen anaxe bixak zea baño trankilla bazkaltzen. Batek bestiai eztakiau ze esatzan. Eztakixu zelako zizu ataben* (Gurekin zeuden bi anaiak lasai asko bazkaltzen. Ez dakigu batak besteari zer esan zion. Ikaragarritzko istilua sortu zuten). *Bake-bakin geuazen. Etorrire, ta zizu demasa ipiñirau* (Bake-bakean geunden. Etorri da, eta berehala sortu du istilua).

ZOIXONAK

Zorionak (“felicidades”, “enhorabuena”). *Norberan eune zanin zoixonak artu ettezin, eta beste batena zanin emon. Baten batek merito andiko zoeze ettebanin-be emoten gakozen zoixonak* (Norbere urtemuga zenean zorionak jaso egiten ziren, eta beste norbaitena zenean eman. Norbaitek merito handiko zerbait lortzen zuenean ere ematen zitzaizkion zorionak). *Domekan karreri irabazi zendule jakiñddot. Zoixonak!* (Igandean karrera irabazi zenuela jakin dut. Zorionak!).

Zoritarrez zenbait lekutan, “urtebetetzea”, “eguna” edo “urtemuga” (“cumpleaños”) berben ordeztu “zorionak” hitza erabiltzen hasi dira: “bihar nire zorionak dira”. Ondarroan ez dut uste horrelako kirtenkeriarik esaten denik.

ZOIXONEKU

Ditxosozkoa, zorionekoa (“dichoso/a”). Zentzu peioratiboan edo ironikoan. *Beti gabiz danok, diru gora eta diru bera. Zoixoneko diru!* (Beti gabiltza denok dirua gora eta dirua behera. Zorioneko dirua!). *Pobre bixi giñan, bañe, bakin bentzat. Alla zan zoixoneko gerri te kittu!* (Pobre bizi ginen, baina, bakean behinik behin. Heldu zen ditxosozko gerra eta kito!).

ZOIXONIN

Zorionean (“en buena hora”). *Zoixonin agertuza antomobillaz, bestelaik amen geuazen gu bixar arte trenan zaiñ* (Zorionean agertu zara autoarekin, bestela, hemen egongo ginen bihar arte trenaren zain). *Zeure karrerri atarou, te ixte endrerun eiñ gendun. Zoixonin etorriza. Zeuk aklarakozu gauzi zelan dan* (Zutaz ari ginen hizketan, eta ia haserretu ginen. Zorionean etorri zara. Zeuk argituko duzu gauza zola den).

ZOLITTU

Zoldu (“infectar”). *Ebakak-eta eiñarren ezan ixte pasaten. Zolitzi ixatezan txarra* (Ebakiak eta egin arren ez zen ezertxo ere gertatzen. Zoltzea izaten zen txarra).

ZOLITTUNI

Zoldutako gunea (“zona infectada”). *Umik izterrin zolittuniauke* (Umeak izterrean zoldutako gunea du). *Orrek zolittuniorrek itxura onik eztauke* (Zoldutako gunek ez du itxura onik).

ZOLIXE

1.- Ernea, fina, ozena (“atento/a”). Adjektibo hau belarriari (entzumenari) eta deiadarrari, baizik ez zaie ezartzen. *Orrek umiorrek belarri zolixeauke* (Ume horrek belarri fina du). *Lenako areik arraiñ saltzallik diar zolixe ettebek kalintzir burun kopaleta ipiñitte* (Garai bateko arrain saltzaile haiek deiadar ozena egiten zuten kalean barrena buruan kopaleta zutela).

2.- Zoldura (“infección”). *Galtzarpin zolixeakat* (Galtzarpean zoldura dut). *Ospittalea jutezazenin mojiak erakutsi zolixe nun dakazun* (Erietxera joaten zarenean erizainari erakutsi zoldura non duzun).

ZONTZONA

Tentela, ganorarik gabeko neska (“lerda”, “atontada”). Neskei baizik ez zitzaien ezartzen izenondo hau. *Neska zontzonak asko ikusittuaz, bañe zu baño zontzonauarik iñor-bez* (Neska tentel ugari ikusi ditut, ordea, zu baino tentelagorik inor ez). *Zontzona zer da-ba berau!* (Hau da hau, neska tentela).

Tankera horretako mutilak ere baziren, baina, haiei *zontzona* barik beste era batera deitzen zitzaien: *tentela, kirtena, ganorabaiku...*

ZONTZONDU

Berez ez dena edo izan ez dena tentel bihurtu (“volverse lerda”, “volverse atontada”). *Ori neskioi derrepente zontzondut eiñdde, ala ze pasateako?* (Neska hori derrepente tentel bihurtu da, ala zer gertatzen zaio?).

ZÓPAK

1.- Ogi-zopak (“sopas de pan”). Esnari, kafesnari nahiz bestelako saldaren bati egiten zitzaizkion ogi zatiak. *Esni sobre eukitten gendulez, eta ogixe-be bai, goxin-goxin esni zopakiñ jaten gendun; eta gabaz-be sarri* (Esnea ugari izaten genuenez, eta bai ogia ere, goizero esnea ogi-zopekin jaten genuen; eta gauean ere maiz).

2.- *Zopak eiñ*. Ogi-zopak egin. Esnea edaten hasi orduko, amak agindua ematen zigun: *esniak eitzaxuz zopak* (esnari egizkiozu ogi-zopak). Batzuetan aholkua izaten zen, baina, gehienetan

agindua. *Txokolatiai eĩñ zopak, gozua eotenda-ta* (Txokolateari egin ogi-zopak, gozoagoa egoten baita). *Jatekon bat urtsu euanin, zopak eĩñdde listo. Gose geatubaik bete bentzat.* (Janariren bat urtsua zegoenean, ogi-zopak egin eta kito. Goserik geratu gabe, bete behinik behin).

ZOPERI

Zopa-ontzia (“sopera”). *Gure etxin ez gendunbir zoperaik; orretteattik ezeuan* (Gure etxean ez zegoen zopa-ontzirik, ez baikenuen behar). *Zoperi, portzelanazku ixiko Klaranin eotezan. Arepai baeukan abarik-eta etortezineako. A bai gauzi. A gurin eon bazan iru eunik ezeban osoik engo, otzin engoendun eumille zati* (Zopa-ontzia, portzelanazkoa izeba Klararen etxean, aldamenean, egoten zen. Hark behar zuen apaizak-eta etortzen zirenerako. Hura zopa-ontzia! Hura gure etxean egon izan balitz, hiru egun osorik ez zituen iraungo; berehala puskatuko genuen).

ZOPÍ

Zopa (“sopa”). *Zopi sarri ezkendun jaten, bañe tarteka bai* (Zopa sarri ez genuen jaten, baina, noizetik noizera bai). *Gexen entzuten genduzen zopan ixenak: fideu zopi, beakazopi, salda garbiko zopi, arraiñ zopi* (Gehien entzuten genituen zopa izenak hurrenez hurren: fideo zopa, baratzuri zopa, salda garbiko zopa, arrain zopa).

Horietaz aparte, aítak kontatzen zigun beste zer baitetan ari zirelarik, batzuetan aparailua bota eta kabrak harrapatzen zituztela, eta ondoren kabra-zopa egin. Ez omen zegoen ura baino gauza ederragorik. Ikus *kabra-zopi*.

ZORAGARRIXE

Oso ona, zoragarria, sekulakoa (“maravilloso/a”, “encantador/a”). *Olako prepaatibuk eĩñdde, billurretan geuazen zelako eueldixe engo eteban. Bañe, ez; eueldi zoragarrix eiban* (Horrelako prestaketak eginda, beldurrez geunden nolako eguraldia egingo ote zuen. Baina, ez; eguraldi zoragarria egin zuen). *Atzo kontzierture jun giñan. Zoragarrix ixantzan* (Atzo kantaldira joan ginen. Sekulakoa izan zen).

ZORAMENA

1.- Zoramena (“locura”, “confusión”). *Atzo, batea etorrizin bafor guztik antxobaz kargata. Atrakateko lekoi-pe. Ango karu, otzari, jenti, arrañe, ang enpatxu. Zoramena ixantzan* (Atzo, txalupa guztiak batera etorri ziren antxoaz leporaino beteta. Atrakatzeko lekuri ez zegoen. Hango gurdia, otarra, jendea, arraina, ikaragarritzko nahaste-borrastea. Hura zoramena!).

2.- Zoramendixe. Zoramendua, zoramena (“enloquecimiento”). *Atzoku zoramendixe ixantzan. Etxin kabia-be ez giñan etten. Nausixak geuazen ix egei, te gañea inguruko ume guztik etorrizin.* (Atzokoa zoramendua izan zen. Etxean ez ginen kabitzen. Nagusiak geunden hoge inguru, eta gainera inguruko ume guztiak etorri ziren).

ZORATU

1.- Zoratu, erotu (“enloquecer”, “volverse loco/a”). Zoro bihurtu, zentzua galdu. *Biximoro txarra emotzan semik eta atzanin zoratu eĩñtzan* (Semeak bizimodu txarra eman zion eta azkenean zoratu egin zen). *Amen jarraitzemot zoratu engona ta banu lelengotik* (Hemen jarraitzen badut zoratu egingo naiz, eta banoa lehenbailehen).

2.- Zoratu eraiñ. Beste nor bait erotzea lortu. *Osasunez-be makal nabill, bañe onettek semionek zoratu eraingozta* (Osasunez ere makal nabil, baina, seme honek erotuko nau).

3.- Zoratzen. Pozez eta atseginez liluraturik. Guk gehienetan, aurretik “*pozak*” ezartzen diogu: *poza(k) zoratzen. Biarra toparabela-ta, pozak zoratzen euan* (Lanpostua lortu duela eta, pozez zoratzen zegoen) *Olako suerti eukitti, pozak zoratzen eotekure* (Horrelako suertea izatea, pozez zoratzen egotekoa da).

4.- *Zoratzeko klásin*. Erotzeko zorian (“a punto de enloquecer”). *Alabiaz eziban karreraik ata*. *Zoratzeko klasin euan*. *Eskerrak eskapaban andik, bestelaik zoratuko zan* (Alaba ezin zuen menderatu. Erotzeko zorian zegoen. Eskerrak handik alde egin zuen, bestela erotuko zen).

5.- “*Zoratu eiñ*” gehi pertsonari dagokion aditz laguntzailea NOR-NORI forman: *zoratu eiñgako*, *zoratu eiñgazta*, *zoratu eiñgazku...* Oso gaizki iruditzen den zerbait ikustea nahiz entzutea, horrek sortzen duen erreakzioa barne: eroaren pare jartzea. *Alabi goxeko lauretan, alkondari apurtute, erdi eranda sartu zan etxea*. *Alabi olako ordutan olaik etxea juti attai zoratu eiñgakon*. (Alaba goizeko lauretan, alkandora puskatuta, erdi edanda sartu zen etxera. Alaba ordu horietan, horrela etxeratzen ikustean aita eroaren pare jarri zen).

ZOR IXÁN

Zor izan (“deber”),. Aditz laguntzailea, beti NOR-NORI-NOK forman: *zor doztazu*, *zor dotzut*, *zor dozku*, *zor netzan...* (*zor didazu*, *zor dizut*, *zor digu*, *zor nion...*). *On eziñddotzut diroik emon; eztakat ba-pe*. *Gañea anaxiai-be dirurotzat zor* (Orain ezin dizut dirurik eman; sosik gabe nago. Gainera anaiari ere dirua zor diot). *Ontzungun ekarri zendun atunan diru dotzut zor* (Aurrekoan ekarri zenuen hegaluzearen dirua dizut zor). *Bazkaxana zematotzut zor?* (Bazkariarena zenbat dizut zor?).

Sarrienik, zor, dirua izaten zen. Baina ez beti. Gizonezkoen artean arraina ere izan zitekeen. *Ondioik nik zuri atunerotzut zor* (Oraindik nik zuri hegaluzea zor dizut). Etxekoandreen artean sukaldean egunero behar izaten diren jeneroa ere bai: arrautzaren bat, tipula, gatz, patatak, sakarinak... *Lengeun baten Frantziskitai arrautzi kendu netzan, da ondioik zor dotzat* (Aurreko batean Frantziskitari arrautza eskatu nion eta oraindik ez diot itzuli, beraz, zor diot). Mutikoen artean, zer izaten zen zor?: txakur handia (*txoandixe*), kanika (*kaniki*), kromoren bat (*kromu*). *Ontzungun laga netzun kaniki eztoztazu emon ondiokan*. *Zor doztazu* (Aurreko batean utzi nizun kanika oraindik ez didazu itzuli. Zor didazu).

ZOROALDIXE

Eroaldia (“arrebato de locura”). *Ordun egunin zoroaldixe eukiban da ezekixen ze etteban-be* (Egun hartan eroaldia izan zuen, eta ez zekien zer egiten zuen ere). *Batez-be zoruk eukitten dabe zoroaldixe, bañe, zoroaldixe erozeñek euki leike* (Batez ere eroek izaten dute eroaldia, baina, beste edonork izan dezake eroaldiren bat).

Maiz “*zoroaldixak emon*” erabiltzen dugu (eroaldiak jo: “dar la venada”). *Zoroaldixak emotzan da parin atrapateban guzti apurtzen asi zan* (Eroaldiak jo zuen eta parean harrapatzen zuen guztia txikitzen hasi zen).

ZORÓ-ÁXI

Zoro-haizea (“vena de hacer locuras”). Normalean egiten ez direnak, garai desagokian, leku desagokian edo ez dagokion testuinguruan, egiten hastea. *Zoro-axik emotzan, da goxeko iruretan etxe guztiko kristalak garbitzen asi zan* (Zoro-haizeak emanda, goizeko hiruretan etxeko kristal guztiak garbitzen hasi zen). *Sapatun parrandan gebizela, zoro-axik emozkun, de lau laun bakotxa taxi bana artute jun giñan Mutrikure jaxeta* (Larunbatean errondan genbiltzala zoro-haizeak eman eta lau lagun, taxi bana hartuta Mutrikura joan ginen festetara). *Amazortzi urte eukazela Agurtzane, zoro-axik emotzan da, moja sartu zan* (Hemezortzi urte zituela, Agurtzane, zoro-haizeak eman, eta moja sartu zen).

Dena den zoro-haizea (*zoro-axi*) gazteen ezaugarria da, batez ere nerabeena. Adin horretakoek kendu gabeko zoro-haizea izaten dute, etengabekoa. Noski, adin horretatik pasatako guztiok izan dugu, gehiago edo gutxiago, adin horretako zoro-haizea. *Zoro-axi batez-be gaztik eukitten dabe* (Zoro-haizea, batez ere, gazteek izaten dute).

ZORÓÉTXI

Eroetxea (“manicomio”). *Baten bat zoratzezanin, zoroetxea* (Nor bait erotzen zenean eroetxera eramaten zuten). *Zoezeiñ zoroetxea erutebenin, jeneralin kittu ixatezan*. *Zorotasune pasaakola-*

ta a nekez ekarrikoben etxea (Nor bait eroetxera eramaten zutenean, gehienetan ez itzultzeko izaten zen. Erotasuna pasa zaiola-eta, hura nekez eramango zuten etxera). Berba honek hedadura handia izan arren, *manikomixu* ere maiz erabiltzen zen. *Bermioko manikomixure jundi osaba bixittatea* (Bermeoko eroetxera joan dira osabari bisita egitera). Dena den gauza berari, gaur egun, beste era dotoreago batera deitzen zaio: erietxe psikiatrikoa. Garai hartan guretzat eroetxe bakarra Bermeokoa zen. Ikus *Bermio*.

ZOROKEXI

1.- Erokeria (“locura”). *Eiñddaben zorokexi etteko buru galdute derrigor eonbizan* (Egin duen erokeria egiteko nahitaez izan behar zuen burua galduta).
2.- *Zorokexak*. Umekeriak, erokeriak (“insensateces”). *Zorakexak* ere esaten da. Gehienetan berba hau pluralean erabiltzen da. *Zorokexak etten asiri, tte atzanin miñe arturabe* (Umekeriak egiten hasi dira eta azkenean min hartu dute). *Betiabill ori mutilloi zorokexak etten* (Mutil hori beti umekeriak egiten ari da).

ZOROTASUNE

Erotasuna (“locura”). *Zorotasune allagakon da Bermioa erun birrixaben. Buru total galduban* (Erotasuna etorri zitzaion eta Bermeora eraman behar izan zuten. Burua galdu zuen erabat). Helduek formalki eta errespetuz hitz egiterakoan, *zoratu* berbaren orde, *zorotasune* aipatzen zuten; batez ere beraiekin senidetasuna zuen norbaitez ari zirenean. *Attittak atzanin buru galduban; zorotasune alla gakon* (Aitonak azkenean burua galdu zuen; erotasuna etorri zitzaion).

ZORÓ-USAÑE

Zoro-usaina, zorakeriak edo inuzentekeriak egiten aritzeko joera. *Ontxe-be or dabill ori iñuzentekexak etten. Emoteotzaten matalazurrekuaz neuk kendukotzaz orrei zoro-usañak* (Orain ere hor ari da hori inuzentekeriak egiten. Ematen diodan zaplaztekoaz nik kenduko dizkiot horri zoro-usainak).

ZORPAATZALLE ONA

Zor ordaintzaile fina, zorrak ahalik eta azkarren kitatzen dituen, zorrak ordaindu gabe inoiz uzten ez dituen (“el/la deudor/a que liquida debidamente sus deudas”). *Sasoi baten alderdi guztittatik euazen zorrak, eta zorpaatzalle ona ixati zan printzipala* (Garai batean alderdi guztietatik zeuden zorrak, eta zor ordaintzaile fina izatea oso garrantzizkoa zen). Horretan finak zirenak, dirua jaso bezain pronto joaten ziren zorrak ordaintzera, nahiz eta biharamunetik berriro zorretan hasi behar. Beste batzuek berriz, den dena kitatu gabe utziko zuten.

ZÓRPIN

Zorpean, zorrez itota (“endeudado/a”). *Momentu baten zorrak euki zeinkez; bañe, aetteik zorrak paga ta kittu. Zorpin bixittire txarra; beti zorretan* (Momentu batean zorrak eduki ditzakezu; baina, zor haiek ordaindu eta kito. Zorpean bizitzea da txarra; beti zorretan).

ZÓRRA

Zorra (“deuda”). *Zorra-be gaxotasunak-eta moure, norberak eukitti baño beste batek eukitti oba* (Zorra ere gaixotasunak-eta bezala, norberak edukitzea baino hobe beste batek izatea). *Batzuei ”zorra” berrik billurre emoteotzen* (Batzuei zorra hitzak beldurra ematen zien). *Zorripaik bixitti zan inportanti* (Zorrik gabe bizitzea zen helburua). Zorra bakarra zenean gaitzerdi. Ordea, gehienetan zor bakarraren orde, zorrak, bat baino gehiago, izaten ziren, beraz, pluralean (*zorrak*) erabiltzen zen maizago. *Zorrak* berbari lotutako aditz ohikoenak: *eiñ, euki, paga, kittutu, parkatu, aztu.... Zorrak etti erreza ixaten da; paati*

ixaten da gatxaua (Zorrak egitea erraza izaten da; ordaintzea izaten da zailagoa). *Iñoi ezgako gustaten zorrak eukitti* (Inori ez zaio gustatzen zorrak izatea).

Sorra eta zorra berben esanahiak nahastuz, eibartar batek (Antonio Narbaiza) honela zioen: “*Zorrari (sorrari) orixua*” (Zorrari, sorrari, olioia). Eibarren, Ondarroan bezala “s” eta “z”ren ahoskerak ez dira beste leku batzuetan bezain ongi bereizten. Noski, hitz joko hori, zorra ordaindu behar duenaren aldetik dago egina, hots, ordaindu beharreko zorra, lehenbailehen “ahaztu” (*orixua*: olioia) eta kito. Hartzeko dagoenak, berriz, “zorrari” inoiz ez lioke oliorik egingo.

ZORRETAN

Zorretan (“en deuda”). *Zorretan eoti baño artzeko eukitti oba* (Zorretan egotea baino hartzeko edukitzea hobe).

Garai batean unerren batean zorretan egon ez zenik ez zen ia izango. Eten gabe zorretan bizitzea zen okerragoa; zorra zorraren gainean, zorretatik irten ezinik. *Urte askotan zorretan bixi ixantzin areik* (Urte luzeetan zorretan bizi izan ziren haiek).

Antzina, zorretan adierazteko *koskan* esaten zen. Ikus *koskan*.

ZORRIBIZTU

Aberats berria (“nuevo/a rico/a”). Derrepente aberats bihurturik, sekula santan pobre izan ez balitz bezala bizi denari deitzen zaio horrela.

ZORRIXE

Zorria (“piojo”). *Zorrixe, atrapatakun, atzozkol biren tartin illtteben* (Zorria harrapatutakoan, bi azkazalen artean hiltzen zuten).

Zorriak gure buruetan bizi ziren, baina, ez bakarka, taldean baizik. Bat baino gehiago eduki arren, harrapatu eta hil banaka egiten ziren. Guk azkura baizik ez genuen nabaritzen. Amak horretan sumatzen gintuenean, orrazi estua eskuan, gure buruetara jotzen zuen zuzen. Amak ikusi, harrapatu eta hiltzen zituen banan-banan.

Buru guztiak zeuden zorritz beteta. Hala ere uda garaian gutxitzen ziren zorriak. Izan ere uda osoan uretan sartuta ematen genuen. Gu ez ginen itotzen, baina, badirudi gure buruetan bizi ziren zorriak ito egiten zirela. *Musaran ibiltten giñanin, zorrixak arnasaik artubaik auantateko baño musara luzia engoendun, de areik itto, ta gu itto-bez* (Murgil egin eta ur azpian ibiltzen ginenean, zorriek arnasarik hartu gabe irauteko baino denbora luzeagoa emango genuen, eta aiek ito, gu berriz bizirik).

ZORRIZTU

1.- Zorritsua (“piojoso/a”). Zorriak izaten duen pertsona nahiz animalia. *Arei zorritztu esaten geuntzan zorri asko eukitten zittulako* (Hari zorritsua esaten genion zorri ugari izaten zituelako).

2.- “Zorritsua”. Izaeraz pertsona nazkante eta higuingarria (“repugnante”, “asqueroso/a”). Beti mesprezuz erabili izan da. *Ori zorritzto mararikatuoi eztot gexa beixen aurrin ikusi nai* (Zorritsu madarikatu hori ez dut gehiago begien aurrean ikusi nahi). *Zea baño mutill jatorraua laga, ta aetteaz zorritztuaz ezkondu zan atzanin* (Halako mutil jatorra utzi, eta zorritsu harekin ezkondu zen azkenean).

ZORROTZA

1.- Zorrotza (“afilado/a”). *Zeozetako kutxillu artzen gendunin zorrotza eoti nai ixaten gendun* (Zerbaitetarako aiztoa hartzen genuenean zorrotza egon zedin nahi izaten genuen). *Lena arrantzalik beti ibilltteben kutxillu patrikaran, eta beti zorrotza* (Garai batean arrantzaleek beti erabiltzen zuten aiztoa patrikan, eta beti zorrotza).

Sarrien erabiltzen eta inguruan ikusten genuena aiztoa izaten zen, baina aizkora eta guraizeak era noizetik noizera behar izaten genituen. Horiek ere ia beti izaten zuten zorrotzu beharra.

Egurrak pikateko axkori artzen gendun, bañe zorrotza ezan bein-be eoten (Egurrak txikitzeko aizkora hartzen genuen, baina, ez zen inoiz zorrotza egoten).

2.- Zorrotza izaeraz (“exigente”). *A gixona beran buruaz zorrotza zan da seme-alabekin-be bai* (Gizon hura bere buruarekin zorrotza zen, eta bai seme-alabekin ere).

ZORROZTU

Zorroztu (“afilar”). *Etxeko kutxilluk attak zorrozten zittuzen, beste iño-pez. Da attak zorrozutako kutxillu amak artzebanin, segixan ebaxi* (Etxeko aiztoak aitak zorrozten zituen. Eta aitak zorrozutako aiztoa amak hartzen zuenean, berehala ebakia).

Zorroztu *afiladórík* (zorroztaileek) egiten zuten ongi. Ordea, hari ere ordaindu egin behar izaten zitzaion, beraz, hark soinua jo eta euria erakarri arren, guk ez genion zorroztera aiztorik eramaten. *Afiladorik ondo zorrozten zittuzen kutxilluk, bañe, gureik ez* (Zorroztaileak ondo zorrozten zituen aiztoak, gurerik ez, ordea).

Behar zenean arkatza (*lapitze*) ere zorrozten genuen; guk gehienetan aiztoaz, eta zeukatenek zorrozkaileaz. *Lapitze ondo zorrozute nai ixaten gendun* (Arkatza ongi zorroztua nahi izaten genuen).

ZORÚ

1.- Eroa, zoroa (“loco/a”). *Olako gauza bat etteko zoru ixan bir. Zoru eztanak ezileike olakoik eiñ* (Horrelako gauza bat burutzeko eroa izan behar. Zoroa ez denak ezin dezake horrelakorik egin).

Berba honi izenondoak ezartzen dizkiogu maiz: *zoro naturala, zoro garbixe, zoro gaiztu, zoro konpletu...* Ordea horrelakoak ez dira eroagatik esaten, jokabide arraroak izanik erokeriak egiten dituenagatik baizik. *Ikusteo zu zelakuk etteottuzen? Zoro naturalara ori* (Ikusten al duzu nolakoak egiten dituen? Hori ez dago burutik sano).

2.- *Zorú peá*. Gogaitu (“dar la tabarra”). *Antxe eskaparatin ikusirau pelota txiki bat. Arratsalde guztin zoru peazta, axe peloti nai dabela-ta.* (Erakusleihen hartan ikusi du pilota txiki bat. Arratsalde osoan, pilota hura nahi zuela eskatuz gogaitu egin nau). *Arratsaldin ze eskale ibillire. Zoru peazte ta ixetan eztozte laga* (Arratsaldean eskale pila ibili da ate joka. Gogaitu egin naute, eta ez didate ezer egiten utzi).

ZOTALA

Intsektizida edo desinfektagarria. “Real Academia Española”ren hiztegiak honela dakar: “Zotal (De la marca comercial *zotal*). Desinfectante o insecticida que se usa generalmente en establos o para el ganado”. *On eztaitt zetako ibilltten daben. Ordun, baserrixetako kortetan-be botako zan zotala, bañe, etxitan-be bai, etxin barrun ebizen mamarruk iltteko* (Orain ez dakit zertarako erabiltzen duten. Garai batean, baserrietako ukuiluetan ere botako zuten, baina, etxeetan ere botatzen zen zotala, etxe barruan bizi ziren zomorroak hil zitezen). *Parin euazen mamarro guztik nai ixatezin ill; orretteattik zotal asko botatezan. Ixe geu-be ill!* (Inguruan zebiltzan zomorro guztiak hil nahi izaten ziren; horregatik zotal ugari botatzen zen. Geu ez ginen hiltzen, baina, ia-ia!).

Beste zenbait produktuekin (*txinbo, banba, porlana*) gertatu zen bezala, garai hartako marka bakarraren izenak tinko iraun eta produktuari berari horrela deitzen jarraitu zitzaion nahiz eta beste marka batzuk azaldu. *Zotala ixan ezpalitt akabo gure ixati* (Zotala izan ez balitz zomorroek jango gintuzten).

ZOTIÑE

1.- Kika, zotina (“hipo”). *Batzuk esateben zotiñe sustuaz jutezala. Jun eztaitt, bañe, batzutan susto andixe artutakun etorri bai ettezan zotiñe* (Batzuek esaten zuten sustoaz kentzen zela zotina. Kendu ez dakit horrela egiten den, baina, batzuetan susto handia hartuta etorri egiten zen zotina). *Zotiñe etorri errez ettezan, da jun nekez* (Zotina erraz etortzen zen, eta nekez joan).

2.- Astinaldia, mugimendu bortitza (“movimiento brusco”). *Atte ill gakola esatemotzazu-be orrei eztotzazu zotiñ andirik eraiño* (Aita hil zaiola esaten badiozu ere, horri ez diozu astinaldi bortitzik eragingo). *Neure diro guztik ona maire atako baneukez onei maxonei eraingo netzake nik zotiñe* (Nire diru guztiak mahai honetara aterako banitu, eragingo nioke mahaiari zirkin).

3.- *Zotinke*. Zotinka, zotin eginez (“hipando”). *Gure umi, gaur gox guztin ibillire zotiñke* (Gure umea gaur goiz osoan aritu da zotinka).

Umeek negar egiten zuten zotinka: *zotiñke nearrez*. *Gure mutille, goxin esnaturanin, eskola eztabela nai-tte, zotiñke nearrez asiazta* (Gure mutila, goizean esnatu denean, eskolara ez duela joan nahi-eta, negarrez zotinka hasi zait).

ZÓTZA

Txikitako nire oroimena da, berba hau beti *kanela* hitzari lotuta entzuten genuela; eta ia beti amari: *kanela zotza*. Noizbehinka, astia zuenean, eta esnea soberan, amak postre bereziren bat, arroz esnea edo natila, egiteko, besteak beste *kanela zotza* erabiltzen zuen. Gabonetan sagar saltsa egiteko ere bai. Orduan nik ez nekien kanela zer zen, eta hauts eran zegoenik ere ez, beti *kanela zotza* entzuten baikenuen. Testuinguru horretatik aparte berba hau (*zotza*) ez genuen inoiz entzuten. *Goiko Torretik ekarriztaxu kanela zotza*. *Amak paakotzala (Goiko Torre dendatik ekar iezadazu kanela zotza*. Amak ordainduko diola).

Geroago ohartu ginen, nagusiek *palillu* (palillo) esan ordez *zotza* ere esaten zutela. *Krixariai eskatutzaxuz zotzak* (Zerbitzariari eska iezazkiozu zotzak). *Ekatzu zotz bat ziarro-puruntzako* (Emadazu zotz bat puruari sartzeko).

ZOZÚ

Zozoa (“mirlo”). *Zozu te bidearru, txoixen ixenak, entzun etten genduzen*. *Bidearru ezgenkixen zelaku zan, bañe zozu bai: baltza* (Zozoa eta birigarroa, txorien izenak entzuten genituen. Birigarroa ez genekien nolakoa zen, baina, zozoa bai: beltza).

ZU

Zu (“tu”). *Zu ezatoz guaz* (Zu ez zara gurekin etorriko). *Zu ezattuuau nai ixetako* (Zu ez zaitugu ezertarako nahi).

Plurala berriaz, *zueik* (zuek) *Eurak allaten dizeneako zueik antxe eon zaiñ* (Haiek heltzen direnerako zuek hantxe egon zain).

Txomin Agirre ondarrutar idazle famatuak *Kresala* nobelaren hitzaurrean esaten digu hitanoa aspaldi galdu zela Ondarroan. “*Danok dakigu iru eratako izketea egiten deutsalagula euskaldunok alkarri: i-gaz esaten dana lelengoa, zu-gaz esaten dana bigarrena ta irugarrena berori-gazkoa. Lelengoaren zalea naz, zarrena dalako, ta opa dot bere bizitza luzea; baña antziña il zan Arranondon da orregaitik ezta emen agertuko izketa zar ori*”. Beraz, tamalez, guk ez genuen ezagutu Ondarroan hitanoa. Pentsatzen hasita, ziur nago bizitasun aparta emango ziola gure berbetari.

Horrela bada, maila guztietan zuka egin izan dugu berba. Baina, “*berorika*” errespetu berezia merezi zutenekin: adin handiko pertsona, guraso, aiton-amona, abade, mediku eta abarrekin.

ZUBEROA

Ez genuen ezagutzen ez Zuberoa, ez pastoralik, ezta Barkoxeko Etxahun ere. Eskolan ez ziguten horrelakorik ezer irakasten. Inork ez zigun horretaz ezer esan baina entzuna genuen Zuberoa. *Agur Zuberoa* abestia entzun eta kantatu egiten genuen (etxean), eta bagenekien abesti hori ez zela frankisten eta orduko “erregimenaren” aldekoen gustukoa. Zergatik ote? Bilbo aldetik-eta, gure herrira etortzen ziren *eskurtsionistek* txistuz doinu hori jotzen hasten baziren, herriko aguazilek, urduri baino urduriago jarrita, isiltzeko agintzen zieten berehala. Istilu bat baino gehiago ikusi izan genituen: Aguazilak isiltzeko esan eta txistulariak, doinu hura ez zegoela debekatuta. Zuberoatik jendeak alde egin zuen; migrazio handia izan zen. Zuberoa osoan

hamabost mila biztanle baizik ez dira bizi. Orduan, batez ere Parisa alde egin zuten zuberotarren herrimina kantatzen du abestiak.

Guk pentsatzen genuen abesti horrek bazuela frankistei mina egiten zien zerbait. Eta beste zenbaitetan egiten genuen bezala (latinezko abestiekin, nahiz gaztelaniazkoekin), ulertzen ez genuen hitzen ordeztu guretzat ulergarria zenaz ordezkatu eta kito. Abestiak honela dio: “*Sorlekua utzirik gazte nintzelarik, Parisera joan nintzen kuraiez beterik...*”. “*Kuraiez beterik*” ulertzen ez genuenez, horren ordeztu “*gudariz beterik*” esan eta aurrera; eta azken honek guretzat bazuen zentzurik. Gainera, gure ustez, debekuaren gakoak hortxe behar zuen egon. Norbaitek azaldu izan baligu “kuraia”, adorea, kemena (guretzat *koaxi*) zela, abesti hori kantatzerakoan nabaritzen genuen emozioa bertan behera eroriko zitzaigun.

Arestik bere poesia batean, berba honekin hitz jokoa eginez honela zioen: *Zu beroa (Zuberoa) ta ni hotza.*

ZUBIXE

Zubia (“puente”). *Errixun bestekaldea pasateko, batelin ero zubittik* (Errekaren beste aldera igarotzeko, batelean edo zubitik). *Plaiko zubittik pasateko paga enbirrixatezan* (Hondartzako zubitik igarotzeko ordaindu egin behar izaten zen).

Gure garaian Ondarroan, lau zubi zeuden: *Zaldupeko zubixe, Zubi Barrixe, Zubi Zarra ta plaiko zubixe* (Zaldupeko zubia, Zubi Berria, Zubi Zaharra eta hondartzako zubia).

Zaldupeko zubixe. Zaldupeko zubia. Ondarroako futbol-zelaiari *Zaldupe* zeritzon. Futbol denboraldia hasten zenean, igandeetan, hamabostetik behin, futbol partida izaten zen; hara inguratzen ginen eta handik edo hemendik gehienetan sartu ere bai. Futbolzelaira sartzeko igarotzen ginen zubi hartatik. Izan ere zubiaren alde batean zegoen sarrera. Horretaz aparte, astegunean eskolara joan gabe piper (*kiesik*) egindakoan futbol-zelaira jotzen genuen, eta orduan ere zubi horretatik igaro behar. Zergatik futbolzelaira? Herriko beste edozein lekutan norbaitek ikusteko arriskua zegoelako. Han berriz lasai ibiltzen ginen, hara inor ez baitzen hurbiltzen. Beraz zubi hartatik, *kiesik* (piper) gehien egiten zutenak igarotzen ziren sarrien. *Zaldupeko zubixe egurrezku zan, da fuelea juten giñan guztiok andixeik pasa birrixaten gendun; andik pasatezan jente guztin pixu ondo auantateban* (Zaldupeko zubia zurezkoa zen, eta futbol partidak ikustera joaten ginen guztiok handik igaro behar izaten genuen; bertatik igarotzen zen jende guztiaren pisuari ongi eusten zion).

Zubi Zarra. Zubi Zaharra. Elizarekin batea Ondarroaren ezaugarriarik esanguratsuen. Aurretik zurezkoa omen zen. 1937an, nazionalek herrira sartu aurretik, errepublikarrek bota egin zuten. 1953ko urrian uholdeak bota eta 1961ean berria eraiki: *Zubi Zar* berria. Etxetik bertatik, eta etxetik irten orduko beti genuen begien aurrean; ordea handik ez ginen oso sarri igarotzen: *astilleure txiritta eta erreka erropak ekartea juteko* (ontziolara txiriletara eta herriko garbitegira amak garbitutako arropak ekartzera joateko). Betebehar horiek burutzeko zubi horretatik igaro behar izaten genuen, ordea, betebehar horiek “txandaka” egiten genituenez, bakoitzari ez zitzaion maiz tokatzen.

Zubi zarretik pasateko premiñi geunkanin alde bateko eta besteko eskillarak nekez egenduzen pasaten. Bañe gexenetan, erdi-erdixan geatu eta ureta beatzen gendun: mari goxan euanin altura txikixaua ikustezan, da beian euanin andixaua. Urroskola-pe andixeik ikusten genduzen ondo azal-azalin.

(Zubi Zaharretik igaro behar genuenean, alde bateko eta besteko harmailak amen batean igarotzen genituen. Baina, gehienetan zubiaren erdi-erdian geratu eta uretara begiratzen genuen: marea goian zegoenean altuera txikiagoa nabaritzen genuen, eta behean zegoenean handiagoa. Korrokoiak ere handik ikusten genituen ongi ur azal-azalean).

Zubi Barrixe. Zubi Berria. Mutrikura eta Debara joateko errepidea zubi horretatik igarotzen zen. 1851n egina, 1909an alde bietatik zabalera handiagoa eman zitzaion. 1936ko gerran apurtuta geratu zen, baina, laster berriro zuten. Kontserba fabrikara joateko beti zubi honetatik ibiltzen ginen, “gure” fabrika (*Mai Tobaneku*) zubi honen ertz baten beheko aldean baitzegoen. Beraz, udaberrian, antxoa sasoian, sarri igarotzen ginen bertatik; fabrikako erosleak antxoa hartzen

zuenean. Zubi Zaharra erori eta berriro eraiki bitartean, erreka bestaldera joateko Zubi Berritik. *Zubi Zarra jausitte eontzan bittartin, astilleure txiritta juteko-be Zubi Barrittik buelti emonda jutun giñan* (Zubi Zaharra erorita egon zen bitartean, ontziolara txirbiletara joateko ere Zubi Berritik, buelta osoa emanez joaten ginen).

Plaiko zubixe. Hondartzako zubia. Herritik hondartzara joateko 1927ko maiatzaren 1ean jarri zen burdinazko zubia. Lehenago Bilbon egona omen zen. Zubi honetatik igarotzeko ordaindu egin behar izaten zen. Ikus, *plaxe*, 4.

Oraindik oraintsu, 1994an Calatrava arkitektoak zubi berri bat egin zuen. “Egin zuen” esateko modu bat da. Gaztetan latina ikasten aritzen ginenean agertzen zen esaldiaz gogoratu naiz: “*Cesar fecit pontem*” Esaldi hau hitzez hitz itzultzen badugu honela euskaratuko genuke: “Zesarrek zubia egin zuen”. Hori esaten du, baina, beste zerbait esan nahi du, hots, Zesarrek zubia egiteko agindu zuela. Zubia egiten aritu ziren langileak beste batzuk izango ziren eta ez bera Cesar. Ondarroako zubi berri hori ere Calatravak egin ote zuen ba? Nola egin aginduko zuen, baina, egin-egin...!! Uda eta negu han lanean jardun zuten langileek hitz egingo balute!

ZULATU

Zulatu (“agujerear”). *Guk erropak zulatzen genduzen, prakak ero alkondari, amantzako biarra ixatezan, barrixak erosteko diroik ezeualako* (Guk arropak zulatzen genituenean, galtzak nahiz alkandora, amak lana izaten zuen, berriak erosteko dirurik ez baitzuen izaten).

Alkandora, galtzak edo jertsea zulatuko genuen, baina maizenik zulatzen genituenak, oinetakoak eta galtzerdiak. Oinetakoak muturretik; galtzerdiak, berriz, muturretik eta orpotik. *Kaltzerdixak beti geunkazen zulatute. Ixan-be, apurtzeko zortzi giñan, da konpontzeko bakarra: ama* (Galtzerdiak beti zulatuta izaten genituen. Izan ere, zulatzeko zortzi ginen, eta konpontzeko, berriz, bakarra: ama).

ZULÓ PATATI

Arropetako zuloa (“agujero de la ropa”). *Kaltzerdixin zulo patatiakazu* (Galtzerdian zuloa duzu). *Arek neskik jertsin, ukandun, eukan zulo patati* (Neska hark jertsean, ukalondoan, zeukan zuloa). *Prakan ederraakazu zulo patati. Amak eztotzu ixte engo* (Galtzetan zuloa duzu. A zelakoak emango dizkizun amak!).

Galtzerdiak orpoan zuen zuloa erraz erremediatzen genuen: muturretik beheraka tira egin eta zuloa azpian ezkutatu. Jertseak ukalondoan zuloa zuenean, etxetik irteten ginen jakinaren gainean, eta amaren aholkua gogoan hartuta: *Jertsa zulatuteakazu te jakaik ez erantzi inon ixetako* (Jakarik ez erantzi inon ezertarako, jertseko ukalondoan zuloa baituzu). Nahiz eta beroak erretzen egon, jertsean generaman zulorik ezin zen inon erakutsi. *Jertseko zulo patati eun guztin ezkutun eukitte gero, etxea allateko desiaten eoten giñan danak erazteko* (Jertseko zuloa egun osoan ezkutuan eduki ondoren, etxeratzeko desiatzen egoten ginen arropa guztiak soinetik kentzeko).

ZULÚ

1.- Zuloa (“agujero”). *Kontuz ibilli, eskillaretan zulurata* (Kontuz ibili, eskaileretan zuloa dago eta). *Boreetako ate guztik eukitteben zulu katuk pasateko* (Sotoetako ate guztiek izaten zuten katuentzako zuloa). *Popan zuloik ez bageunke, jan biarri-pe.* (Ipurdian zulorik ez bagenu, jan beharrik ez).

Okerrena izaten zen, harriren batek jota buruan zuloa egiten genuenean. Zauria izaten zen, baina guk berba hau erabiliz egoera dramatizatu egiten genuen: *burun zulu. Arrixak botaten sarri ibilltten giñan; gerran-be bai, beste kale batzutakun kontra arrixak botaten. Orretteattik, etzan millagro ixaten arrixaz burun zulu etti* (Harriak jaurtitzen maiz jarduten genuen; batzuetan kale desberdinetako koadrilak elkarri harrika ere bai, gerran. Horregatik, harriaz buruan zauria egitea ez zen harritzekoa izaten).

2.- *Zulú eiñ*. Zorrak egin (“hacer deudas”). *Asieran negoziXu ondo jungakuen, bañe on atzanea zulo andixe eiben* (Hasieran negozioa ongi joan zitzaien, baina, orain, azken aldera, zor handiak egin zituzten).

ZUMAXA

Zumaia. Getaria eta Deba artean dagoen Gipuzkoako kostako herria. *Eueldi txarra ekarren da aberixiaz Zumaxan sartu giñan* (Eguraldi txarra zekarren eta txalupan matxura genuenez Zumaian sartu ginen).

Gipuzkoako kostako herri hau maiz entzuten zen ondarrutar arrantzaleen ahotan. Alde batetik, garai hartan Zumaian baxurako txalupa dezente zeuden, eta arrantzatik jende ugari bizi zen bertan. Bestalde, Zumaian, txalupen motorrak egiten zituzten, eta txalupak hornitu ere bai. Horregatik, motorean matxura zela nahiz txalupa berria hornitzea zela, Zumaia sarri jo behar izaten zuten. *Erreparaziñoi etten dakau bafora Zumaxan da araxeguz ontxe* (Konponketa egiten daukagu txalupa Zumaian, eta hara goaz orain). *Zigueñal barrixe ipiñtten dakau bafora Zumaxan* (Birabarki berria ipintzen daukagu txalupa Zumaian).

ZURDÍ

1.- Zurda (“cerda”, “crin”). *Antxiñe apaxuk zurdiaz etten zittuela entzuten gendun* (Antzina arrantzarako aparailuak zurdaz egiten zituztela entzuten genuen).

Desadostasuna agertuz, mespretxuzko berbatzat ere sarri entzun izan genuen: *zurdak!*

“Zurdak? Kaballun buztanan ulik. Orreikiñ apaxuk ettezin. Attitte Junbaiste famau zan. Arei Azpettiko andra batek ekarteotzazen. Kaballuk eukezen baserrittarrak, ba kaballuai buztana luzatzen laga ta, ebai etteotzen da aetteik. Batzuk ixatezin motzauak, bestik luzetxauak. Apaxu etteko ipiñi bizenduzen irukuk, laukuk, bostekuk. Bata lodixaua ta bestia meiaua. Biar andi-andixe ixatezan. Baakixu apaxo bat etteko zemat zati bizin, de zemat orapillo? Areidanak neurtu te ebai enbizin. Zurdik emon etteban-ba... Ordun ez euan pitaik. Orreik apaxuok txibittako ixatezin. Puntan korañe eukitteben; da zurdatik eta korañea pita zati bat ipintteotzen: tantzi. Zurdik kolori eukitteban, baltza-ero, ilune bentzat. Da txibixe bixkat ingañateko, korañan ondun, piti, tantzi. Da eskuzurdak trabolin batzezin”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Zurdak? Zaldiaren buztanaren ileak. Horiekin aparailuak egiten ziren. Aitona Junbaiste abila zen horretan. Hari Azpettiko emakume batek ekartzen zizkion zurdak. Zaldiak zituzten baserritarrek, zaldiari buztana hazten utzi eta gero moztu egiten zioten. Batzuk motzagoak izaten ziren eta beste batzuk luzeagoak. Aparailua egiteko hiru, lau edo bost zurda ipini behar izaten ziren batera. Bata lodiagoa eta bestea meheagoa. Lan gogorra izaten zen. Ba al dakizu aparailu bat egiteko zenbat zati behar ziren, eta zenbat korapilo? Haiek guztiak neurtu eta ebaki. Zurdak eman egiten zuen eta... Garai hartan ez zegoen pitarik. Aparailu horiek txibitarako izaten ziren. Muturrean kodaina izaten zuten; eta zurdatik kodainara pita zati bat: *tantzi* deitzen zitzaiona. Zurdak kolorea izaten zuen, beltza-edo, iluna behintzat. Eta txibia apur bat engainatzeko, kodainaren ondoan pita, *tantzi*. Eta esku-zurdak tragolean biltzen ziren).

2.- *Eskú-zúrdak*. Zurdaz eginiko aparailuak (“aparejos de pesca hechos con crin de caballo”). *Piti agertu aurretik, bateleruk, eurak etten zittuen apaxuk zurdiaz. Zurdakiñ eiñddako apaxuak esku-zurdak deitzeotzen* (Pita agertu aurretik batelean arrantzara joaten zirenek zurdaz egiten zituzten aparailuak. Horrela eginiko aparailuei *esku-zurdak* deitzen zieten). Ikus, *zurdi*.

ZÚRI

Zuri (“pálido/a”). *Ni etxin sartu nittanin attitte zuri topa neban, da ondesa eingakon* (Ni etxean sartu nintzenean, aitona zuri aurkitu nuen, eta ondoeza egin zitzaion). *Zurí-zúri jarri tte beangañea jausi zan* (Zuri-zuri jarri, eta lurrera erori zen).

Sarri, ordea, gorputzaren ondoeza ez ezik norbaiten presentziak edo nahi ez dena entzuteak eragiten duen ezin egona ere adierazten du. *Neu sartzen ikusi nittunin zuri-zuri geatu zan; ondo*

ekixen arek ze esangonetzan-da (Ni sartzen ikusi ninduenean zuri-zuri geratu zen. Izan ere bazekien hark ondo asko zer esango nion).

ZURIKETI

Zuriketa (“blanqueo”). *Gaur zuriketiakau etxin. Boni etorrikora etxi zuritzea* (Gaur zuriketa daukagu etxean. “Boni” etorriko zaigu etxea zuritzera). *Zuriketi urtin beiñ-ero, etten zan etxitan* (Zuriketa, urtean behin-edo, egiten zen etxeetan).

Berba honen ordeez, *zuritzi* ere erabiltzen zen. *Bixar etxe zuritziakau* (Bihar etxe zuriketa dugu).

ZURINGU

Zuringoa. Ikus, *arrautza zuringu*.

ZURITTAN

Itsasoa egoten da *zurittan*. Bat batean eguraldiak okerrera egin eta haizea ateratzen duenean, itsas gaineko olatuaren aparra sortzen denean itsaso osoa zuri geratzen da. Orduan esaten dute arrantzaleek *itxosu zurittan*.

“Jun giñan marraxota. Marraxotan gabizela, ni gazti ondioik; eueldi ederra eukiendun. Iru-lau marraxo-be atrapaenduzen. Marraxotan etten gendun beti kanporutz aldari. Itxosun gazela, parata geatu giñan eueldi ederraz. Neu patroï. Geu te besti Ama Antiuku. Ama Antiuku zan Kandido Saune (Sauneku, Arantzamendi). Sartuzkun eueldi txarra; txarra-be txarra. Etorriaztan bat eta esaztan: ·”Domeka, altsa gora. Axiakau zurittan”. Altsa nittan da txalopi euan eskorata; bañe zurittan-e!”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Marrazotara joan ginen. Marrazotan ari ginela, ni oraindik gaztea; eguraldi bikaina izan genuen. Hiruzpalau marrazo ere harrapatu genituen. Marrazotan lekuz aldatzen ginen, baina kanporantz. Itsasoan gaudela, gelditu egin ginen eguraldi ederretan. Ni lemazain. Gu eta beste txalupa bat: *Ama Antiuku. Ama Antiuku* txalupa, Kandido “Sagu”rena zen (*Sauneku, Arantzamendi*). Eguraldi txarra ekarri zuen; baina, ikaragarri txarra. Etorri zitzaidan arrantzale bat eta honela esan zidan: “Domeka, igo gora. Haizea zuritan daukagu”. Igo nintzen eta txalupa alde batera okertuta zegoen; baina, itsasoa zuri zegoen).

ZURITTASUNE

Zuritasuna (“blancura”). *Neun izotz andixe ettebanin etxetik ikusten genduzen zurittasunak zelaxetan* (Neguan izotz gogorra egiten zuenean, etxetik ikusten genituen zuritasunak zelaïetan).

ZURITTU

1.- Zuritu (“blanquear”, “pintar de blanco”). *Etxezuritzalli, Boni, etortzezanin etxe guzti zuritzezan* (Etxe-zuritzalea, “Boni”, etortzen zenean, etxe guztia zuritzen zuen). *Edurra-pe inguru guztik zuritzen zittun* (Elurrak ere inguru guztiak zuritzen zituen). *Iñox panaderon batek, biarrin euala zeozeta kalea urtetebanin, urunaz zurittute eotezan* (Inoiz, okinen bat, lanean ari zela, zerbaitetara kalera irteten zenean, irinez zurituta egoten zen).

2.- Zuritu (“pelar”). *Gure etxin patati zuritzezan gexen. Sagarrak eta mararixak zurittubaik jaten genduzen. Eta zurittu bizan ostontzeko frutaik, naranjaik, mandarinaik eta olakoik gurin ezan sartzen* (Gure etxean patata zuritzen zen erruz. Sagarrak eta udareak zuritu gabe jaten genituen. Eta zuritu behar zen gainontzeko fruta, laranja, mandarinak, eta horrelakoak, gure etxean ez ziren sartzen).

ZURITZALLI

Zuritzalea, igeltseroa (“blanqueador”, “albañil”). *Zuritzallik bapaño gexa euazen, bañe gure amak beti Boniai, Felisa Akulun gixonai, deitzeotzan. Urrien-be axe bixi zan-da, etxe barrun bertan esate bateako* (Zuritzaleak bat baino gehiago zeuden, baina, gure amak, “Boni”ri, Felisa “Akulu”ren senarrari, deitzen zion. Hurbilen ere bera bizi zen-eta, gure auzunean bertan esate

baterako). *Ikusitte etxe-zuritzallik paetak zelan zuritzen zittuezen, ordun gustaten gazkun a ofizixu* (Ikustean igeltseroak nola zuritzen zituen ormak, orduan, behinik behin, gustatzen zitzaigun ogibide hura).

ZURÍ ÚNI

Zuri unea (“mancha blanquecina”, “espacio de color blanco”). *Onettei gonionei zuri unik urtetza barrenin* (Gona honi zuri unea atera zaio barrenean). *Atzo goxin itxosun, Mutriku parin, zuri uni agertu zan* (Atzo goizean, itsasoan, Mutriku aldean, zuri unea agertu zen).

ZURIXE

Zuria (“blanco/a”). *Barruko erropak, kantzontzilluk, interiorrak eta pantaloik, danak ixatezin zurixak. Zurixak, garbittutakun. Segixan galtzeben areik zurittasune* (Barruko arropak, galtzontziloak, kamisetak eta kuleroak, denak izaten ziren zuriak. Zuriak, garbitutakoan. Berehala galtzen zuten haiek zuritasuna).

Inguruan makina bat gauza genituen zuriak zirenak, batzuk berez horrela zirelako, eta besteak usadioz. Horrela bada, bagenuen gauza zuria zerekin konparatu: *paeta baño zurixa* (horma baino zuriago), *edurre baño zurixa* (elurra baino zuriago), *blanko españa baño zurixa* (axuleiu zurien tarteak zuritzeko produktua, “blanco de España”, baino zuriago), *letxeri baño zurixa* (kare-esnea baino zuriago), *merengi baño zurixa* (merengea baino zuriago), *izari baño zurixa* (izara baino zuriago). *Etxea sartu te ikusi nittunin, paeta baño zurixa geatu zan* (Etxera sartu eta ikusi ninduenean, horma zuria baino zuriago geratu zen). *Nobixik erropa zurixe erun dau; edurre baño zurixa* (Emaztegaiak arropa zuria zeraman; elurra baino zuriagoa).

Arrantzaleek, astegunean alkandora urdina, mahoizkoa, erabiltzen zuten, eta bai muki zapia ere. Aldiz igandeetan, *alkondara zurixe* (alkandora zuria), eta bai muki zapia ere (*pañelu-be zurixe*). Izan ere, ongi garbitu eta txukun lixatutako alkandora zuriak ematen zuen dotoreziak eta garbi usainak, ez zuten parerik. *Domeketan, eukanak traji, bestelaik jaki tte prakak, bañe, alkondari edurre baño zurixa* (Igandeetan, zeukanak trajea, bestela jaka eta galtzak, baina, alkandora, elurra baino zuriagoa).

2.- *Xurixe atá*. Egundoko jipoia eman, berealdiko pasada eman (“dar una soberana paliza”). *Areneko attak jakibanin multi paabibala, ettea jun, de semiai zurixe atatzan* (Haien aita jakin zuenean isuna ordaindu behar zuela, etxera joan eta egundoko jipoia eman zion semeari). *Orduko gurasuk, ixeezattik zurixe atateotzen semiai ero alabiai* (Garai bateko gurasoek, gauza hutsa izaten zuten aski, semeari nahiz alabari berealdiko pasada emateko).

3.- *Zurixki*. Zurixka (“blanquecino/a”). *Nobixik erun daben erropi ezan zuri-zurixe; zurixki zan* (Emaztegaiak zeraman arropa ez zen zuri-zuria, zurixka baizik). *Gauza batzuk, zuri-zurixak ezpazin-be, zurixkak ixan bizin* (Zenbait prendak edo arropak, zuri-zuria ez izan arren, zurixka behar zuen izan).

ZURKULU

Zurkulu (“escondrijo”, “rincón”, “recobeco”). *Gure etxebarruk karreju, karkabi, boregi te zurkulu naiku baeukan. Paoka-ta, ibilltteko leku aproposak eukazen* (Gure auzoak, korridore, karkaba, soto eta zurkulu ugari zuen. Ezkutaketan aritzeko txoko aproposak zituen). *Zemat eta zurkulo gexa, naxa ixaten gendun* (Zenbat eta zurkulu gehiago egon, nahiago izaten genuen).

ZURRUMURRU

1.- *Zurumurrua* (“rumor”). *Nik gauza garbirik eztot entzun bañe zurumurru bai. Zeuk ixte entzuzuala?* (Nik gauza garbirik ez dut entzun, baina, zurumurrua bai. Zuk zerbait entzun al duzu?). *Zurumurru entzuteozunin, ez pentsa beti egixe ixangoranik-e* (Zurumurru entzuten duzunean, ez pentsatu beti egia izango denik).

2.- *Zurumurru ibilli*. *Zurumurrua ibili* (“rumorear”, “correr el rumor”). *Atzo gabaz erdi mozkortute ureta jausi zan gixona ill eteran zurumurruabill* (Atzo gauean uretara erori zen gizona hil ote den zurumurrua dabil). *Zurumurru eskasatabiz antxobin arrantzin gañin:*

antxoba gitxi eida itxosun, de aurtengoz bentzat antxobi atrapati galazo engo eidade (Zurumurru eskasak dabilta antxoaren arrantzari buruz: itsasoan antxoa gutxi omen dago, eta aurtengoz behinik behin, antxoa harrapatzea debekatu egingo omen dute).

ZURRUPUTUNE

Zurrukutuna (“sopa hecha con bacalao y pan”). Ondarroan gehienei “zurruptune” entzun izan diet; ordea norbaiti “zurrukutune” ere bai.

Hona gure aitaren (Antonio “Sagasta”) errezeta, berak idatzi zuen moduan:

“Zurruptune zortzi lagunentzat : Libra bat makallau siku eta kilo bi patata. Makallau ezpittu; ur otzetan buelta bat ero bi emon bixkat moteltzeko, eta plater baten laga. Patatak tatotu eta topiñ batea eiñ; ure bota patatak artzen daben baño zati bat goratxua. Zartañan ipiñi orixu te kipula eder bat txiki-txiki eiñdde; eta sutan ipiñi kipuli ondo dora arte (baltzittubaik). Kipuli ondo gorrittutakun topiñea bota, eta au sutan ipiñi. Patatak ixte eiñin dazenin, makallau espittutaku bota. Eitten dan bittartin aproba, gatzin ondo bara ikusteko. Bota ogi zopak eta eiñddakun jan. Aude, pobrin jateku. Bestelako arrañik ezeuanin auxen janbir!” (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Zurrukutuna zortzi lagunentzat: Libra bat bakailao lehor eta bi kilo patata. Bakailaoa xehatu; ur hotzetan pare bat buelta eman apur bat gezatzeko, eta plater batean utzi. Patatak zatitu eta pertza batean jarri. Pertza horretan ura ipini patatek hartzen duten altuera baino zertxobait goraxeago. Zartaginean olio eta tipula eder bat txiki-txiki eginda sutan ipini tipulak kolorea har dezan arte, baina, belztu gabe (erre barik). Tipula ondo gorritzean, pataten pertzera bota, eta hau sutan ipini. Patatak ia eginak daudenean, xehatutako bakailaoa gehitu. Egiten ari den bitartean, noizbehinka probatu, gatz puntua kontrolatzeko. Bota ogi-zopak eta egindakoa jan. Hau pobreen janaria da. Gainontzeko arrainik ez zegoenean hauxe jan behar!).

Toribio Etxebarriak ere badakar berba hau: *zurrukutuna*. “Zurrukutuna: especie de sopa de pescado que preparan los pescadores. *Zurrukutuna jana dogu gaur Ondarruan*”.

Kantabrian berriz, “sorropotún” berba erabiltzen dute guk marmitakotzat duguna aditzera emateko. *Marmittaku* eta *zurruptune* janari arras desberdinak diren arren, *zurruptune* eta “sorropotún” hitzek antzekotasun andia dute, eta erro berekoak diren itxura.

“Antxobata jakixe eruten gendun. Zeozeattik itxosun geatzen bagiñan, ordun zurruptune. Etxetik eruteban bakotzak beri. Nik patata tortilli, amak eiñddako patata tortilli fianbreran; axe berotu te jan. Bañe, geokun pasatezan, atrapa-bez arrañik, ero axe berdi eiñddabelako, ero alaku ero besti, geatu itxosun. Paelpin an eotezin makallau bi ero iru. Ata makallau, ipiñi topiñin ure, auspittu segixan, gatz kendu uretan pasata ta biurtute, ta axe ixatezan zurruptune. Batzutan patatakiñ, dde utsi-pe bai. Egosi tte parrastariaz”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Antxoatara jakia eramaten genuen. Zerbaitengatik itsasoan geratzen baginen, orduan *zurruptune*. Etxetik eramaten zuen bakoitzak berea. Nik patata tortilla, amak eginiko patata tortilla jaki-ontzian; hura berotu eta jan. Baina, gertatzen zen baita ere, arrainik harrapatu ez genuelako, edo haizeak bizi-bizi jo zuelako, edo hura edo beste, itsasoan geratzea. Panelpean han egoten ziren bi edo hiru bakailao. Atera bakailaoa, ipini eltzean ura, bakailaoa birrindu, uretan eragin eta bihurrituz ura kendu, eta hura izaten zen *zurruptune*. Batzuetan patatekin, eta hutsik ere bai. Egosi eta baratxuri frijitua gainetik).

ZÚRRUST EIÑ

Mukiei sudurraren indarrez gora eragin: mukizapirik gabe mukiak desagerrarazteko modua. *Amak ero ixokon batek ezpozkuzen kentzen, guk mokuk surrust eiñdde kentzen genduzen; eta surretatik mangi pasata-be bai. Bestelan zelan kenduko zenduzen ba?* (Amak edo izebaren batek ez ba zizkigun kentzen, guk mukiak sudurraren indarrez gorantz eraginda kentzen genituen; eta besoa sudurretatik pasatuta ere bai. Bestela nola kenduko zenituen bada?).

ZÚRRUT EIÑ

Zurrut egin (“sorber”, “beber”). *Esni ero kafesni zopak eiñbaik artzen gendunin, kollara biarripaik zurrut etten gendun de kittu* (Esnea edo kafesnea ogi-zopak egin gabe hartzen genuenean, koilararen beharrik gabe zurrut egiten genuen eta kito). *Esne-zopak jaten genduzenin, zopak amattute esni geatzen gazkunin, amak, arin amaitzeko esateozkun: “ori zurrut eiñdde segixan amattukozu”* (Esne-zopak jaterakoan, ogi-zopak bukatuta esnea baizik geratzen ez zitzaigunean, amak, azkar bukatze aldera honela esaten zigun: “hori zurrut egin eta berehala bukatuko duzu”).

ZÚZEN

1.- Zuzen (“recto”). *Gu zuzen gixuzen. Alako baten iru bire agertuzin de okerretaku artu gendun* (Gu zuzen gindoazen. Halako batean hiru bide agertu ziren, eta okerrekoa hartu genuen). *Gabaz etxeruzkun, erdi eranda ixuzenak, etteben alegiñe zuzen juteko, bañe igarri etteakuen kargiaz ixuzela* (Gauetz, etxerakoan, erdi mozkortuta zihoazenek ahalegina egiten zuten zuzen joateko, baina, antzematen zitzaien karga zeramatera). *Iñun geatubai zuzen-zuzen jun ixikonea* (Inon geratu gabe zuzen-zuzen joan izebaren etxera).

2.- Zuzen, behar bezala, ongi (“como es debido”, “correctamente”). *Bixar iñor eztozue eukiko launtzeko; ia zeueik bakarrik gauzak zuzen etteozuezen* (Bihar inoren laguntzarik ez duzue izango; ea zuek bakarrik gauzak behar bezala egiten dituzuen).

ZUZENA

Zuzena (“derecho/a”). *Erraxa zuzena etteko ezazku maxuk, bañe beangañi koskatsu euan da oker-okerrak urtezku* (Marra zuzena egiteko agindu digu irakasleak, baina, zorua koskatsua zegoen eta marra oker-okerra atera zaigu). *Mendire junga ezpatak eta fletxak etteko makillata, ta Antiuko bire zarrin makilla zuzen-zuzenak toparouz* (Mendira joan gara ezpatak eta geziak egiteko makilatara, eta Antiguarako bide zaharrean aurkitu ditugu makila zuzen-zuzenak).

ZUZENDU

1.- Zuzendu (“enderezar”). *Ortxe botata euazen burdiña batzuk artu genduzen; bañe okerrak euazen da zuzendu enbiouz* (Hortxe botata zeuden burdina batzuk jaso genituen; baina, okerrak zeuden eta zuzendu egin behar ditugu).

2.- Giza portaera zuzendu. Izan ere orduko guraso, maisu eta apaizen betebeharratariko bat horixe zen hain zuzen, okerrak eta bihurriak ginenok apur bat zuzentzea. *Onek umionek eunero etten dau fetxoixan bat. Au umiau zuzendukorabenik ezta* (Ume honek egunero egiten du bihurrikeriaren bat. Ez dago ume hau zuzenduko duenik).

ZUZENETA

1.- Zuzen (“derecho/a”). *Ori oloi oker dakazu; ipiñixu zuzeneta* (Ohol hori oker daukazu; ipin ezazu zuzen).

2.- Zuzenetaku. Dagokiona, tokatzen dena, behar dena (“el/la que corresponde”). *Semi ultze bille bixaldurot eta okerretakuk ekarritzaz. Biarrenin bixaldurotenin bai, biarrenin zuzenetakuk ekarritzaz* (Semea iltze bila bidali dut eta ez dizkit behar direnak ekarri. Bigarrenez bidali dudanean bai, bigarreanean, behar nituenak ekarri dizkit).

ZUZITTU

Zuzitu, sekulako astinaldia eman, jipoia eman, txikitu (“apalea”). *Aztuakozen arei arratsaldin zertzuk pasazin, de sartu zan trankill-trankill etxea. Amak ikusibanin atetik sartzen, ixetako astirik eztotzan emon; zuzittu eiban* (Hari ahaztu zitzaizkion arratsaldean gertatu zirenak, eta lasai-lasai sartu zen etxera. Amak atetik sartzen ikusi zuenean, ez zion ezertarako astirik eman; zuzitu egin zuen).

Ba diruri berba hau, beste leku batzuetan erabiltzen dela testuinguru desberdinetan. Gure artean, testuinguru jakin batean baizik ez da erabili izan: amak semeari nahiz alabari emandako jipoia. Mehatxu gisara sarri entzuten genuen emakumeen ahotan: *etxea zatozenin zuzittu engozattut* (etxera zatozenean txikitu egingo zaitut). Mehatxua betetzen ikusi ere bai. Gizonezkoen ahotan berba hau ez genuen ia inoiz entzuten. Emakume batek, “*zuzittu eiban*” (jipoitu egin zuen) esango zuen, eta gizonezkoak berriz, “*astillotsa atatzan*”, “*burdiñotsa*” edo “*zurixe atatzan*”.